

1837

Ф. Керстинг, *Човек који чита уз свейлосћ лампе*, 1814.

Бошко Ђаловић

ПТИЦО, ДОВЕШЋУ ТЕ ДО РЕЧИ

≈ из оставштине једног професора ≈

2014

ПРЕДГОВОР

Један од амблемских професора чачанске Гимназије, онај по којем се она одмах препознаје и којим се надалеко дичи, није више ту. Замени је једно, вештаствено тело другим, неопипљивим. Верујемо да је тако. Али, његово присуство, невидљиво дакако, недвосмислено је. Он наставља да хода својом Гимназијом путем говора пренетог на хартију. Тако он, на тренутак, постаје видљив. Наша жеља била је да некако оприсутнимо одсутног и да на тај начин захвалимо поштованом Учитељу на ономе што нам је даривао. Ово је наш дужнички обол.

Текстови професора Бошка Ђаловића, које смо добили захваљујући предусретљивости његове породице, дати су у интегралној верзији, без икаквог стилистичког преиначавања, осим у случајевима када су то, уз дужно поштовање, пословна честитост и одговорност наметали. То су махом била места техничке природе.

Они углавном нису датирани, пошто ни сами изворни написи (аутографи и прекуцавани текстови) који су нам били на располагању нису били временски одређени. То је урађено само са онима који су имали назначен било какав датум. Иста „омашка“ поткрала се и када је посредни извор одакле су „писмена“ преузета (ретко где је наведено место објављивања – часопис, подлистак,

зборник...), мада се већина њих сада први пут појављује у штампаној форми.

Текстови нису поређани у хронолошком поретку, онако како су настајали у времену, већ су сравњени по међусобној мотивско-стилској сагласности. Сам професор Ђаловић је био поштовалац строже стилистике, тако да смо му и у томе последовали онолико колико су наше умење и знање допуштали.

Породици Ђаловић захваљујемо на уступљеним фотографијама, као и на стрпљењу и разумевању за мало дуготрајнији труд професорових недораслих шегрта. Благодарност дугујемо и професорима Предрагу О. Ђурчићу и Милораду Лукићу који су нам несегично помогли приликом „одгонетања“ појединих фотографија.

Велику захвалност дугујемо доброј гимназијској деци која су здушно прихватила да, на неки начин, учествују у обделавању ове књиге. Све текстове прекуцале су ученице одељења IV₇ (Катарина Јевтић, Софија Дробац, Јана Ковачевић и Емилија Медојевић), III₅ (Неда Обрадовић, Анђела Тимотијевић, Тијана Селаковић и Анђела Ђуновић) и III₃ (Марина Ђурић, Драгана Плазинић, Сања Перишић, Урош Дуканац и Филип Милутиновић). Ми им срдечно захваљујемо и желимо да остану привржени честитости која им је дарована. Христос их благословио!

Владимир Димитријевић, проф.
Слободан Николић, проф.

Чачак, октобар 2013. године

ПРЕД ОЦЕМ СРПСКЕ ПРОСВЕТЕ

У почетку беше Реч

„У почетку беше Реч, и Реч беше у Бога, и Бог беше Реч“, открива нам Јеванђеље по Јовану. Реч је, казује нам Света књига, створила свет и човека у њему. Божија реч.

И човек је, често, као и његов Творац, створио своју реч, савио у њу и себе, и небо, и земљу, оспорио смрт и изградио нов, свој, свет. И населио га садржајима који нас красе мудрошћу и обасјавају лепотом.

И лингвисти су открили да је реч створила човека. Усмена реч је знамење његове праисторије, а писана његове историје. А оне чине чудо човека.

Њена моћ је таква, веровали су људи, да постаје дело, па наноси зло кад је човек зао, као у клетвама, или лечи и штити од зла, као у бајалицама и благословима.

Може, чак, верују људи и сада, да обликује човекову мисао већу од главе па да човек „изгуби пут који путовању смета“.

Као у оној арапској причи, када су чаробне речи отвориле улаз ка скривеном благу, ми ћемо у својим емоцијама пуних прегршти лепих мисли о чуду речи показати како она може да нас обогати и благом људске мудрости.

Слово о Светом Сави

Свака реч о Њему је више него реч.

Када кажемо Црква – чујемо Његово појање. Када кажемо школа – у словима смо Његове књиге. Када кажемо Свети Савва – спајамо Земљу и Небо.

Он је наше Постање и Откривање.

Он је наш Исток и Запад, наш Север и Југ.

Он је наш друм изван датума.

И кад путујемо ка себи да сазнамо ко смо – идемо Његовим путем.

И када сазнамо Србију као Земљу Обећану – сањамо Његов сан.

Он је наше Свето Слово које је постало Азбука.

Он је Вук пре Вука.

„Живи без година, без смрти,

Окружен својим вуковима.“

Из Његове књиге изашле су све наше књиге. Из Његове главе – свет који смо населили. И ми сада читамо Његове књиге и његову мисао.

Иако није оснивач свете лозе Немањића, отац је светог оца. Написао је сва житија, Душанов законик, народне песме и све што је кликнуло „из главе цјела народа“, иако их није написао.

Изградио је Хиландар, и Жичу, и Милешеву, и Сопоћане, и Грачаницу, и Дечане, и храм у Белом граду, на месту где је нестао у ватри и родио се у ватри, иако ни њих није изградио.

Набијан је на коље, да нас одведе у песму, и Његова се лобања у Пеле-кули, зато, смејала смрт.

Изгнао је „коњицу ноћи алах ил илалах“ из своје земље, и био изгнан из ње од друге „коњице ноћи“ „са лобањама од олова“ испод шлемова.

Сахрањен је у плавој гробници, светом месту које имају само изабрани народи, у мору земље без мора, са шајкачом и опанцима.

Затим је устао и дозвоа „излазак сунца изнад мртвих глава“.

Где све није био са нама!

Вратио нас је када смо одлутали.

Створио нас је иако смо живели и пре Њега.

Јер свет је, као и нас, створило Слово.

Створила га је књига.

А Он је наше Свето Слово и наша Књига.

Та наша Књига о Постању прича:

– о Оцу, Оснивачу, Немањи, који је створио српску државу када је створио најмлађег Сина;

– о принцу Растку који је постао монах Сава;

– о Оцу који је на заласку одабрао пут којим је његов син кренуо на изласку;

– о Оцу и Сину који су на том путу ка небу изградили боголепни Хиландар, да светли у нашем мраку;

– о Браћи Вукану и Стефану, који су позвали Смрт у Очево земљу да истреби више Срба него сви околни иноплеменици „без ногу ходећи, без ножа кољући, и толика тела полагајући мртва“;

– о мртвом Оцу и живом Сину који су измирили Браћу који нису били браћа;

– о Сину који је Оца одвео на небо „пером и чернилницом“ и освојио више српских глава него Његов Отац, Освајач српских земаља;

– о Сину који је пренео Хиландар у Студеницу и Свету Гору у Србију;

– о Сину и Брату који су крај свете реке Ибра подигли Жичу да у њу стигне круна са Запада и овенча прву српску главу;

– о другој круни, са Крстом, и другој глави, али овенчаној сунцем, који су стигли на исто место, са Истока, из Никеје, од цара и патријарха, да објаве Дан рођења већ одрасле српске цркве;

– о земљи зверова која је постала земља књига; о шумама које су узмакле и клекле да се населе храмови и анђели у њима запевају;

– о Законоправилу које је зачело Душанов законик и све остале наше законе;

– о Сину које је два пута носио своју земљу на Исток, а отуда доносио туђе, да бисмо свуда били код куће;

– о Сину који је умро на прагу своје Земље обећане да би у њу ушао не као човек већ као светац, да свето место буде онде где леже његове мошти, да више нигде не иде а да буде свуда, да изгреје а да не зађе;

– о пепелу који је постао ватра;

– и о томе како је Син, који је постао Отац, израстао у Храст, обећан у имену, с главом изнад свог народа, да над њим шири своје свете гране.

И данас, када су нас опет иноплеменници са свих страна света опколили, као некада, „без стреле стрељајући, без ножа кољући“, из те наше Књиге учимо основне заповести: да је одбрана земље „љубав у срцу јача од смрти“ и да је одбрана земље „мисао у глави већа од главе“.

И данас, кад је Зло „подметнуло ногу“, „небо да нам се преврне, сунце да нам главу разбије“, „певачи и икари“ уче нас у знаку Светог Слова, да се домовина брани „књигом и песмом о небу“, „лепотом и чашћу и знањем“, „животом и лепим васпитањем“.

И данас, као некада, окупља нас и штити онај који не залази, који је и на земљи и на небу, у нашој ноћи и нашем дану, у нашој сузи и нашој песми, у нашој прошлости и нашој будућности.

Свети Сава је зато, највећи Дан у српском календару.

Дан који је испунио све наше дане.

Ево, и данас, и овде, „из наших речи и Он говори“, и што смо Му ближи, даље смо од зла у себи и око себе.

Ускликнимо Му, зато, с љубављу!

(Беседа са Светосавске академије одржане у Гимназији 27. јануара 1996. године)

Слово о Сави

Окрећемо се опет Оном „који путује без пута, а пут се са Њим рађа“, Оном кога смо звали „са крста, с точка, с Косова, и с коца“, Оном кога смо се одрицали и ако је био наша „чаша вина, хлеб и свето слово“. Сада, када смо кренули „Савиним стопама, ка Савином извору, на Савином врху“, можемо „отпасати мач уста“, да кажемо оно што смо отђутали и да видимо оно што нисмо смели или хтели да видимо, како „Над лепом главом у дубини мрака,/Сјајан колут, сија од најлепшег зрака“.

Прича о Њему је наша најлепша прича.

Јунак ове приче има два имена. Једно, Растко, паганско, друго, Сава, хришћанско. Прво, верује се, значи храст, свето дрво где су се људи окупљали да приносе жртве и моле се; друго, зна се, име је свеца из Његових књига који га је одвео у Свету Гору, па све даље и даље, до неба. До симбола који ће да окупља свој народ и над Њим шири своје свете гране.

Још пре оног лова на јелене, о коме казују Његова житија, млади Растко је био уловљен. Закорачио је у свет књига, чији ће јунак на крају и сам да постане, да тамо сазна „моћну ријеч и одговор“, у житија светаца, где су јелене из рашких, земаљских шума, заменили јелени из небеских шума. Кренуо је стопама књижевних образаца св. Алексија, св. Ђорђа Кападокијског, св. Саве Освећеног и иних.

Они су Га одвели у Свету Гору. У руском манастиру св. Пантелејмона обрезују Му косу, обукли монашку ризу, затворили у олтар. Од Растка је постао Сава. У грчком манастиру Ватопеду, где се обрео мало касније, склонио је, веома тешко, њихове руке са своје главе, отворио затворену мисао која је порасла до открића да књиге не могу да замене живот, да их треба не само читати, већ и писати, да пут ка небу води кроз Дело.

И би тако. Иза Њега и Његовог Оца, некада великог жупана Стефана Немање, а сада монаха Симеона, Дело се обзнанило у „боголепном храму“ Хиландару, повељи, типиксу, житију ктитора... У отварању капије своје земље Истоку.

А онда, не много после очеве смрти, зачуо је лелек и вапај свог народа. Браћа, Стефан и Вукан, без глава, крвавим рукама, својим и туђим, рушили су оно што је велики Отац изградио.

Зачело се време смрти.

„Отачство светог“ су „иноплеменици“ у пустош претворили. А за њима и „други иноплеменик звани глад“, „без стреле стрељајући, без копља бодући, без мача секући, без палице убијајући и без ногу гонећи, без руку хватајући, без ножа кољући, без икаквог оружја ходећи и толика тела полагајући мртва... Сва земља пуна бејаше мртваца, и двори пуни, и куће пуне, и распућа пуна... Ни гробари их не могаху покопати, само их у житне рупе једва смештаху...“

Савин повратак у земљу са очевим моштима, означио је време живота. После страдања – вазнесење. Над телом св. Симеона, у Његовој задужбини Студеници остварио је чудо: измирио је окрвављену браћу и одувек завађене Србе и учинио други корак ка небу.

Од тада ће све брже корачати у висине.

Хиландар је преселио у Студеницу. Свету Гору у Србију. Тамо је изградио споменик своме Оцу од камена и малтера, рукама неимара и зографа, а овде споменик од слова и речи, „Житије св. Симеона“, рукама свог срца и ума. Два велика знамења која је син подигао оцу. Знамења којим га је и опевао и оплакао.

„Чедо моје“, плаче син очевим речима, „учини љубав, положи ме на расу, која је за мој погреб и спреми ме потпуно на свети начин, као што ћу и у гробу лежати. И простри рогозину на земљу и положи ме на њу и положи камен под главу моју, да ту лежим док ме не посети Господ да ме узме одавде.“ Смерни очев сусрет са загонетком смрти, с „тајном земље чижих међа још ниједан путник вратио се није“, овде је порастао до песме. У „Житију“ је Немања заспао као човек а пробудио се као светац. Тако стоји и данас: једном ногом на небу, другом на земљи, оживљен књижевним моћима свога сина.

„Житије св. Симеона“ је једино дете наше књижевности рођено с брадом. Тек оглашено, а зрело, умно, образац, отац... Оно је наша *йесма над йесмама*. Од тада Немања није само зрно у бројаници српских владара, већ Оснивач, Отац, Светац, Символ...

Сава је почео да мења Србију као у причама – шумовиту и зверовиту земљу отрока, пастира, себара, велможа, населио је манастирима, школама, законима, књигама, фрескама. И опет, као у причама, на месту где се сусрећу свете реке Ибар и Морава, подигао је, али сада са братом, још један „боголепни храм“ – Жичу. Круну у неимарству, круну на Стефановој глави, круну аутокефалне Српске цркве.

Дипломатска игра за ту црквену круну је образац који није досегнут. У злом времену Латинског царства Сава је, mudar и златоуст, вешто користећи политичке, верске, сродничке и друге околности, а изнад свега сукобе између Епирске деспотовине и Никејског царства, остварио зенит своје земаљске мисије – осамостаљење Српске цркве. И као први њен архиепископ, дао јој је и Законик – Номоканон или Законправило.

Тим кодексом, иако је обликован према византијским обрасцима, Сава је изрекао своју мисао, својим устима, језиком свога народа. И данас, као речи старозаветних пророка, одјекују у нама Његове етичке и васпитне поуке:

„... Нико нипошто да не брине само о себи, него и о ближњем, и нико да нема ништа више од другога...

... Пред лицем седога устани и поштуј лице старца...

... Сваки пак учитељ, хоћу да кажем епископ или презвитер, или други који има учитељски чин, ако не зна добро ове књиге, ни самог себе не зна ко је, а проникнувши у дубину ових богонадахнутих књига, као у огледалу видеће и себе какав је и какав треба да буде, и друге ће познати и научити...“

Симбиоза државе и цркве, као и склад световног и свештеног главара, Стефана и Саве, омогућили су да мала Србија зачне историју као велики народи.

Највећа круна, ипак, била је Савина глава. Његове очи су виделе нову Србију, Његова уста су је разглашавала, Његове руке су је градиле.

Сава је био архимандрит, Сава је био законодавац, Сава је био дипломата, Сава је био градитељ, Сава је био књижевник, Сава је био лекар, Сава је био човек и Сава је био светац. Ходочастећи своме народу, више него светим местима, свим тим и многим другим својим ликовима ушао је у историју, у легенде, у поезију, у срце свога народа.

Хоматијан и чопор паса, из Охрида и са свих страна света, тада и после, кренули су да Му одгризу ноге, руке, главу. Али Он је био свуда. Одгризу Му једну ногу, а израсту две; одгризу му руке, а израсту четири. О глави да не говорим. Она је била у главама Његовог народа. А Он је већ „кренуо Савиним стопама, ка Савином извору, ка Савином врху“.

Затворена врата своје земље отворио је оностраном и оно-страном свету. Носио је као реликвију по Балкану и Блиском Истоку, по светим местима, ширио јој међе, говорио у туђини њеним гласом, и хришћанима и неверницима, да је запамте и заволе. Она је с Њим путовала у Јерусалим, Витлејем, Багдад, Вавилон, Александријом, Каиром, пела се на Синајску гору где је Јехова дао Мојсију законе за изабрани народ, крстарила египатским и сиријским пустињама и враћала се опет у Ибарску долину, у Студеницу и Жичу, међу српске себре, пастире и велможе.

Можда је Сава на крају сазнао да је земља обећана баш она из које је као млади Растко кренуо да је нађе. А судбина је одредила да Му се земно житије заврши на њеном прагу, у Трнову, да у ту земљу обећану, у којој је одувек био, више не уђе као човек већ као светац. Не у Рас, већ у Милешеву, да више не иде у света места, већ да свето место буде оно где леже Његове мошти. Да буде Онај „који путује без пута, а пут се за Њим рађа“.

Ишли смо за Њим корак испред осталих, све док нас „коњице ноћи алах или илалах“ није зауставила. И тада је кренуо на свој последњи пут, из Милешеве на Врачар, да све телесно и земно ишчезне у ватри. Сава се, коначно, без остатка, пресе-лио на небо.

Али у тој ватри, на ломачи, која је крај и почетак, збило се чудо: родио се опет, у нетелесном облику, као Идеја, Вођа, Смисао, Школа...

Ту је данас, да означи то рођење из пепела, никао сакрални цвет, најлепши и највећи храм православног света, да се у Њему „из главе цјела народа“ огласи појање:

„УСКЛИКНИМО С ЉУБАВЉУ..“

Као и Хиландар, као и Жича, али сада изграђен рукама Његовог народа и означен Његовим светим именом, он је још један знамен на путу од земље до неба, од прозе ка поезији, од јелена из рашких шума до јелена за којима и ми трагамо „Друмовима изван датума“, јер су у шумама оног света „где царује чисти бели сјај“. Света где се не умире.

НА ЧАСОВИМА

О структури часа

(обрада Слова љубве деспота Стефана Лазаревића)

Суочен са загонеткама света, али и својим, Бодлер је, као и многи пре и после њега, настојао да, и поред свих опасности, на путевима своје немирне, истраживачке мисли, открије НОВО. Да ону птицу, знану нам из песме његовог литерарног потомка Бранка Миљковића, доведе до речи. Да прескочи „убилачку тачку“. Да оспори СТАРО.

У овом излагању, због природе теме, има много знаног, и НОВО је тешко открити у озваниченој структури часа. Суочен са обавезом да нешто ново откријем у СТАРОМ, страхујем да и ја, као и многи, не „бијем изгубљене битке“.

НОВО је, иначе, антипод оквирима, а они су одувек изазивали критичку мисао да искорачи некуд „ван друма древна“.

НОВО је и у нашим отпорима окошталим схватањима организације часа, онога што је испред и онога што је иза њега, односно у таквој креативној симбиози са ученицима да „мастило сазре у крв“, да радни дан, како би рекао Андрић, постаје највећи празник.

НОВО је у сноповима асоцијација, животних и литерарних, када одлазимо од онога што обрађујемо да остваримо везе које, када се вратимо, омогућују да га свестраније и дубље сагледамо, да оно што је живо не личи на мртво.

НОВО је у техничком осавремењивању наставе, да не будемо изван свог времена, јер „на обичне речи више немамо права“.

НОВО је онолико ново колико ми нисмо СТАРИ. Колико наш прошли час није исти као следећи. Колико наша мисао измиче зидовима и крововима.

Свака организација часа и све методе заснивају се, природно, на ставу да је ученик у средишту свих активности у школи.

Иако је професор наднет над њега, мора избегавати да му не заклони сунце и омогући му да без лутања нађе себе.

Да би смо га обликовали као слободну и стваралачку личност, потребно је много љубави и вештине и на часу и ван часа. А то се не остварује само изјавама, већ смишљеним укључивањем у садржаје нашег рада. Зато су садржај и организација часа, али и оно пре и оно после њега, пут којим он, уз нашу помоћ, „корача према себи као своје циљу“. Зато се час и не завршава оглашавањем школског звона. Он се не завршава ни до краја школске године. Он се никада не завршава.

Без довољно животног и литерарног искуства, ученик не може да оствари садржајан, пунокрван час, иако је у његовом средишту захваљујући дијалогској методи која га иначе највише осамостаљује, ако га не припремимо за ту мисију. Зато га морамо обавестити на почетку године, месеца, недеље, о оним садржајима свог плана које ће он да оснажи примарном и секундарном литературом и тако учествује на часу обавештено, слободно и паметно, а не изнуђено и невешто. Да казује праве речи. Да се у корпу за отпатке убаце стереотипне, плитке, осакаћене обраде наставних јединица.

Међутим, да бисмо избегли апсурд да ученик учи самог себе, јер би тада, по оној немачкој пословици, имао будалу за ученика, не смемо се свести само на ту, ма колико важну методу, већ се морамо окренути комбиновању метода, зависно од садржаја који се обрађују.

А да би се остварио осмишљен и садржајан час, „из главе цијела народа“, природно је да се пре тога одабраним ученицима, носиоцима таквог часа, дају посебни истраживачки задаци. Не смемо се обмањивати да сви ученици могу да омогуће такав час. Али ако се са одабранима оствари, онда на њему и осредњи могу да порасту, као она травка у песми Бранка В. Радичевића, „за два коленца“.

То је, углавном, потребно пре часа.

На крају часа, опет, почиње следећи. Изван распореда часова. Тада се одгонетају загонетке, одговара на питања, заокружује обрађено, отварају врата новим садржајима, задају домаћи и одређују истраживачки задаци, планирају аудио-визуелна средства... Без осмишљеног краја претходног нема доброг почетка ни остваривања следећег.

То је, углавном, потребно на крају и после часа.

Најважније је оно на часу. Ту се стичу и оно пре и оно после.

Иако је ученик у средишту часа, професор је изнад, и испред, и иза њега. Он је свуда: у његовом осећању, у његовој мисли, у његовом говору. У обиљу метода и вештини којом ствара обману да све извире из ученика и све увире у њега, а да професора и нема. Да не говори, а да све време говори. А кад дијалог порасте до полилога, кад професор анимира све ученике, кад наставна јединица, односно „мастило сазре у крв“, и кад сви „у туђем срцу чују своје“, а мисао у глави постане већа од главе, онда, као што сам већ истакао, радни дан постаје за све празник.

Свему томе могу допринети и техничка средства која, доиста, не могу да замене професора и оспоре моћ речи, али могу да је учине очигледнијом, сугестивнијом, потпунијом, снажнијом. Ако се неспретно, стихијно, неосмишљено употребе, ометају час, отимају време, карикирају реч. Зато су потребне озбиљне техничке припреме да би економичност, динамика и садржај часа били очувани и обogaћени. Ако желимо да у том смислу осавременимо наставу, потребне су у свакој школи специјализоване учионице.

Све нам је то познато.

И много више.

Најважније је, ипак, да све то познато, и оно више, покажемо на одабраном примеру, односно на обради *Слова љубве* деспота Стефана Лазаревића.

Слово љубве се изучава после тумачења српске средњовековне поезије у вези са Јефимијином *Похвалом кнезу Лазару* и после ишчитавања деспотовог *Житија Константина Филозофа*. Тако се час не оптерећује садржајима који ограничавају време за обраду *Слова*, а остварена је и одговарајућа припрема да се она више усмери ка његовим литерарним вредностима.

Одабраном ученику је већ претходног часа задато да истражи 53. главу деспотовог *Житија*, као и запис Ђорђа Сп. Радојичића о постанку *Слова љубве* у књизи *Творци и дела српске књижевности* и да о томе усмено и сажето казује.

Наиме, у тој глави он је открио парафразирани делове *Слова*, у контексту сукоба међу браћом, из чега је закључио да је деспот Стефан своју посланицу написао брату Вуку Лазаревићу. Највећи број тумача је прихватио такав закључак, па на њему и заснивамо анализу песме аргумендујући га својим запажањима.

Други одабрани ученик је имао истраживачки задатак да из предговора Драгољуба Павловића антологији *Из наше књижевности феудалној доба* издвоји и казује о знацима отварања деспотовог и оновремене Србије новом временом, хуманизму и ренесанси, да би све то, убрзо, затворила и суновратила „коњица ноћи алах ил илалах“.

Трећи одабрани ученик је задужен да сажето обавести о „Натпису на косовском стубу“, четврти о оним садржајима из Библије потребним за разумевање и тумачење теме, иако су већином познати, и укључују се када то анализа захтева, током целог часа, а пети може изградити литерарну асоцијацију на Попину песму „Манасија“, која се изучава у IV разреду и чији се манастирски облик, као у Аполинеровом „Калиграмима“, може и графички изразити и пројектовати са осталим визуелним садржајима на часу.

Шести ученик, технички образован, задужен је да пронађе и у уводном делу часа емитије ликовне прилоге, односно фреске кнеза Лазара, кнегиње Милице, деспота Стефана, брата Вука, светих ратника, манастира Манасије, сачувану фотографију прве странице *Слова* из рукописа XV века, који је иначе изгорео у београдској Народној библиотеци 1941.године, и остало што визуелно обогаћује песму. Он, такође, пројектује на платно и структуру излагања о *Слову љубве* и тако искључује употребу креде и табле.

Све наведено мора да се сведе на суштине, да се елиптично искаже и да се слије ка тежишту, односно обради песме.

Вредности *Слова љубве* највише се истичу у Настасијевићевом препеву у коме је очуван и лексички и ритмички и смисаони склад, мада се после обавезног читања песме морају апострофирати и оне ознаке које се у њему не виде, односно акростих или крајегранесије у коме је очуван назив песме, а који је знак и песниковог артизма.

После одјека у емоцијама окрећемо се одјеку у мислима.

Обавештавамо ученике да је песма написана 1409. године у Београду, деспотовој престоници.

Као и час у чијем је средишту ова песма о љубави, и она има свој уводни део: интитулацију, инскрипцију и салутацију, односно име и титулу аутора, име особе којој је ова песничка посланица написана и поздрав. Одређени ученици, раније задужени, одгонетају загонетку инскрипције, истичући хипотезе да је посвећена сестри Оливери, вереници Јелени, кћери Франческа II Гаталузија са Митилене (Лезбоса), Константину Филозофу, Ђурђу Бранковићу и, најзад, деспотовом брату Вуку Лазаревићу. Има и мишљења да је у овој песничкој посланици име изостављено зато што је упућивана по оновременим обичајима на адресу више лица, па су она у одређеном тренутку и уписивана („име рекав“).

Вођени професоровим питањима ученици запајају да се у песми опева љубав у ширем и љубав у ужем смислу. Такав однос одгонета се на крају анализе.

Загонетка песме и проблемски приступ тексту нуде се на првом кораку, у опису природе. Да ли је тај опис, који је окупио одабране појединости у своју мозаичку структуру, значајан само због своје лепоте или има смисао да истакне неку другу лепоту, већу од своје? Ни озбиљни тумачи ове песме нису схватили смисао овог описа. Издвајали су га и ишчитавали без сагледавања сложеније и смисаоно богатије целине остварене градацијом, у којој је он само први степен од земаљске до небеске лепоте, а она се са осталим значењима, етичким и религиозним, слила у апотезу свеопште љубави. Оне љубави коју је Јован Златоусти означао као „синтезу врлина“.

На том истом, првом кораку у песму, у истом опису природе, сусрећемо и другу загонетку коју са ученицима одгонетамо. Зашто је и песник издвојио „лето и весну“, а „заборавио“ на јесен и зиму? Очигледно је да песма, у целини и у појединостима, емитује отварање а не затварање и чула и осећања и мисли. „Лето и весна“ су, у поетском смислу, отворени за лепоту и љубав, а јесен и зима затворени за њих; „лето и весна“ су окренути сунцу и небу, јесен и зима облацима и земљи; „лето и весна“ су, у теолошком смислу, знамења света пре пада,

јесен и зима знамења Адамовог огрешења и живота на земљи после пада. Не заборавимо да песма ни у једном детаљу, чак и кад исповеда човеково чулно одређење, нема профано већ само сакрално значење.

Опет, на истом кораку у песми и у истом опису природе, у синтагми „обновљење и разиграње“, сажето а вишезначно, обухваћено је и оно биолошко у човеку, као ознака склада и лепоте не само око њега, већ и далеко у њему – „јер и самог човечаскаго јестаства обновљеније и вазиграније – није ништа друго до алузија на биолошко, па чак и еротско биће у човеку“ (Д. Богдановић).

Таква и слична запажања, наша и из секундарне литературе, синтетизујемо и дефинишемо да остану и у свескама и у сазнању свих ученика. Деспот, закључујемо после свега, веома вешто обликује своју апотеозу љубави градацијом која је крунисана симболом небеске и земаљске, односно свеопште љубави-Богом. Наиме, он најпре истиче склад и лепоту у природи и у човеку, који су такви да се речима не могу исказати ни умом обухвати а да се не оштете и не оскранаве, али то што је толико савршена да се не може изрећи, као и „чудодела Божја ина, што их ни оштровидни ум сагледати не може“, „превасходи“ нешто још савршеније (љубав) да би се на крају све стекло у Богу као највишем знамењу љубави. Бог, дакле, окупља све то у себи и налази се у свему.

Истичемо и да је апостол Јован поистветио љубав са Богом и тако „отворио пут читавај једној теологији љубави на којој ће посебна источна духовност изградити целокупни свој систем“ (Д. Богдановић). Истичемо, такође, и одређена својства такве љубави: да је њено дело „бистротечно и оштро“, да афирмише истину а одбацује лаж, да окупља све врлине, да мотивише етичко усавршавање и може да „добродетель превазиђе сваку“.

Тада ученик, задужен за библијске садржаје, одгонета енигму Каина и Авеља, односно деспота Стефана и његовог брата Вука. Тај део има двоструко значење: да опомене на несклад, немисао, ратове, чак и сукобе међу браћом, ако нема љубави, чиме се истиче њена вредност и аргументује оно што је у њој већ изречено, али је и алузија на Вуково одметништво од

брата, на сукобе и несреће које је он изазвао, „љубави туђ“ као и Каин.

То је, углавном, оно што се односи на опевање љубави у ширем смислу.

Ученици се сада, вођени питањима, окрећу опевању љубави у ужем смислу, односима између „јуноша и дева“, наиме земаљској љубави која инклинира небеској. Запажају да песник захтева да „јуноше и деве, љубави прикладни“ остварују етичне, здраве, не само чулне већ и духовне везе, али „право и незасорно, младићство да не повреди и девство“, да се не огреше ни о природне ни о божанске законе, да Бог, односно Дух Свети, који је ушао у њих на крштењу, „не узнегодује“. Све то је, дакле, „позив да се профано замени свештеним“ (Д. Богдановић). Сугерира се тако и пут од обичне, земаљске, до свеопште, небеске љубави, опеване у првој смисаоној целини ове песме.

Алузија на Давида може да се, уз анимирање ученика, а највише оног који је задужен за библијске садржаје, ишчита двоструко. Најпре, да је он плод складне и већ означене љубави остварене везе између својих родитеља, па се због свог „безлобља“ настанио у срцу Божијем. Зато је он „нађени“ међу људима, огрезлим у злу, и има у себи божанска својства – да воли чак и непријатеље своје. Затим, Давид је и алузија на аутора *Слова*, који је такође плод складне и одуховљене везе својих родитеља, кнеза Лазара и кнегиње Милице, па је зато и он са сродним својствима и може да воли своје непријатеље, брата Вука и одметнике. Давид је тужбалицом оплакао Саула и опростио му – и деспот Стефан је опростио Вуку. Тако је Бог у њиховом срцу сусрео себе: „Јер нађох, рече Бог, човека по срцу мојему.“

Да истакнемо, најзад, да су они и пример како се од земаљске досеже до небеске љубави, чија је моћ да раздвоји воду у Црвеном мору и у Јордану, да премости све сукобе и да одбрани од зла под разним облицима. Они објашњавају, у структури песме, свеједно да ли је изречено или неизречено, и начин како се остварује она љубав која је „синтеза врлина“, а о којој је на почетку казивано, па тако читаво *Слово* остварује смисаону заокруженост.

О вишеструкој блискости између аутора и особе којој се обраћа сведочи и изјава: „Заједно бејасмо, друг другу близу, или телом или духом...“ Тиме се оснажује претпоставка, а ученици је лако препознају, да је *Слово* упућено најпре брату Вуку, а онда и осталим одметницима са Каиновим својствима, међу којима је и сестрић Ђурђе Бранковић, јер оно „име рекав“ у инскрипцији може да се односи на више особа, као што сугерирају неке хипотезе засноване на одликама оновремених песничких посланица.

„Деспот, уместо једне слабе војске, шаље сјајно срочену поруку о љубави“ (М. Павловић).

У поенти песме он је исповедио веру у моћ љубави да отклони све препреке које се не отклањају никаквим земаљским оружјем, већ поштовањем етичког и верског кодекса који симболизује Ковчег завета са синајским таблицама, што је садржано у алузији на чудесни прелазак преко свете реке Јордана. Са сродним значењем је апострофиран и прелазак изабраног народа са Мојсијем као вођом преко Црвеног мора, на путу ка Земљи обећаној, са скривеном поруком да неко Црвено море, у нама или изван нас, свеједно, прелази и сви они који носе Бога у свом срцу и у својим главама.

Он зато верује да горе и реке, које су га раздвојиле од брата и осталих саплеменика, могу да се премосте само сусретом у Христу и сједињењем са тим божанским знамењем свеопште љубави.

Речи Светог Писма у песми, да и то истакнемо, нису само данак обичајима оног времена, већ су у њој „да оплоде и ојачају песникову реч“ (Д. Богдановић).

Модерене ознаке *Слова* су, запазио је Миодраг Павловић, у његовој неизречености, сугестивности, проширивању значења, а могао би се додати и став из Верленове поетике да је најлепша песма у којој се „Нејасно с Јасним спаја“.

Најзад, ученике покушавамо да упутимо у то да песму не смемо ишчупати из њеног и засејати је у наше време и онда је анахроно ишчитавати, али можемо да испод њене архаичне одежде ослушнемо срце и мисао који су и наши и ововремени, односно свевремени.

На крају часа, уз иначе више пута поновљену пројекцију структуре изложеног, кичме ове обрада, која све сажима,

заокружујемо запажања и што је веома значајно, одговарамо на питања. Једно од могућих, а луцидних, односило би се и на енигму које су све љубави опеване у *Слову*, па би се у одговору означиле четири врсте љубави, знане још од античких времена: божанска, братска, пријатељска и еротска. Ученици их, свакако, лако могу препознати у тексту и изрећи.

Друго питање може се односити на естетске и структуралне одлике описа природе који није раније издвојен и тумачен због прегледности обраде песме и сагледавања сложеније и важније целине за њен смисао и поруке. Запажамо да је опис остварен од вешто одабраних појединости које се сливају у општу слику, и то од највишег до најнижег, и од спољашњег ка унутрашњем. Наиме, аутор *Слова* се визуелно спушта од птица на небу, преко врхова гора ка луговима и широким пољима, да би се зауставио на трави и цвећу, а онда је сместио у тај свет човека и збивања у њему („обнову и разиграње“). Све то сведочи о његовој стваралачкој надмоћи, да би најзад у мозаик слике, која је израз склада и лепоте око човека и у човеку, уградио још, поред визуелних, мирисне и акустичне садржаје да је обогате и оплемене. Опис је, рекли смо већ раније, први степен у градацији важније смисаоне целине, антиподне његовој структури, а он нас са осталима води од земаљског до небеског света, односно Богу који је љубав. То окретање земљи па небу, да би их спојила љубав, антиклимакс па климакс, само су део вештине којом је ова песма изграђена.

Пожељно је да се у току обраде похвали свако инвентивније запажање, али и спречи отуђење од песме, односно одмах заустави ученик ако крене „путем који путовању смета“. То је нужно због динамике, економичности и кохерентности часа, да се обрада не би оштетила и свела на торзо.

Тек кад је све заокружено и осмишљено, откључавамо врата следећем часу. Истраживачки задаци се могу отварати у више смерова. Ако је време за синтезу знања о средњовековној књижевности, а у мом плану јесте, и то од два часа, једног вербалног и визуелног, и другог у облику писаног домаћег задатка, онда се истраживачки задаци могу одредити тако да се она сагледа свестраније, из више нових аспеката. Један ученик би, на пример, истраживао везе између српске средњовековне

књижевности и књижевности Истока и Запада, други би откривао везе између писане и усмене (народне) књижевности, трећи би казивао о аскези као изразу средњовековног схватања живота... Најважније је да се избегне репродуктивна а оствари креативна синтеза.

Синтеза се може остварити, као што сам навео, и аудио-визуелним средствима: или коришћењем видео касете о Светој Гори и манастиру Хиландару, која се иначе користи у настави историје и историје уметности или графоскопа и окупљањем графо-фолија око задате теме или коришћењем плоча, односно снимака средњовековне духовне музике...

Синтеза се може, и то сам већ навео, остварити и обликом писаног домаћег задатка о средњовековном схватању живота, да би се касније, после обраде ренесансне књижевности, тај задатак допунио и ренесансним схватањем живота, истицањем антиподних одређења: аскетског, окренутог небу и Богу и хедонистичког, окренутог земљи и човеку. Тако се могу оштрије и очигледније сучелити и једно и друго схватање живота, једна и друга књижевност.

Може се, опет, у домаћи задатак сместити и једно лично, ђачко *Слово љубве*, са именом одређене особе у акростиху.

Све може.

И оно што у овом тренутку не знамо да ли може.

Јер час се не завршава оглашавањем школског звона.

Не затвара се тада ни наша мисао. Она се све време, окружена изазовима, отвара за НОВО.

Зато се час не завршава ни до краја школске године.

Он се никад и не завршава.

Литература:

Константин Филозоф: *Животи десјоїа Сїефана Лазаревића*, Београд, 1936.

Радојичић Ђорђе Сп.: *Творци и дела сїаре срїске књижевности*, Графички завод, Титоград, 1963.

Павловић Драгољуб: *Из наше књижевности феудалної доба*, Свјетлост, Сарајево, 1959.

- Трифуновић Ђорђе: *Десјој Сѣфан Лазаревић*, Скз, Београд, 1979.
- Станисављевић Вукашин: *Десјој Сѣфан Лазаревић*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1994.
- Богдановић Димитрије: *О Слоу љубве десјоја Стефана Лазаревића*, Православна мисао (часопис за богословску књижевност и црквено-сталешка питања), година XII, свеска 1–2, Београд, 1969.
- Павловић Миодраг: *О Слоу љубве десјоја Сѣфана Лазаревића (есеји о срјским ѿесницима)*, Вук Караџић, Београд, 1981.

Суматраизам Милоша Црњанског

У њочейку свеџа беше реч, и реч беше у Боџа, и Боџа беше реч, казује нам Јеванђеље по Јовану. Реч је створила свет. И човека у њему. Божја реч.

И човек је, опет, као његов Творац, створио своју реч, савио у њу и себе, и небо, и земљу, оспорио смрт и изградио нов, свој, поетски свет.

Реч Милоша Црњанског не казује само одисеју свога неимара, и нашу, већ казује о путу човековом од трња до звезде у *бескрајном њлавом крују*, о одбрани од „зла под разним облицима“ и путу до себе сањаног, до одгонетке света, до земље обећане, до Итаке, до Србије.

Реч је остала, он је отишао. Реч га опет враћа, као вечерас. И док је она жива, жив је и он. Због те речи он има само датум рођења.

Та његова жива, поетска реч, отвара и наше капије да обиђемо свет и стигнемо до себе, јер „на најдаља врата мора путник да закуца док не наиђе на своја“ (Тагора).

И ми, с њим, кад нам се небо затвори, кад се мрак насели у наше зенице, кад нам кровови легну на рамена, кад клекнемо и сагнемо главу, можемо да изађемо из себе и опет *луџамо џорама, виџки, са сребрним луком, да мамимо, из заседа, расцветџале џрешиње, да милујемо девојачка ребра, Фрушку Гору или далеке, ледене врхове Урала, блаџо, руком, да сџиџнемо до џлавих мора и да на Сумаџри, или неком друџом далеком оџџрву, и од нашеџ осмеџа џроцветџа румени цветџ.*

И ми, с њим, можемо да спојимо неке своје покидане везе, срушимо зидове и опет нађемо оно што смо изгубили, на јави или сну, свеједно, а што је вредно као и сам живот.

Зато Црњански, док живи у нама, и има само датум рођења.

А та идеја којом је загрлио свет, нашао изгубљено и спојио покидано, тај сан о невидљивим везама бића и ствари, човека и космоса, којим је населио своју поезију и прозу, зове се СУМАТРАИЗАМ.

Он је средиште света који је створио Црњански, и без њега се у тај свет не може ући, без њега су сва врата затворена, путеви сметају путовању, а мисао у глави мања је од главе.

Рађен је оног дана када је песник видео на земљи, на небу, у себи, лешеве, вешала, гробове, згаришта, када је у „црвеним годинама клања“, у „зоолошком времену“, изгубио себе.

Није више разумео ни говор новог времена.

„Песник сматра“, изјавио је Црњански кад је сазрео, „и данас, Одисеју за највећу поему човечанства, а повратак из рата за најтужнији доживљај човека“.

После рата, у коме је сахранио веру, осмехе, љубави, снове, сусрео је само црно Сунце на затвореном небу.

На Итаци је трагао за Итаком, у Србији је тражио Србију.

„У Србији зорњачу њиражим...

Умрећу збој Србије, а нисмо се ни срели.“

Први је опсовао тај свет и измислио свој СУМАТРАИЗАМ. Он му је омогућио да оживи мртво, да изгради оно што су рат и мир срушили. Он му је омогућио да Линију Мажино, коју је носио у себи пре него што је изграђена, прекорачи том својом, и нашом, варијантом експресионизма. Он му је омогућио да осмехом расцвета биљку, на неком острву далеком, да неки бледи лик што га је изгубио у рату, и времену, замени потоком који „румено тече“, да своје поразе и победе везује за биљке и облаке. Он је то, а не његов јунак, објавио у „Дневнику о Чарнојевићу“ суматраистички сан о „флуидној сеоби љубави, страсти и веза“:

„... Он је једнако почињао о небу.

... Све што су чинили, тврдио је да негде, на једном острву оставља трага. А кад би јој рекао, да сад, од њеног страсног осмеха, добија једна црвена биљка, на острву Цејлону, снаге да се отвори, она би се загледала у даљину.

... Рекао је да њејове шелесне сласџи зависе од боје неба, да се живи узалуд, ах, не узалуд, нејо осмеха ради, са којим се он смеши на биљке и облаке. Рекао је да њејова дела зависе од некој руменој дрвећа која је видео на оспрву Хиос.

... Осетџио је да ће умреџи.

Тешџио се да ће месџио њеја да живе румене неке јеле, џуне какадуа лејџих, на једном оспрву далеком. А кад се осмехнуо, сеџио се да сад неко далеко, далеко џлаче за њим.“

Све то се, дакле, радило у времену ратном, или после рата, свеједно, далеко у песнику, у буни против онога што јесте и у сну да тако не буде.

На Итаџи без Итаке, у Србији без Србије, измислио је поетску обману да је тамо и где није, да ако неко плаче негде у свету, због њега плаче, ако се неко смеје негде у свету, њему се смеје, ако неко умире негде у свету, њега гледа (Рилке).

Иако је песник казивао да је сам себи отаџ, суматраизам, ипак, свуда има претке. И тамо где сунџе залази, и тамо где сунџе излази.

На Западу су „уклети песници“, које су орлови изнутра кљуваџи, а људи каменовали, открили, као, на пример, Бодлер, тајне везе између звукова, мириса и боја, па то, и друга чуда, настанили у поезију „где се Нејасно с Јасним спаја“.

На Истоку, у земљи излазећег сунџа, верује се, душе умрелих оживљавају у цветовима сакура, трешања које не доносе плодове, и селе се у песме, у приче, у везове, у слике, у срџа и главе људи, а једна лепа кинеска песма, израсла на гробу младе жене, на планини Фу Киу, вапај је божанству да више никад не оживи, али ако то буде „света воља Карме“, нека јој, бар, дарује “кап росе са врбове гране, и нека се у лотосов цвет претвори: можда ће га када, ипак, нека нежна рука убрати“.

Веровање у реинкарнаџију је у суштини поетска верзија о сталном одласку и враћању, о везама између живота и смрти, бића и ствари, човека и света.

На Истоку се објавила и звездана мисао да су сеобе и везе у знаку ЉУБАВИ која све обухвата, све објашњава и свему даје смисао. Тамо је Црњански, и то није крио, открио њену моћ

да веже „и оно што је далеко једно од другогa: осмех који утиче на траву, безбрижност коју дају воде, и мир који нам дају беле завејане јеле“.

Са Истока је, на пример, и ова суматраистичка апотеоза љубави у „Стражилову“, али са нашим, завичајним, знамењима:

*„Љубав ће моја ѿмешајти, ѿајно,
ѿо свейу, све ѿѿоке, и зоре,
и, сѿустѿийти на живѿи, ведро, и бескрајно,
и код нас, небо, и сенку Фрушке Горе.“*

„Суматраизам је, дакле, љубав која све спаја, и видљиво са невидљивим, и чујно са нечујним, и коначно са бесконачним, и материју са духом, и стварност са привиђењем, прожимајући све духом јединства.“ (С. Ракић)

Суматра је света реч.

„Суматра“ је звезда у плавом поетском кругу.

„Суматра“ је кључ.

Објашњење „Суматре“, оним делом који је поетика, открива песниково сазнање „да на обичне речи више нема право“. Видео је, као и његови сродници, експресионисти, зенитисти, хипноти, активисти, оно што остали нису, да су дошле „нове мисли, нови заноси, нови закони, нови морали“.

Објавили су, зато, рат после рата: „немир, преврат, у речи, у осећању, у мишљењу“, да би се изразиле „лелујаве боје, снови и слутњи, звук и шапутање ствари“, а да „на њихову форму утичу форме космичких облика: облака, цветова, река, потока“, да је њихов стих „играчица која своје покрете чини у екстази“, да су „ослободили језик баналних окова и слушају га како и он сам, слободан, открива своје тајне“.

Објашњење „Суматре“, оним делом које је лирика, и они који је „много више песма од песме коју тумачи“ открива да је суматраизам „модерна метафора која смело спаја унутарње са спољашњим, осећање са предметом, одуховљујући све чега се машта дотакла“. (Х. Крњевић)

„Како је све у вези на свейу.“

„Али, у души, дубоко, крај свега оштрава да ти призна, ја сам осећао неизмену љубав према тим далеким брдима, снежним јоранама, чак тамо јоре до ледених мора. За она далека осирва, иде се догађа оно што смо, можда, ми учинили.“

„Изгубио сам сирах од смрти. Везе за околину. Као у некој лудој халуцинацији, дизао сам се у те безмерне, јуџарње мајле, да испружим руку и помилујем далеки Урал, мора индијска, куд је отишла румен са мој лица. Да помилујем осирва, љубави, заљубљене, бледе прилике.“

„Сва та замршеност постоје један огроман мир и безгранична утеха.“

И структура „Суматре“, такође, казује како је све покидано и повезано.

„Лабава веза стихова и строфа“, запазио је Никола Милошевић, „помаже нам да јединство песме тражимо у јединству поруке, а не у јединству излагања.“

„Све строфе, „Суматре“, свака на свој начин, имају задатак да нам сугеришу визију извесне тајанствене нити која спаја корале из неког далеког мора са трешњама из нашег завичаја.“

Песма емитује „мисао универзалној, космичкој блискости свега што постоји као и мисао о оном универзалном мирењу што одатле произилази“.

У „Стражилову“, тој песми са „структуром музичких композиција“, повезују се „наоко неповезане ствари: Дунав и Арно, тоскански предео и фрушкогорска брда, сен песника и он сам, трешње и лишће жуто, прозрачне светлости и тамне сенке, девојачко тело и свело лишће, реке и облаци, лукови и мостови“. (Љ. Николић)

И Вук Исакович, из прве књиге *Сеоба*, сања о смирењу у далеким, завејаним, бескрајним руским степама. Свест о зависности своје судбине, о историјској коби „која њега и народ води у бесциљ, осећање неке туђе воље над својом“, на путу који нигде не води, ни њега ни његов национ, „рађају у њему неки мрачан, мистичан нагон бежања, сељења...“ Бијући „у свом мраку изгубљене битке“, окреће се етеричном, небеском свету, оваплоћеном бескрајном правом кругом и звездом у њему. А та звезда из његовог сна је далека Русија, земља

обећана, „где цвета слатко православље“. Русија је тај суматра-истички сан да се прекораче границе, да се остваре везе које јава оспорава, да пепео опет буде ватра.

И све остало прича „луду теорију суматраизма“.

И проза „Љубав у Тоскани“, и проза „Писма из Париза“, и проза „Код Хиперборејаца“.

*„... Све је у вези, кажем себи ојорчено. И мој сан, и моја по-
стиља у хошелу, и шај дачки раји пре две хиљаде година.“*

*„... Та мала слика у Херкулануму била је моја најмилија
стивар. Њу сам долазио да видим. Ту везу међу континентима.
Ту везу Азије са мном, за коју нико не зна и коју не могу да
прошумачим.“*

И тако стално.

И тако свуда.

И тако на свим странама света који је песник створио.

„Пут Црњанског од јаве до сна, од истока до привиђења, од материје до духа, од чулности до метафорике, пут је његове унутрашње метаморфозе, пут ка ирационалности, ка чистом бићу које симболише „Суматра“. Она је на највишем месту као чежња за остварењем сопственог бића и сопствене слободе.“ (Р. Константиновић)

Све су љубави у вези.

И овај загрљај наших речи.

И ово осећање да смо у његовом срцу своје срце чули.

И ово откриће да су наше очи на његовом лицу.

И зато што је мислио нашу „мисао за челом у коси“, улио се у нас „ко бујна ријека у корито ново“, па сад говори и своје и наше речи.

Говори да *лушамо, још, вишки, по мостовима шућим, али са осмехом мућним.*

Говори да је Она „била невина и танка“, „и да јој је коса била топла, као црна свила у недрима голим, и да је у нама, пре уранка, замирисао багрем бео“, и да јој се, *кад бајрем дојоди-
не замирише, ни имена не можемо сећивши, никад више.*

Говори како смо се, једном, изненада, пробудили „од бли-за ноћна неба плава“, и ставили руку на „срце што куца јако“,

и осетили, полако, полако, да је младост прошла, па се стресли.

Говори како ће *йаййиййй*, *мнојо шййа*, *јорко*, *од нашеј годира*, или како ће *нам дух све йуђе смрййи да залечи*, или како ће *живој у йрешње да се мења*, или како *милујемо брда невиђена*, или како *дозивамо јолу драју из мекој, йослушној мрака*.

Говори како је оно што смо волели умрло вичући наше име, а нисмо му могли помоћи.

Говори да не остају ни Ming, ни yang, ни yin, ни Tao, трешње, ни мандарин; нико и ништа.

И говори, ипак, да има један град, у Србији, који је као ископан стари мач, на рекама, под Авалом плавом, и на земљи и на небу, који сјаји и кад се звезде угасе, што као лабуд шири крила, у коме нема гробова, у коме орач пева и у зиму, који путује ка Сунцу и кад нам људи сломе душу, копље, руку и ногу, њега не могу, не могу.

Говори, говори, говори...

И нема краја том говору. Тој речи која је на почетку и на крају свега. Која нас враћа и кад одемо.

Све је, дакле, у вези.

Има сеоба.

Смрти нема.

Анатомија и смисао једног поетског облика

(О песми „Манасија“ Васке Попе)

*Повезан за њрошим и будућим.
Само временом њобећује се време.*

Т. С. Елиот

Савремена српска поезија, послушкујући „жуборе живота“ у средњовековним записима, немуштим а тако гласним, опседнута мотивима оновремене ликовне и архитектонске орнаментике, окренута енигми прошлог времена, изражава на особен начин своје време сазнањем да „нема пепела већ само пламен који спава“, да човек може да открије истину о себи ако „у туђем срцу чује своје“ и осваја загонетку живота ако сусретне руке које му „у беспућу показују пут“.

Заљубљени у лепоту која живи у сваком човеку и свим временима, зографи су оспособили себе да им у рукама „дамари света откуцавају“, неимари да им „у зеницама дивно клекну облици“. Сусрети са њиховим остварењима откривају да су боје, облици и поруке стигли до наших дана, иако их је „коњица ноћи алах ил илалах“ скрнавила и рушила.

Загледани у тај свет, савремени песници су ишчитали из сакралних и озваничених боја, облика, ликова и симбола пунокрвни овоземаљски живот и необичне људске судбине.

И Васко Попа је трагао, између осталих, освојен мотивом времена, за открићем шта је кратковеко а шта свевременско у човековом стварању, ходочастећи знамењима која обухватају одгонетку исказану сазнањем да је „време уједало и зубе поломило“.

Песма „Манасија“, из сазвежђа сродних поетских записа, изграђена је обликом храма, неимарског и поетског симбола, и на највишем месту, у кубету, испод крста, садржи и истине откриће. Оно је у дистиху који изражава осмишљеност њеног облика, есенцију идеје песме и апотеозу кичици и бојама, начину човекове одрбане од смрти и зла под разним облицима – ОДБРАНЕ ЛЕПОТОМ.

Васко Попа: МАНАСИЈА

Кичица твоја не дрхти
Боје твоје се не плаше

Чујеш ли коњицу ноћи   Ближи се коњица ноћи
Алах ил илалах   Алах ил илалах

Зографе   Зографе
Докле твој поглед допире   Шта ли видиш на дну ноћи

Плаво и златно   Златно или плаво
Последњи прстен видика   Последња звезда у души
Последња јабука сунца   Последњи бескрај у оку

Облик је особеност ове песме. Он је у необичној и осмишљеној симбиози са задужбином деспота Стевана Лазаревића и казује, у извесном смислу, судбинску везу аутора са извором своје исповести. Он није наглашено видљив, као у Аполинеровим „Калиграмима“ или сродним поетским играма, већ се открива зналачки, тек кад се истраживачки продре у његов организам. И док се многи облици откривају на почетку, овај се открива на крају!

Обликом се истиче и основни мотив песме, МОТИВ ВРЕМЕНА, „време садашње“ (не само глаголским облицима тог времена, већ и идејом) и „време прошло“ (кога симболично нема у облицима, већ у идеји, а друга „време будуће“, односно како су „оба у времену будућем“ и како је „време будуће у прошлом садржано“. Све то, опет, зависи од ауторовог и нашег одређења.

Савременски значај зографовог (човековог!) остварења и лепоте исказан је истицањем ИСКЛУЧИВО ОБЛИКА ПРЕЗЕНТА који сугерирају мисао о њиховом освајачком ходу у времену, о њиховом универзалном говору, О ЖИВОТУ БЕЗ ЗАЛАСКА. Подразумевају се, наравно, и остала времена,

иако их у облицима нема, како би се идеја интегралније обухватила и истакла.

Анатомија облика ове песме је сложена и може, ако смо неопрезни, да нас ошамари загонетком и онде где је нема. Прва и последња строфа су терцине. Оне су темељ. Остале су дистиси.

Свака строфа има своју, у генези идеје, СИМЕТРИЧНУ и у одређеном смислу антиподну строфу, а обе су контрапункт. Тек тако повезане и ишчитане значе оно што је Попа исказао. И више од тога. Оне таквим односом сугерирају и нове путеве мислима. Само једна строфа (најважнија у структури песме!) стоји изван таквог односа. То је четврта, која означава кубе, а садржи осмишљење облика, тона, емоције и мисли.

Замка је у двострукој градацији песме: смисаоној и временској. У смисаоном погледу четврта строфа је врх градације, кубе, ако се истиче манастирски облик песме, али је градација, у временском смислу, читав ток песме кад се апстрахује наведени облик. Међутим, ВРЕМЕНСКОГ СМИСЛА НЕ БИ БИЛО БЕЗ САДРЖАЈА ЧЕТВРТЕ СТРОФЕ, па је зато она најважнија у песми, па је зато врх, кубе. То је оправдање наведеног облика и овог казивања.

На темељу се, највише, сусрећу симетрично и смишљено изграђени орнаменти у складу са садржином и обликом песме. Синтагма „плаво и златно“ у првој строфи измењена је у „златно и плаво“ у последњој, седмој. Такав обрнути вез садржи у малом велики мотив времена.

Плава боја је, овде, боја живота. Особеног живота. У природи се, иначе, ретко сусреће. Плав је цвет, плаво је небо. Цвет је поетски симбол, небо је митски символ. Плава боја је свет земаљског и небеског. Загонетка тог света освојила је зографа, захтевала да се искаже, обавезала га да је тумачи и обликује. У тренутку стварања та је боја примарна. Иза ње је златна, човекова боја, коју је изградио према себи, свом виђењу света, као тумачење енигме живота, и своје. Друга је одређена првом. Али такав однос, природан у процесу стварања, измењен је у времену. Зато је у последњој терцини „златно и плаво“, односно златно испред плавог.

Прва поетска синтагма сугерира време стварања, „време садашње“ или „време прошло“, зависно од угла гледања. Друга

казује највише „време будуће“ али и остала времена, јер значи свевременско у стварању. У њој се најпре сусреће златна, односно боја коју је човек изградио за себе мотивисан светом око себе и у себи. То је његова боја, порука, истина. Ако та боја опстане у времену, „новом“ човеку казује само онај смисао који је аутор ишчитао и саопштио. Открива и више, јер дело није сасвим у ономе што је казано, свеједно да ли бојама или речима, већ често и у ономе што није казано. „Није песма сачињена од тих слова што их као клинове усађујем, већ од белине која остаје на хартији“, исповедао се Пол Клодел. Сусревши је, дакле, човек другог времена истражује, одгонета и мало по мало продира у онај свет који је био образац, продира у плаву боју, Тако се, уосталом, и једино може одгонетати прошло време. Она, златна боја, казује обиље и отпор корозији времена и значи мост који повезује стварност „новог“ човека са стварношћу човека који је био. Отуда и означен однос боја и њихов смисао.

Време је истакнуто и особеном смисаоном меном синтагми „прстен видика“ и „јабука сунца“ у „бескрај у оку“ и „звезда у души“. Тај УКРШТЕНИ однос, остварен на темељу, открива омеђеност на почетку (прстен) и свевременост на крају песме (бескрај), односно ауторов свет, његов „сунчани систем“ на почетку (сунце) и звездане светове на крају песме (звезда). Очигледно да је тако истакнута генеза и судбина зографовог остварења, односно сваког зрелог остварења којим се обогаћује човеково искуство, оснажује његова експанзија у освајању „тамног вилајета“ – живота и оплемењује живот.

Први однос је истакнут визуелним, земаљским ознакама, други више мисаоним, космичким ознакама. Оба односа, опет, исплетена су и земаљским и небеским знамењима. Између тих антипода је зограф (и сваки песник!) загледан „ствароликим зеницама“ не само у своје време, већ и у загонетно будуће време које ће оспорити или оснажити његово остварење. На томе је и грађена цела песма.

„Прстен видика“ казује свет са којим се аутор суочио, напор да открије његове истине и законе, али и омеђеност открића. Касније, зиачења освојеног са шире у обогаћеном човековом искуству, омогућују му да искорачи из себе, отварају

му очи да открива нове светове, односно да у „прстену“ види и свет изван њега („бескрај у оку“).

„Јабука сунца“ изражава свет који је изнедрио свог тумача, који га је отхранио и озарио, а „звезда у души“ много тумача и светова. „Сунчев систем“, удаљавањем од аутора, са системима осталих неимара у времену, није ограђен већ уграђен у мозаик таквих система, у звездани свет, у људску галаксију.

Истицање речи ПОСЛЕДЊИ, ако изоставимо анафору као ритмички и визуелни украс темеља, смисаоно открива шта суочавањем са смрћу („коњицом ноћи“) остаје а шта не стаје. Оно што остаје је у ауторовом систему вредности последње (најзрелије!) што је остварио и последње (најтрајније!) што ће да нестане.

Ако инклинирамо од темеља, неутрално интонираног, ка врху, сакралним висинама као у готском неимарству, где живи она „моћна реч“, где је „одговор“, сусрећемо необичне прозоре овог манастирског облика. Најме, два израза, симболична и симетрична, поновљена су као неимарски вез око прозора кроз које су се сусрели зограф и песник: „зографе“ и „коњица ноћи алах ил илалах“. Симетрија је естетски кликтај, а симболично суочавање зографа и „коњице ноћи“, као што је већ истакнуто, открива дело као одбрану од смрти. Продор кроз зид времена, односно прозори овог облика, оживљени су апострофом и истакнути особеном УПИТНОМ И СРОДНИЧКОМ ИНТОНАЦИЈОМ која садржи опомену, али више обзнањује интимне и судбинске везе између зографа и песника. Ту су се видели, препознали („откуда моје очи на твом лицу“), саслушали, а све остало у песми је изван такве емоционалне везе, опште, свевременско.

Међутим, и интонација песме, истакнута градацијом, изражава њен манастирски облик, јер у четвртој, асиметричној, врховној строфи, кубету, остварује чудесан склад са садржином. Најме, кичица и боје, средства којима зограф ствара свој свет, ОПЛОЂЕНЕ су и зато незаstraшене, оспособљене да надживе све „коњице ноћи“. А о значају и судбини дела, ИСКАЗАНА АФИРМАТИВНИМ ТОНОМ, садржи ИДЕЈУ ПЕСМЕ, односно „румени мир снаге“ и „зрели мир величине“. Зограф се, дакле, ОПИРЕ СМРТИ ИЗГРАДЊОМ ЖИВОТА!

Очигледно да је песма „Манасија“ остварена СКЛАДОМ ТОНА, ИДЕЈЕ И ОБЛИКА, да све инклинира открићу, одговору, истини, односно КУБЕТУ које је КРУНА АУТОРОВЕ ПОЕТИКЕ!

[*Градац бр. 7* (часопис за књижевност, уметност и културу), Чачак, 1975, стр. 34–38]

ПРОИЗВОЂАЧИ СМИСЛА

Цанкарев ланенто у збирци Чрџице*

„Сликe из снова”

*„Последње, заувек ѿресудне, сѣасоносне речи нема,
јер нико је није чуо ни изјоворио;
све је само луџање и ѿуџи, бескрајно крѣтарење
ѿо ѿшихим кайакомбама срца.”*

(Иван Цанкар)

Тако је Цанкар одредио свој уметнички средо, интимно трагајући за разрешењем сопствене недовољности, за вредности-ма које осмишљавају постојање и превазилазе тренутак. У том понирању у себе, у кошмарном свету неухватљивих сенки, налази се пут ка звездама, скривена је права човекова физиономија.

Доиста, у овој збирци он је песник таме, немира и сумњи, из којих се, ипак, на крају рађа мир сазнања, оплемењеног одрицањем смрти. Па иако је сва прожета поетском мистиком, Ел Грековим бојама, остаје вера у ону „једину реч“, која сигурно постоји. Нису ли све религије, уосталом, исткане од човековог хтења да победи своју немоћ?

Не сме се никако апстраховати условљеност његове уметничке инспирације модерним струјањима у тадашњој европској литератури која је због одређене друштвене структуре декадентна, али истовремено нова у тежњи да суптилније и интегралније осветли човекову личност. Зато код Цанкара налазимо истовремено, у арабеске испреплетено, више тих праваца, симболизма, натурализма, импресионизма, који ипак дезавуирају његову самосвојну концепцију уметничког транспонованња живота. Словеначка модерна чији је он најрепрезентативнији представник, имала је свој специфични пут, намену и поступак. Са тог аспекта треба посматрати Цанкарево дело, и мада је у овој збирци, рођеној „у годинама страхоте“

---

* Студентски рад професора Бошка Ђаловића.

и личне трагике, доминантан мрачан тон, она не иде у деградацију живота.

Облик ових његових исповести, цртица, која је Алтнберг увео у литературу, сасвим је одговарао његовој лирској, словенској осећајности и европској медитацији. Оне су у неку руку есеји камијевског типа, спекулативног типа и емоционалног карактера истовремено. Тамне и рафиниране по садржају, подсећају на Достојевског, лирски по третману и архитектоници, индицирају на Тургејева. Са филозофским подтекстом, у лакој градацији, оне се завршавају ефектно, сензационално, лирски.

Трагање за сенкама, за скривеном физиономијом душе, опседао је Цанкара, и као француски импресионисти (Ван Гог, Сезан, Моне) имао је изврсно око за треперења. И у самој композицији, у стилу, осећа се поред сликарског, визелног штимунга, и изванредан акустички флуид који поседује лепоту Равеловог и Дебисијевог осећања. Највећи број његових цртица лишен је наративног елемента, сведених на поетску ламентацију ефемерности, са суптилним понирањем човека који трага за светлошћу, за Аријадниним концем, али оптерећеног комплексом смрти. Не смрти као престанка физичког трајања, него смрти као трагичног неналажења себе.

Чињеница да човек, како каже Андрић на једном месту, понекад „почне да с више интереса посматра сенку које ствари бацају, него ствари саме“, није била непозната Цанкару. У цртици „Сенке“ размишљао је у том повлачењу у себе, у себичну љуштуру, где лични, незнатни проблеми, потисну свест о општој трагици човечанства која у ратном хаосу, без потребе, без вишег циља, јадно капитулира пред четвртим јахачем Апокалипсе. Али кад се из те интимне патње јави алтруизам, свест о потреби афирмације хуманости, застаје се хамлетовски над рушевинама. Сазнања обично долазе доцкан. Као да је Цанкарев песимизам дошао до врхунца. Али сама побуна носи један квалитет који указује на потребу изласка. Тема изласка посебно је драга Цанкару, она је у основи сваке филозофије и на њој ћемо се касније задржати, истичући њену свевременост.

Цанкар се, дакле, уздизао до негације ситних, егоцентричних ламентација, али сликајући их настојао је да осудом

истакне потребу за новим квалитетом. То је резиме његовог дела које је трагично али не болесно.

Није случајно симболична цртица „Огледало“ на почетку ове збирке. Она је програмска у неку руку и илуструје Цанкареву тежњу да опсервирајући оно право, унутрашње лице, истакне, како каже Шекспир, „његову праву слику, облик и отисак“. Анализирајући лажну, одбрамбену маску, дешифрујући њену суштину, њену моралну ругобу у огледалу свести, он настоји да стимулише хтеће за очима више лепоте. Као Русо, он је песник срца. И болно констатује колико је мало оних који се не деформишу у том огледалу, који у њему сачувају свој спољашњи нимбус.

Метерлинкова „Плава птица“, симболична поема трагања за лепотом која се, по ауторовом схватању, налази изнад живота, на гробљима, у мистичном свету, недоступном профанима, изнета на сунце, постаје обичном, тривијалном. Тај европски, декадентни сомнамбулизам, није задовољио Цанкареву импулзивну природу. Иако инсистира на психолошкој анализи тамног у човеку, он лепоту тражи на сунцу.

Победа и афирмација у животу захтевају безбројне анонимне жртве, из чијих костију израста вредност и истина, симболични „кестен нарочите врсте“, инкарнација лепоте. То је стара филозофија, обрађивана у свим књижевностима, али Цанкарево естетско чуло трагало је за осмишљањем жртвовања, за вером да ништа није узалудно, за стварањем једне етичке платформе која би оправдала пад ако је он неопходан за лет.

Лепота, дакле, није одвојена од живота. Она се расцвета на костима њених вајара, мења се у „кестен нарочите врсте“, манифестујући један космички склад. И зар Цанкарев „Кестен“, да слободније асоцирам, који је у органској вези са човеком, није изван рудиментарни претходник суматраизма Црњанског који је, учећи од Кинеза, реално у једном иреалном схватању опште хармоније певао како његов осмех цвета, из плавих мора, негде, можда на Суматри? А покојни Бранко Миљковић изразио је идеју „Кестена“ визионарским стиховима о сврсисходности жртвовања:

„Дозивај пепео без страха, јер нема
Пепела, већ само пламен који спава
У камену мутном што потајно спрема
Излазак сунца изнад мртвих глава.“
(Болани Дојчин)

И ту тему о реинкарнацији лепоте, на гробљу које је живот, нису мимоишли ни Његош, ни Змај, нити било који велики песник. То само показује исконску тежњу човекову за сном о Лепоти.

Цанкар није осећао страх од смрти. Као Ракић, он се плашио старења, боловања, атрофирања свести, безизлазности. „Страх“ подсећа на оне ужасне призоре Гојиних „Капричоса“, те поезије кошмара, деформисних облика и стравичних визија помућене свести. Протагонисти ове цртице су хроми, грбави и луди. Са минуциозношћу Достојевског, он разлаже анатомију страха. Слутња, неизвесност, самоћа и изолованост оних „који су погледали на ону страну“, у немогућности да се поставе изван прозора иза којих чују песму дохватања, очекују са ужасом стравични долазак Непознатог, а врата су одшкринута. Сва патња спутаног духа, жељног кликтаја, кондензована је у овој студији. То је судбина свих оних, исцеђених од вечите жеђи, смелих да размишљају о гласовима са друге обале. „Ти, јаднице, нећеш гледати смрт као што ће је гледати момци што подвикују тамо напољу... Прикрашће се једном тиха и ружна испод постеље, страшилу слична“ („Страх“). Има ту оног Лоркиног схватања предодређености несреће: „И кога мучи бол болеће га без престанка, и ко се боји смрти носиће је на раменима.“

А „Занемелост“ као да је Бекет писао. Визија мноштва руку, као на композицији „Маутхаузен“ Нандора Глида, пружених небу, некаквој вредности која би компензирала ово празно, инертно, безвредно егзистирање, али визија стравичног недохватања: „Пењале су се горе, (сенке) јуриле се, хватале се дугим рукама, падале, ниједна није стигла до врха; и тела су била прикована за земљу, жива нежива.“ И ако би требало одредити поруку, могла би се изразити Бекетовим речима из *Чекајући Гогоа*: „Ништа се не догађа. Нико не долази, нико не

одлази. Па то је ужасно.“ И тако, трајање постаје терет, а Годо, обећан за сутра, не постоји изван нас. И ако га нема у нама, онда он никада неће ни доћи. Остаје да се сиво живи и безначајно умре.

Дакле, мотив смрти као и недохватања, дантеовски мрачно, опседао је Цанкара. У њену физиономију, симбол рушилачког акта времена, фиксирао је у цртици „Господин капетан“. Та песма у прози, складних пропорција, антички мирна и наративна, пење се у благом крешченду, да би на крају шокирала поруком и протестом. Високи јахач, по једној апсурдној логици, одводи у таму синове сунца, скрнави лепоту. „И учинило ми се да намерно и промишљено бира најјаче и најлепше“, вели писац. „Господин капетан“ је инкарнација руинирања естетских илузија, идеала склада и хармоније.

И као уплашен том мисли, Цанкар грчевито дозива веселију песму. У истоименој цртици истакнута је та жеља, трагична и болна, да се заборави Непочин-поље. И он узвикује рањено, жално, миткетовски: „Друкчију песму запевајмо, веселију!“ Јер, „земаљско цвеће обмане држи смрт у вечној свежини“ (Тагоре). И нема мира без наде. „У овом голом јаду који је тако тврд, мрачан и непомичан, да у њему нема места ни за страх ни за сласт, појавите се; да вас радосно поздравим, да се насмејем, јер се већ давно нисам смејао.“ („Веселија песма“)

Али песма се није чула. Интимно и национално несрећан, он је и у дечјим очима затицао стрепњу пред долазећи, пред црвеним оклопником у дугом тамном плашту, истканом под небеским знаком Марса. „Деца и старци“ слика је деце, загледане у сутон, која невидним контемплацијама дају изванредну импресивну осуду рата, трагичног умирања за аустроугарског Молоха. Чисте, паметне очице, загледане у непознато, али стравично, подсећају на Рјепинову слику „*Изненадни повраћак*“. Само што би се овде могло рећи „*Изненадни одлазак*“, јер су ухваћене у тренутку губљења. Ако се преведе на филозофски речник, „Деца и старци“ су, исто као и „Господин капетан“, рефлексија незнања.

Као Леопарди, унесрећен непројектовањем себе у одређену вредност, туговао је лутајући мраком, не налазећи спасоносну реч. Комплексан дух, незадовољавајући се осредношћу,

тражио је нешто више за свој раст. Та несрећа пробуђених била је и Жидова опсесија: „Бити слеп да би човек веровао да је срећан. Веровати да се види јасно, да се не би покушало да се види, пошто: Човек може да види само да је несрећан.“ („Мочваре“) Али Цанкар не прихвата анемичну, пасивну слику смрти. Несрећа је само пургаториј који је пут ка разрешењу, ка срећи. Из ње се рађа лепота.

Алберт Ками интересантно је опсервирао феномен речи као манифестације одређене суштине, одређеног духовног садржаја, који транспонован у поруку осиромашава истину: „Ниједан човек не може да каже шта је. Али се дешава да може да каже шта није.“ У „Јединој речи“ Цанкар је, још пре, рафинирано стилизовао немоћ потпуног саопштавања, немоћ нашег дефинисања. На смрти када се, по Камију, дефинише егзистенција, када треба да се изговори она „једина реч“, разрешење животних путева, она остаје, код Цанкара, на зубом окрвављеним уснама мајке, свеједно кога, неизречена, однета у мрак као тајна. Трагика несаопштености иначе не ретка код Цанкара, истакнута је тиме што би она, како се њему чини, из „хаоса патње“, „јединим махом осветлила, обновила и спасила све што постоји од почетка до краја“ („Једина реч“). Али, „усне су остале неме, нису се покренуле“, човек је остао и у смрти сам.

Као Јозефа К. из Кафкиног *Процеса*, осуђеног без кривице, оптерећеног комплексом злочина кога није свестан и који не признаје, а ипак је у трагању за доказима своје невиности, бранећи се пред имагинарним судијама, не схватајући да је само његово постојање, како ће да касније Ками одредити, злочин према некоме, тако и Цанкара, у депресији, поражава питање – чему и куда такав пут. Пред том Сфингом, са комичким питањима, стајали су песници свих поднебља и раса. „Чему та бездана патња, чему бол, жалост, страх и смрт? Реци, чему ти крв мога срца, само реци чему, па ево ти је, узми је, источи је без страха кап по кап, само реци чему?“ („Оно питање“) Без кривице криви није схватио своју осуду. Онај оријентални фатализам не може и не сме да буде одговор. Излаза мора да има, али где?

А да ли има „чистих руку“? „На овом свету не можеш се макнути а да не угрозиш нечији живот“, констатује Ками.

Сама чињеница да неко као такав прође животом осуда је његове индивидуалности. Али Цанкару се чини (на крају књиге је то формулисао и као излаз) да само њеним надрастањем, не негирањем, постајемо равноправни и интегрални грађани космоса. *Übermensch* је само производ болесног духа. Он је патња а циљ је супротан. Но, зло ипак остаје. У „Сенкама“ он га овако приказује: „Синуло му је с горким сазнањем, које је немилосрдно пекло, да међу свима овим што су тихо спавали није било ниједног коме није учинио какву неправду. Са ужасом је помислио: „Међу ранама које су паралеле њихова срца била је увек једна и од мог ножа!“ Али када дотична личност жели да га победи помажући оцу, сазнаје да је овај мртав. И као тужан рефрен одзвања на крају лamento његове узалудне жртве: „Када се вратио био је блед и стар.“ Понеки тренуци учине дете старцем. А иза најплеменитијег узлета остаје *post scriptum* смрти. Али он се побунио и то је било доста.

Ја инсистирам на сличности Камија и Цанкара. Не само по структури израза, у поетском есеју, односно *чрџици*, већ и по идентичном схватању загонетке света које еволуира од тамних до светлих боја, од апсурда до побуне. Обојица су имали чуло за немире интелекта који трага за излазом из осредњости, за једним вишим, ако се тако може рећи, сакралним светом, где царује, како Тагоре каже у *Гиџанџалима*, „чисти бели сјај“. „Узмичем ли ја пред шкртим временом, голим дрвећем, зимом света? Али сама та чежња за светлошћу даје ми за право: она ми говори о другом једном свету, о мојој правој отаџбини“ („Прометеј у паклу“), медитира Ками. „Куда? Само пута...пута! Само из те туге, из сумње и малодушности... куд било. Познајеш ли ту мелодију, друже? ... Пођимо и нас двојица за свирком тог слепог певача!“ („На летњем сунцу“), узвикује Цанкар. Хоћу тиме само да подвучем његов модерни хабит што скрива наслућивања која тек нова литерарна генерација акцентира.

Та тема изласка омиљена је у европској литератури, којој је један Жид ингениозно одредио природу: „Не излази се, то је штета. У осталом не може се изаћи, али то стога што се не излази. Не излази се зато што свако мисли да је већ напољу. Кад би човек знао да је затворен, имао би бар жељу да изађе.“

Цртица „На летњем сунцу“ приказује ту горку усамљеност човека кога је страх да изађе јер није успео да нађе заједнички језик са земљом на којој је странац: „Ни твог језика неће разумети, а камоли твоју жалост. Вратићеш се тамо где си спавао, и никад се више нећеш пробудити; јер мир ће бити тамо доле, а над тобом страх и горчина...“ Иако поразно, ово враћање земљи и њеном говору носи у крајњој инстанци клицу победе. Оно индицира на то да је овде, крај нас, одскочна даска за лет у простор. Да се то не сме заборавити. И да је она исто толико вредна као и сам лет. Волтер је свога Кандида довео, после низа перипетија, да „обрађује свој врт“, а исту мисао носио је и изразио Гете у другом делу *Фауста*. Цанкарева скепса приближила се сагледању истине.

Скок до звезда, излазак и одговор, налази се у спознаји да тек надрастањем себе, одрицањем „пута који путовању смета“, прихватањем живота као конкретне вредности и превазилажењем личног у опште доживљавамо санацију, досежући тако до „друма изван датума“, до своје космичке дефиниције. И Цанкар, аугур Срца, знајући да ниједно од њих „није било здраво, сва су била рањена и болесна“ („Рањеници“), схвата нужност лутања по мраку, ка осветљеном прозору, и скрива одгонетку. А он и она постоје. „Али изнад целог овог црног језера горчине – а из језера горчине се и родила – неугасиво је сјала мирна светлост очекивања, јаке, чисте вере, у онај велики час који је био предсказан.“ („Краљ Матјаж“). И носталгични ноктурно прохујале младости „А, то је цвеће“ заменила је витална чезња „Часа трећег“. А на крају збирке он је већ сасвим одређен, као Андрић у *Ex Ponto*: „Идем да живим!“

Зар је ово онај свет?

(о поезији Мила Божанића)

Често ратник, ако је песник, оствари више победа стиховима него оружјем. Као ратник је смртан, као песник живи и после смрти.

Ратник Миле Божанић је остао незнан, под травом, негде у Индокини; песник Миле Божанић се вратио овим песмама у свој град да опет живи са нама. О његовој животној и песничкој авантури сведочи књига коју је зналачки и са љубављу обликовала и у име песника понудила на дар читаоцима Марија Орбовић.

„Свака је песма епитаф“, запазио је Т. С. Елиот, и у том смислу ове исповести откривају право лице песниково, односно она збивања далеко у њему и око њега, виђена више сивим него плавим очима.

Песма је, ево, омогућила да његов свет буде и наш свет и да истина о њему буде она коју ови записи казују, мада би без њих могла бити и друкчија. У томе је чудо и моћ писања речи, али оне речи која, кад искорачи у себе, а то је песничка реч, казује више него кад се затвори у себе, а то је обична реч. Зато Бранко Миљковић после истиче да песници *на обичне речи немају ѝраво*.

На обликовање тог света утицали су одређени литерарни обрасци, што је приређивач лепо запазио апострофирајући Дучића, Драинца, Црњанског, Крлежу, Јесењина... Та веза је, на пример, истакнута и у програмској песми „Моја поезија“ која је, антиподна Дучићевој, смишљено одабрана, истакнута и у структури ове књиге повлашћена, и омогућује нам да тим кључем отворимо врата у њен свет.

Избор те песме оправдан је, дакле, идејом да буде лична карта ове књиге. У њој је истакнут онај део Божанићеве поетике којим се оспорава поезија осуђена од живота и одбацује

култ естетизма донет из француског парнасовског сазвежђа и засејан у закоровљену њиву празноруких људи, „оглоданих нада“, чије су главе савијене ка земљи.

Зато је одбацио Дучићево отмено и „бледо девојче што снева“, са жутим ружама у коси, и социјално побуњен и боемски изазован кренуо за обезвређеном женом „што по нечистим улицама пева да очува и усправи људе у надничарима, скитницама, коцкарима, кесарошима, због којих је, не само у вину и дуванском диму, пратио и своје срце.“

Доиста, та се линија социјалне побуне из „Модрих свитања“ прекида у овој књизи, која је скуп више збирки (неке су само торзо), али се ипак очувао Божанићев плебејски однос према животу, нарочито када казује о својим осећањима у околностима које су га оплеле жицама, не само у логору, и осудиле да празних руку номадски лута за собом по свету, да му и интимни свет буде „неизграђен град“, да се на крају суноврати као „пад авиона“ и да се изгуби под травом далеке азијске земље.

Завиримо сада, сасвим мало, да боље видимо, међу странеце ове књиге, на пример у циклус *Варош у жицама*, и замислимо да песник седи овде са нама и казује о својим искушењима у „зоолошком времену“. А искушења су га сусретала све док му песма није заћутала и на живот стављена „убилачка тачка“.

У молитви коју нам је оставио Син Божији како да се обраћамо Његовом, и свом, Оцу који је на небесима, и како да „изгубимо пут који путовању смета“, односно како да нађемо пут до себе а тако и до Њега, суочавамо се са мудрошћу и загонетком њеног краја: „И не ваведи нас во искушеније, но избави нас от лукаваго.“

Искушење је, несумњиво, она околност која оспорава наше обмане о „себи вољенима“ и открива нам прави лик.

Ко зна да ли је мудар ако није раздрешио ниједан чвор?

Ко зна да ли је храбар ако није задрхтао кад му се смрт огледнула у очима?

Ко зна да ли је поштен ако му у руке није стављено више него што заслужује?

Ко зна да ли је веран ако га неко не поведе тамо где није хтео да иде?

Зато је, рецимо, Лалић и казивао у својој прози о времену ратном, о хајкама и анимализацији, јер се тада, суочен са смрћу под разним облицима, човек оголи, искаже и открије себе кога пре тог суочавања није знао. Отуда је Смрт главна личност његове прозе.

И овде, дакле, на страницама поменутог скупа песама, Божанић казује о тој истини, како људи у логору, тој страшној „вароши у жицама“, којима су отети дани а предмети зато постали жива бића, суочени са многим искушењима, ретко очувају свој људски лик. Зато песник, зачуђен и застрашен, открива међу тим жицама само зоолошки свет који га окружује: зебре, газеле, ламе, али и пантере, леопарде, тигрове...

Жице су све измениле, савиле се као змије у његовим очима загледаним у затворено небо, па се чини да неће изаћи ни кад изађе из њих.

Од жица је исплетен и мотив глади, снажно поентиран у слици птица које умиру над тим градом у коме су све зделе празне. Тако је и глад у Дединчевој антологијској песми прошла кроз логор, обрисала људима сваку наду и узела све, а изашла чистих и празних руку.

Жицама је, опет, овај песник исплео највећу човекову драму: свођење на број. Пре надчовека, који је постао нечовек, људима је, кад им отму све, остајало макар име. Без имена човек не постоји, а са именом човек нема смрти. Освајачи света „са лобањама од олова“, насиљем над именима остварили су насиље и над природним законима сводећи биће на небиће, оспоравајући тако и сам живот. Такав злочин је зато највећи злочин. Он је овде изражен јауком од кога се диже коса и ономе који је нема.

Боже мој,
стајаће ми на крстачи
мала
плочица од метала,
а на њој
угравиран број
149.

Зато се, на крају овог скупа песама, после Бога, јесењиновским јауком обратио и другом, земаљском Творцу – Мајци. Остала су му само та два знамења љубави у изокренутом свету у коме људи више нису били људи.

Тешко је било без аутора подвести песме у овој књизи под довољно леп и свестран наслов. Можда би, између многих могућности, највише одговарао наслов, чија је основна мана што је разуђен, мада обухвата суштину поетске драме исказане у њој, а то је горки Леопардијев стих: „Зар је ово онај свет?“

Приређивач Марија Орбовић је обавештењима и тумачењем ових песама, као и структуром ове књиге, омогућила на најлепши начин да они који то желе закораче у њу, упознају човека и песника Мила Божанића, а кад изађу из ње буду племенитији него што су пре тог познанства били.

У Чачку, 1. фебруара 2001.

Реч између живота и смрти

(о поезији Радована М. Маринковића)

Моћи песничке речи су такве да их ни „оштровидни ум сагледати не може“ и „превасходе“ остале моћи човекове.

Реч је створила свет, свима је знано, у библијском и лингвистичком смислу, али она може и да тај створени свет, кад се суноврати, опет из смрти врати у живот.

Неки од тих моћи имају и речи у поезији Радована М. Маринковића.

Опколе нас, тако, имена неких његових збирки иза којих смрт пружа руке, али ако избегнемо њен загрљај, откривамо како све те рушнице, елегије, тужнице, мада кроз сузу, ипак славе живот, као и моћ речи да га врате из нигдине.

Два света, близу а далеко, сусрела су се у његовој поезији, па не знамо, и кад знамо, кад смо у Драгачеву, па не знамо, и кад знамо, кад смо у Чачку. И у Чачку, у гробљанском сокаку, опсује човек из камена смрт, и „зацене се невеста саздана од плача“, као испод Јелице, крај пута за Горачиће, или у неком у траву сакривеном драгачевском гробљу. И у Чачку нам пева у оку ћилим Ђуле из Дубца откан „од зеница анђела из Сопоћана“. И у Чачку се чује кад се над Драгачевом руше громови. Доиста, у Чачку песник пева „Чачанске елегије“, а у Драгачеву пева „Рушнице“. „Тужнице“ су и једне и друге. Па зато не знамо, и кад знамо, кад смо у Драгачеву а кад у Чачку. Али знамо да смо оба света населили у свој свет, у своје „Јавнице и нејавнице“.

У „Рушницама“ је песник најближи камену засејаном у смоницу, па га као Чикириз обликује да оживи, залелече, опсује, запрети, намигне, охрабри, а онда отвара гробове да изађу људи у антеријама и опанцама са јатаганима, кубурама, пушкама, трубама, свиралама, да нас понуде из својих чутура и причају своју причу, да сазнамо и њихову тајну, али и „тајну

земље с чијих међа још ниједан путник вратио се није“. То је свет мушких глава, а женске су иза њихових леђа, немуште, сем кад наричу.

Овде, у „Рушницама“, и понеке речи имају моћ да у неколико слова окупе читаве животе. Неке су из давнине, неке су из туђине, али све су оновремене и наше. Овде су се закорениле, олистале и опале. Радован их је, да оправда своје име, дозвоао са надгробника, из старих књига, из сећања, из тмине, и оживео.

Зато су овде архаизми мртве речи које нису мртве. У њима је сунце које је зашло, али је у модерној структури песме поново изашло, па говор наших предака зазвучи као наш говор, па певају и ово и оно време, па одведу нашу мисао далеко да нам буде ближе, па на крају обрију бркове и гучу као новорођене.

А оне су дозвоале, и за нас, Јанка Станковића из Горачића, који је беседама славио мртве, а кад је отишао међу њих „свет је остао мање мудар“.

Оне су дозвоале, и за нас, трубача Глигорија из пуне земље испод планине над којом је црно сунце, да не будемо Глигорије и кад будемо Глигорије.

Оне су дозвоале, и за нас, и Андрију, трубача који свира „у све трубе без муштика“ на саборима, да га опет сви чују и да он све чује.

Оне су дозвоале, и за нас, Станишу бубњара, и остале који су се у невреме стрмоглавили.

Оне су дозвоале, и за нас, Јанка Михаиловића Молера из Негришора, који је „срицао траву, чувао змије у котару“, војштио и „моловао богиње са карлицама млека“.

Оне су дозвоале, и за нас, буце, вучије, тестије, кастроле, ћасе, чанкове, трлице, гребене, ралице, да не замркну са нама у незнан.

Кога и шта све нису дозвоале!

И опоменуле, да док живе речи, живи и човек. Док живе речи, живи и свет који је он створио. Док живе речи, нема смрти.

Нису само старе и стране речи населиле свет ове збирке. „Жаовицу“ је песник скинуо са усана Драгачевки, увео у свет својих лексема, а кад је одлучио да опет уђе у песму, даровао

је Десимиру Перишићу да буде „врцај“ у његовом оку, на одласку, и да безгласна буде гласнија од његове трубе.

Али и та реч, у колу осталих у „Рушницама“, и кад пева о смрти, пева још више о животу. Песник чупа трубачеву ногу из гроба, да се не закорени и окорови: „Стани бре човече куд си запо.“ „Жаовицу“ је тако окренуо животу и осмехнуо се усред тугованке.

Песник оживљава мртве и особеном структуром својих записа, вертикалним низањем речи у поентама, у којима су најчешће поруке смрти, па их графички, а не само симболично, усправља, отреса са њих земљу, а онда им ставља у руке звучна знамења живота, трубе, добоше, свирале, да оспоре тишину таме из које их је извео. Усправља тако не само покојнике, клекле споменике у врзинама крај путева, затрављена гробља, већ и нашу мисао.

Иако нас је песник окружио црним хртовима, птицама смрти, змијом која залази за цвет, нарикачама, запљуснуо „јатима црне кише“, застрашио црном муњом, наднео над нас црно сунце, ипак је Песма и овде одбранила живот. Да није давно, на свом рођењу, затворила врата да се у њој не настани смрт, не бисмо знали оно што знамо, не би живело оно што је мртво, почетак би био крај.

Зато ни онај сабласни јаук који потреса ову збирку, а гласнији је од свих скупа и страшнији од страшног суда, није оспоравање живота, већ опомена како да се одбранимо и вратимо кад одемо: „Толико сам мртав/да/ме/нико/и/не/сања/“

А ту одбрану и повратак огласио је и онај аваз: „Ако дођу нове војне/све/нас/вришко/ пробудите/“

Песник нас и у „Чачанским елегијама“ зове граду кога нема, да откријемо град кога има.

У њему тражи „себе вољеног“ и свет који је изгубио.

Тражи драгану Бету из ивањичког сокака или из сна, стварану, или измишљену, свеједно, али „најлепшу девојку света“.

Тражи Циганмалу да види „коње од месечине“ и чује грмљава копита по калдрми.

Тражи код „Црногораца“, „Три багрема“, „Цара Лазара“, Страја или Баца Циганина, да претворе ноћи у дане, да му одсвирају на виолини ОНУ песму „што је у сну сновио“.

Тражи своју Ђоровину, Алваџиницу, Палилуле, којих више нема.

Тражи своју Мораву, да се одазове, да га врати себи, Мораву са „бакарним зеницама“, Мораву која кад оде међу свице, врати се и себи.

А нема ни Чачка, ни нас, без Мораве, оне или ове.

Ко не зна да је љубила праг Страцимирове цркве, али и да је плавила Јованове дворе, тај не зна своју реку.

Ко није заронио са Овчара у њен вир и угледао је међу звездама, тај нема своју реку.

Око кога се није савила у загрљај, тај нема своју реку.

А кад се једном изгуби у пустињи, шта ће без своје реке!

Песник се и у „Чачанским елегијама“ и у „Тужницама“, а то су имена за исти свет, обрео у граду, далеко у себи, „у коме љубав чита опело“, чуо „рушна звона“, видео да га „чека отворена рака“ и „на камену срушене родне куће“. У својој ноћи „у којој су мртви и живи загрљени“, у којој ржу врани коњи, зове себе, да се нађе, али се не одазива, док му у сну тутње бели коњи којима крв капље из очију, да га однесу из мрака до „сви-рале сунца“.

Певао је песник, давно, у својој првој збирци и о свечано-стима сунца, као Назоров „сунчев пјевач“, цврчак, али оно је, ипак, снажније засијало у оним збиркама где је изашло „изнад мртвих глава“ да објави како је пепео само „пламен који спава“.

„Јавнице и нејавнице“ су збирке стихова, али и поетска загонетка. И песме су и нису песме. Сажете, а разумејене. Мали записи за велику мисао. Као јапанска хаику поезија. И ове, и хаику песме, сведене на поетски торзо, зову да их допевамо, па онда иду куда и ми, па су високе колико и ми, па су богате колико и ми, па вреде колико и ми.

„Крајпуташ у купињаку“ је, на пример, хаику слика која се мења, грана, ухвати за руку нашу мисао и одведе је од камена, оплетеног биљком заборавља, као паучином, тамо далеко, на Цер или Колубару, или на Крф и у Плаву гробницу или у Солун, или на Ветерник, и врати опет у завичај. И ту, и ако није ту, бездетан, војник гледа како му из рамена расте купи-на, из груди коприва, из пушке кукурек, и тек тада га коначно

стиже метак испаљен пре много година, јер га више нема ни у сећању. Из те слике може да се путује на све стране света ку- да нас одведе наша мисао.

„Јатаган муње сећања“, такође хаику песма, опева изне- надни бол, из наших интимних давнина, а сугерисан старим оружјем који се јави, као муња, или да нас сети онога што не желимо, или да нам открије несмисао неког тренутка, или да нам отвори рану за оним што нисмо остварили, или да нам то сећање „земљу под стопалима раскопа“. Све у трену, све оштро, све болно. Да нас згроми.

„Почех да снежим“ је онај тренутак прве језе, као у Црњан- ског, кад се изненада пробудимо од „близа ноћна неба плава“ и ставимо руку на срце што куца јако и осетимо полако, пола- ко, да је младост прошла, па се стресемо.

Песник се овде поиграо и римама, што је атипично за оста- ле збирке, и то унутрашњим, као у народној поезији („Ко ме чује из олује“, „Пчела лета на роси цвета“, „Звездано семе баче- но у време“).

Поиграо се и речима у стиху („Гроб ме гробом гроби“), али и стиховима („Време у невремену“, „Невреме у времену“).

Поиграо се и експресивношћу сугласника Ш („Кише киша- ма пишем“).

Има неког артистичког шарма у тим играма, иако су пору- ке озбиљне и трагичне, па нас, кад то откријемо, изненади па- радокс у организму ове збирке као њена стилска особеност.

Шетајући поменути и непоменути збиркама, сусретне- мо и понеког песниковог литерарног сродника. Иако подсе- ти негде на Настасијевића, Андрића (намерно, као у песми „Очевина синова“), нашег Бранка, или неког четвртог, петог, шестог, све је то иза његових леђа, сенка која му не смета да гледа у сунце.

Свет ове поезије насељен је и другим знамењима која још нисмо открили.

Али коме О није, као у Рембоа, труба, небо са анђелима и звездама, омега и модре очи, које обасјавају свет – није на- шао пут ни у ове песме.

Коме ни остала слова, у сазвежђима ових речи, не лелечу црним марамама или не играју у колу у опанцима и везеним чарапама – није нашао пут ове песме.

Коме речи с брадом не говоре као и оне без браде- није нашао пут у ове песме.

Коме реч БУЦА не доведе извор испод „младе боковите букве“ на полицу, крај огњишта, у брвнари, да сву ноћ жубори; или коме реч ТРЛИЦА не дозове конопље, мочило испод старе врбе, тежину, гребене, повесмо, ткаље над разбојем и њихове црне дане у белим кошуљама; или кога реч ТЕСТИЈА не одведе у ливаду и у зрелу пшеницу да га сунце, шикнуло са косе или српа, погоди блиставом оштрицом у чело и сручи огњену кишу на главу, па из ње, да се одбрани од ватре, као из вимена, исиса планински поток и хлад шуме – није нашао пут у ове песме.

Кога не замисли змија на гробу зашла у перунике, руже, поменах, или неко друго цвеће мртвих – није нашао пут у ове песме.

Кога човек из камена није повукао за рукав да не мине, да се осврне, а онда скинуо шајкачу или шубару или фес, па га загрлио својим речима – није нашао пут у ове песме.

Ко није у ноћи липа и пива, уз виолину Баца Циганина, као на Шагаловим сликама, сео са девојком на рог месеца и звезде јој брао као ливадско цвеће, а пољубац му дрхтао на усни „ко зверка малена“ – није нашао пут у ове песме.

Ко није на Растокама, у неком виру, ударио челом у камен, а онда изронио у небо, да буде и риба и птица, и коме је Морава обична а не света река – није нашао пут у ове песме.

Али ко је дошао овде и у туђем срцу чуо своје, у туђој мисли препознао своју, у туђем свету открио и свој, нашао је тај пут.

Тако нас чудо поетске речи, чија моћ „превасходи“ остале моћи човекове, води и до нашег „друма изван датума“, до „себе сањаног“, до оног живота кога је Тин Ујевић означио као „жарки илинштак“.

РЕЧИ. РЕЧИ? РЕЧИ!

Слово о речима *

У Светој књизи одабраног народа, која је и наша, објављено је да је у почетку свега била Реч коју је Бог претворио у Дело и тако створио свет и човека у њему.

И човек је, као и његов Творац, стварао своје речи и изградио поетски свет, своје Дело којим се, ево све време опире несмислу и смрти.

А онда је ушао у своје речи и отпочео да живи више живота. Зато су његове речи као и он сам.

Оне могу бити мудре и са брадом и младе и са ђачком капом, могу бити свете у одежди и са мирисом тамјана и са високом чашом у руци, могу бити олујне са градом и смирене и нежне да лече и невидљиве ране, могу открити чуда тамног вилајета далеко у нама и лутати по нашем пољу, могу да нас одбране и могу да нас заробе.

Могу бити тихе и гласне, споре и брзе, наивне и ироничне, природне и извештачене, просте и отмене, тужне и радосне, нежне и сурове, домаће и стране, живе и мртве, земаљске и небеске.

Могу да се загрле и венчају, да тада означе нешто треће, а могу бити окресане и сведене на корен и крик.

Могу бити све.

Оне нам причају и причају, од постања, из камена који је стресао са себе земљу, из глинених таблица у којима је и та земља проговорила, из папируса, пергаментa, хартије, који су преживели и ватру и воду и демонска времена, какав је и колики је човек.

Оне нам омогућују дивна чуда: да тај човек говори и кад заћути, да живи и кад умре, да рукама дохвати о оно што је само сањао.

* Уводно слово на такмичењу рецитатора.

Оне му помажу да у туђем срцу чују своје.

Оне га отварају да сазна и туђу мисао за челом у коси.

Оне имају моћ да постану ПЕСМА!

А песма нас, по Рилкеу, одводи у средиште света, видљивог и невидљивог, па кад неко плаче негде у свету – због нас плаче, кад се неко смеје негде у свету – нама се смеје, кад неко тугује негде по свету – к нама иде, кад неко умире негде у свету – нас гледа.

Вечерас ћемо, на крају овог пролећног такмичења, слушати оне који су најуспешније оживели ту песничку реч која пева и кад не слушамо музику, која слика и без кичице и платна, која дозива плаву птицу да кликне у нашем срцу, која исправља криве путеве наше мисли да не би залутала и клекла.

Вечерас ћемо, осетити КАКО је Реч постала Дело и колико је леп свет о коме нам је већ давно казивала и Света књига која говори и Постању.

5. април 2001.

у Чачку

Речи о Србији*

Речи могу да створе али и да сруше свет, да кажу све и да не кажу ништа, да озаре али и да оскрнаве.

Овде, на овом месту, „на обичне речи немам право“.

Зато се „бос и горак потуцам од речи до речи“, да окупим само оне крилате за људе чија је судбина у симболима на овом каменом знаку – крсту и звезди.

Јер овде су они који су и у земљи и на небу.

Овде су они који су после смрти оживели.

Овде су они који место глава имају сунце.

Овде су они који су опростили непријатељу, па су ближи Богу и имају зато две отаџбине: земаљску и небеску Србију.

Овде су они који нам „у бескућу показују дар“.

Ово, зато, није само споменик, већ место где су се загрилили небо и земља, где гори воштаница и кад није запаљена, где се говори и кад се ћути, где човек порасте изнад себе, где се излази и кад се залази, где се лелек претвара у песму...

Ово место је само у овој земљи – ни на Истоку, ни на Западу.

Ово место је у земљи где су и свеци морали да изваде мачеве.

Ово место је у земљи где је „коњица ноћи алах ил илалах“ спалила на ломачи „нашу чашу вина, хлеб и свето слово“, „наше свете мошти“ које су се уместо у пепео претвориле у сунце.

Ово место је у земљи где се с коца одлазило у историју.

У овој земљи је толико оваквих места, знаних и незнаних, да нема толико речи које би их означиле.

Које речи да оплачу и опевају сторучице мајке које су једном руком колевку љуљале, а другом раку копале; једном руком

---

* Наслов су дали приређивачи.

слале синове у војску, а другом им на очи бакарне паре спуштале.

Које речи да испричају чудо о Стојковићима ове земље које од постања стрељају, вешају, спаљују, а они се увек живи кући враћају.

Које речи да објасне да у овој земљи „нико није умро ко је умро“.

У овој земљи, крај друмова, засађени су војници камени који дозивају, сведоче, опомињу, охрабрују, ухвате путника за руку и показују му „пут који путовању не смета“.

У овој земљи, где нема мора, има и „плава гробница“.

У овој земљи има и споменик од лобања које говоре.

У овој земљи храмови су и места где нема храмова, градови и где нема градова, порази су постали победе, и кад се сиђе под земљу, оде се на небо: у причу, у песму, у памћење...

О овој земљи су певача научили „како треба с бесмртношћу зборити“, јер се у њој, као у дрвеним легендама, „с цветнијех пољанах“ одлазило у „весело царство поезије“.

У овој земљи свети ратници су носили опанке и шајкаче.

У овој земљи је било толико чуда да не могу стати у речи.

Зато је ова земља, Србија, и песма и буна међу народима.

Једно од чуда ове земље је и овај споменик, односно људи засејани испод њега, а порасли до изнад висина, који, ево, и сада, да нас обасјају, надвијају над нас своје златне главе.

Ти наши свети ратници, и то је чудо ове земље, нису освајали, већ су само бранили своје авлије, своје шљивике, своје винограде, своја стада, своје птице, своје олтаре, своје фреске, своје речи...

Наши свети ратници, и то је чудо ове земље, подизали су споменике и својим непријатељима, пружали им руке са хлебом и сољу над земљом и пружали им руке опроштаја под земљом. Зато су освојили земљу и небо. Зато су у нашим зеницама и кад их окренемо земљи и кад их окренемо небу.

Наши свети ратници су, и то је чудо ове земље, неписмени створили поезију, задивили свет и њом победили смрт која се другим оружјем и не може победити.

Колико нас има, толико је и светих ратника.

И то је чудо ове земље.

Овде је, видимо га и чујемо, и свети ратник из нашег града, чија је реч до песме порасла, који је спојио и Мораву и Саву и Дунав; спојио и Јелицу и Авалу; који је у Белом граду спојио и смрт и живот; који је објавио својим војницима да су жртвовани за отаџбину, да их је Врховна команда избрисала са списка живих, да њихови животи више не постоје, а онда им открио како се смрћу бори против смрти, показао им пут у живот који не залази, у славу, у памћење...

Овде је, видимо га и чујемо, и други свети ратник, који је у сутону дошао у наш град, да у њему зађе и да опет изгреје, који је поразио „коњице ноћи“ и са Истока и са Запада, са фесовима и са шлемовима, у својој земљи и изван своје земље, који је одвео војску да би је вратио, који је засјао на Једренима, на Церу, на оним местима где се љуби земља као што се моли Оном на небу.

Много је таквих ратника окупљено данас, овде, са нама.

И ако опет, а свуда су око нас, крену нове „коњице ноћи“, са црним јахачима, који имају лобању од олова, да изгазе наше друмове, спале наше небо, отму наше сунце, ови свети ратници ће нашим рукама бранити ово неба у очима, чувати ово земље на длану.

Онда ћемо и сви ми бити свети ратници.

Речи о завичајном издаваштву*

Свако слово, и свака реч, и свако лице ових листова, часописа и књига штампаних у нашем граду 1999. године говоре нам, немушто а гласно, не само о свом имену и себи, већ и о жељи и моћи човековој, од постања, да одгурне небиће, да оспори време, да гради историју која нема краја.

А историја човекова није почела онда када је стао на ноге и ИЗГОВОРИО прву реч.

Историја је почела када је човек ЗАПИСАО своју реч и кренуо у висине.

Док је говорио, био је у језичкој праисторији; кад се записао, створио је историју. Зато је она као и та писана реч. Да је реч била другачија, била би другачија и прича о човеку.

Тако нам казују лингвисти.

Реч је, опет, по Светој књизи изабраног народа, створила свет. Најпре, она небеска, Творчева, усмена, која је постала Дело. Затим она земаљска, човекова, писана, која га, опет, помоћу Дела води ка небу до онога који га је створио, и не да му да умре.

Тако нам казују верници и песници.

Та реч, божанска и човекова, огласила се на свим странама света. И у свим временима. И у свим народима. И у сваком човеку.

Та реч нам је, клинастим писмом, са глинених плочица, омогућила да говоримо са Гилгамешом и боговима око светих река Тигра и Еуфрата, и људима који су их стварали.

Та реч је, хијероглифима, на папирусу, клицала Сунцу, човековим неимарским и другим чудима око свете реке Нила.

Та реч нам је, ћирилицом, на пергаменту, казивала и о нашој светој реци Ибру и о светој лози Немањића, али казује и

---

* Наслов су дали приређивачи.

о нама, тада и сада, који идемо „Савиним стопама, ка Савином извору, на Савином врху“ да нађемо себе.

Та реч нам је, свеједно којим писмом и на чему оглашена, све време причала о тајни човека и о свету који је он створио.

Зато она има безброј лица и безброј значења.

Та нам реч, данас и овде, казује шта смо и ми створили и шта стварамо у нашем малом граду да га учинимо великим.

И први штампар и словољубац, досељен овде, крај Мораве, у мали град окупљен око Страцимирове цркве, Исаило А. Петровић, знао је далеке 1898. године оно што и ми знамо (а ту је његову и нашу мисао, верујем, лепше од нас изрекао Миле Недић) да штампана, односно „написана реч траје дуже од уста која су је изговорила, и грла из којег је довикнута, и ушију које су је чуле. Траје вечно. Кад је за хиљаду година пронађу нему на папиру, прозбориће“.

Знао је то и други штампар и словољубац нашег града, његов савременик Стеван Матић, да је „слово чудно семе. Писмена су најбоље зрње семено свакога народа. Клија са папира после хиљаду година и расцветава се у глас и реч, и слику и причу, у мисао и осећање...“. Знао је, као и ми данас, да је, ако нас записују „туђом руком, у туђим књигама, и туђим писмом“, „перо у туђој руци опасније од мача“ и да је „многе земље и градове сачувала књига међу својим тврдим корицама“.

Зато је на коњу обилазио моравска и драгачевска села и нудио као златно семе своје штампарске ствари. Оно што је наша рука писала о нама.

Знали су то и остали штампари књигољупци који су ишли иза њих, истим путевима, истом циљу.

А знали су то, много више, и пре од њих, од искона, они који су књиге писали. И знали су да најпре морају да „корачају према себи као своје циљу“. А онда да би стигли до нас, морали су да искораче из себе и закораче у тамне вилајете човекове. Да се у њихов пут слију многи путеви, па да га тада нађу. Да обиђу цео свет, да би открили место где су давно пустили корен. Да у „туђем срцу чују своје“, па онда тек да нађу себе. И да реч, пре него што постане општа, мора да буде њихова.

Тада реч коју шаљу међу људе има моћ да живи.

Тада књига коју напишу може да одгурне небиће, да оспори време, да уђе у историју која нема краја.

Тада нам се чини да смо оно што читамо ми написали.

Тако сакупљамо сунчана зрна да светле и цветају далеко у нама.

Верујем да та сунчана зрна клијају и у књигама које вечерас гледате.

СА ГРАДИНЕ И ИСПОД ГРАДИНЕ

Градина

*Локалитет на Јелици из VI века
на коме је нађено њен црква*

Сваке ноћи
кад црне птице савију гнезда
у мојој глави
одлазим у град на Јелици
кога нико није видео

Звао ме је из приче
коју нигде нисам чуо

Око њега су кружили
и завијали на звезде
окупљене у граду
да и он постане звезда
коњаници без кључева
са мачевима и буктињама

Долазили су из ноћи
да сруше моја кубета
да онеме моја звона
да спале моје књиге
и одлазили у ноћ

Сваког јутра
кад се вратим из града
порасте трава око мене

И тако стално

Кад су га нашли и откопали
сахрањеног пре много векова

са пет срушених цркава
без кубета без звона без књига
затвориле су се капије на мом прагу
заборавио сам причу
коју сам себи испричао
закликтале су црне птице
у мојим гнездима

Док су звонила изгубљена звона
на Јелици су и мене нашли
између пет срушених цркава
са земљом у устима

Преци причају*

(Ђаловићи на окупу)

Остао је у тами нашег незнања мотив зашто су наши преци пре око 200 година дошли из Дробњака на планину Јелицу да се ту закорене. Да ли због неког зулума, или због камена коме су живели а нису могли да живе, или због сна да у Србији има оно што у њиховом завичају нема?

Остало је, на жалост, све то у тами нашег незнања.

Знамо, ипак, да су се окупили најпре на камену испод Белог брда које их је сећало на завичајно камење, али да су убрзо с планине, из Андровог потока, сишли у долину, ширили међе својих имања, па их засејали кућама, вајатима, шталама, салашима, пчеларницима...

Обишли су Јелицу и са друге стране, одакле сунце изгрева, па сишли преко Придворице и Јездине до Лупњаче и Мораве, да би ушли и у Чачак и тамо засејали своје куће. Куповали су њиве, ливаде, забране, садили воћњаке и винограде и са једне и са друге стране своје планине и на крају се нашли међу најбогатијим људима у Драгачеву.

Да могу да се врате оданде одакле се нико није вратио и да проговоре кад нас виде, а можда нас и виде, причали би нам овом приликом и о ономе што знамо и о ономе што не знамо или заборављамо.

Причали би нам како су се у оба устанка борили, као Јован Милићевић Ђалов, против „коњице ноћи алах ил илалах“, неверника са полумесецом на челу.

Причали би нам како су се борили у балканским ратовима за после Косова отету земљу, али и у оба светска рата, против хришћана који нису били хришћани, и остајали на Церу, Колубари, Краљеву... О црним барјацима и лелецима. О деци

---

* Наслов су дали приређивачи.

која нису запамтила очеве и о синовима који нису имали децу.

Причали би нам и о хајдуцима, исте крви која није била иста крв, а који су ножевима, пушкама и ужареним веригама отимали оно што се није могло дати, или што се давало кад и глава.

Причали би нам и о другим хајдуцима, са звездом на челу која није била звезда, а који су отимали и више, све од чега се живело: пшеницу, стоку, вуну, маст, пасуљ, ракију... Себе су звали ослободиоцима, али су место оружјем и веригама убијали порезима, прирезима, кулуком, да би их на крају „ослобађали“ и од имовине.

Причали би нам и о горком животу без живота.

Да су устајали са првим петловима, а легали око поноћи после својих радника.

Да су копали и косили по Зеокама, Тијању, Придворици, Јездини, Бељини...

Да су се спорили око међа и са својима и са комшијама, иако су имали земље више од њих.

Да су псовали и земаљска и небеска знамења, али су чували веру и обичаје.

Да их је било и неписмених, али и међу реткима у Драгачеву који су читали књиге, новине, писали ратне дневнике и лепо и мудро говорили и радили.

Да су без диплома намештали сломљене кости и људима и стоци боље од оних са дипломама.

Да су били против власти, а давали кметове и посланике.

Да су у гробљанску смоницу, као у винограду, садили тек рођену децу, тек доведене жене, пале ратнике у пуној мушкој снази и бркате и сите рада и живота старине. О томе причају њихови надгробници, или урасли у траву, немушти и невидљиви, или испршени, са капама на глави, украшени плавим словима, голубовима, грожђем, калемарским ножићима, чутурама, штаповима и осталим знамењима њиховог живота.

Причали би нам да су им се жене савијале под обрамачама, носећи из црепуља и земљаних лонаца ручкове по Гаришту, Колајама, Потокама, Белом брду, Придворици, Чачанском пољу...

Да су, и кад би остале без мушке главе, чувале част, имовину, плаћале дажбине, славиле и свадбовале.

Причали би нам да су им се и куће селиле, или у заборав или с места на место, али и да су се обнављале и градиле онде где никад нису биле.

Рекли би нам, ево, да оно што видимо не видимо. Јер кад бисмо се вратили у њихово време, видели бисмо, да овде, где смо сада, није било као сада. Окруживало би нас неколико кућа, магазина, качара, млекар, зграде, штала, салаш, пчелињак... Крушке и јабука разних врста би нас тапшале по раменима, пчеле зујале око глава као око цветова, стока би мукала и овце блејале, саплитале би нас кокоши, гуске, ћурке, патке, а вино и ракија избацивали би чепове из буради која су толика да не могу да изађу из подрума.

И сви су имали све то. Некад више, некад мање. Како кад.

Рекли би нам да су срећни што смо се окупили, што их се сећамо, што нас има оволико: и пољопривредника, и занатлија, и професора, и лекара, и правника и инжењера...

Рекли би нам да су се врата која су овде отворили према животу пре 200 година сада умножила, да смо их отворили на све стране света и да нису узалуд живели.

Рекли би нам, као што и ми њима данас кажемо, ХВАЛА, и да због свега тога почивају у миру.

Црква у Зеокама

Посвећена Св. Василију Острошком

Издигла је крст високо изнад планине
иако јој није ни до појаса
Сваког јутра сунце скине шајкачу
прекрсти се па га целива
Шума је прешла преко прага
и стала испред олтара

На јутрењу
Свети Василије Острошки
који је скоро дошао под Јелицу
и настанио се у новој цркви
окружен сељацима и јатаганима
који су устали испод храстова
из шанца крај њених ногу
и постали анђели
поје кади и благосиља

Једно око му се смеје на анђеле
друго плаче због пастве које нема

Празник је

Савијени ка земљи
сељаци беру малине копају косе
а чело им одавно обрасло травом

Понеко се прекрсти кад наиђу облаци

Школа их гледа без зеница
цветају коприве на прагу

Не цвркућу ни птице ни деца

Давно је било
кад су сељаци љубили руке
Божјем Сину
да ишчупа коров из њих
и поведе их
до Оца који је на небесима

Када су их дошљаци
а били су им комшије
са звездом на челу
која није била звезда
вратили са тог пута
да не залутају
иако нису лутали
заборавили су да се крсте

Тада су их окружили нечастиви
из прича и светих књига
искривили им пут и зазидали прозоре

Давно је било
много пре њеног рођења
кад су се шајкаче и мараме
да нађу прави
саплитале на кривим путевима
и окупљале испод крста
далеке цркве у Тијању
из Вождовог устанка
сакривене између брда
да је нико не нађе
сем оних који је и у себи траже
са реком поред прага
да им очисти опанке и душе
кад закораче ка небу

На њеним зидовима није било светаца
јер су живели у сеоским кућама

Тада су појали сви
и пастири и паства и река и шума
окупљени у оку Оца који је на небесима

Сада бела витка црква у Зеокама
порасла на гробу оних
које смо оставили у мраку
сваког дана отвара своја врата
на која нико не улази
само Свети Василије уместо глава
милује шуму која клечи испред олтара
своју нову паству

Нигде цвркута дечјих гласова
ни људи да их науче
да дигну три прста до чела

Чесма на Јелици

Под ногама букове шуме
крај пута који нигде не води
сагла главу

Ни точкова ни волова
ни рабација

Нариче птица на њеном рамену

Крај ње војник
без ноге и без голуба
из уста му никла трава

Стигао га метак
испаљен пре много година

Купине их везале
и одвеле у ноћ без звезда

Кад се окренем да нађем пут
купине их одвезују
и враћају у свитање

Шкрипе точкови ричу волови
жагоре рабације

Стоји војник крај чесме
са звездама на грудима
и голуб пева на њеном рамену

Зову ме да се вратим

РАЗМИШЉАЊА О БАЦИМА

Говорна култура наших ученика

Реч је чудо.

Реч је музика, слика, боја. Реч је песма. И мач. Лечи и убија. Обухвата све и не каже ништа.

Деспот Стефан у апотеози у лепом, архаично и модерно је зајецао њену немоћ. Албер Ками, опседнут енигмом човека, такође.

Миљковић је трагично сазнао „да на обичне речи више нема права“

Рембоу су вокали певали бојама. И израстали у слике.

А Шекспир је послушкивао њен освајачки ход. Не само у Ричарду Трећем. И Брут над избоденим Цезарем у чудесном сугестивном везу потврђује њен сјај. И њену моћ. Осваја интелект масе која, зрела за јарам, захтева (а он то трагично не чује) да он буде Цезар. Али то чује Антоније. И виртуозно диригујући по емоцијама те исте масе обеснажује Брутове речи, мотивише ерупцију страсти и – грађански рат.

Некада се неговало беседништво. И реч је палила и стишавала ратове. И савести. Надрасла време. И стварала историју.

Данас је, често, без нимбуса. Оскрнављена, муцава, карикирана. Посматрајмо је, зато, у паду у нама и око нас.

Наши ученици, на пример, без обрасца у васпитачу, и изван њега, показује атрофирано осећање за њена значења. И њену лепоту. Вербални израз је неосмишљен, непрецизан, непродуховљен, оптерећен чаршијском аромом. И наказном физиономијом.

Природно је да афекат муца, композиција се поруши, и лично се изгуби у речима, без лепоте и значења. Из картотеке сазнања, без селекције, стихично се извију чињенице у нескладну, искидану, мртву стилизацију. Инфериорну у насилно и примитивно створеним токовима. Пратилачки елементи

речи (интонација, мимика, гестови) који је комплетирају, игнорисани су. Али ни у надахнутим тренуцима најчешће, мисао ученика није оплемењена естетском и сериозном стилизацијом.

Понекад и обиље спута и обезвреди речи. Или наглашено кориговање. Или мода. Или лице које гледа са екрана.

Ретко се чује сажет, интеллигентан, духовит, шармантан израз. Опеменути њиме дубље схватамо своју осредњост. И карикирањем бранимо своју немоћ. А на примеру је део пута од безличне до пунокрвне речи.

Наказни облици изражавања пројекције су нереди у свести. А његов аутор, са безброј лица, у нама је и око нас. Опасно га је апострофирати. И тешко обеснажити. Излаз је, несумњиво, у васпитању опсервације, одабирању, вештини мишљења, односу у складу свести који одређује и адекватан израз. Само нам оно омогућује да се препознамо у својим речима. А то је обавеза и наставника и ученика. И потврда смисла њихове везе.

Афирмација говорне културе, на часу, обавезује наставника примером. И озбиљном припремом. Не само за креативно изражавање, већ и за уметничко читање. А облици неговања естетског израза могу постојати и у коректури ученика, међусобно.

„Они који живе то су они који се боре“, рекао је Виктор Иго. На литерарној секцији, на пример, у племенитом такмичењу реч би могла да се естетизује и мисаоно порасте. У гимназији је, на поменутој секцији, такмичење у лепом изражавању, као својеврстан облик рада, досегло до потребе за потврдом, за надрастањем, за узлетом. Зажуборена, зрела, ангажована мисао, прецизно стала у реч, мотивисала је амбиције. И следећа тема („Уметничко оживљавање текста“) означава планско неговање суптилнијег осећања поетског ткива. И порука. И речи у саопштавању.

Откривање интегралне речи је од искони човекова опсеција. Требало би однеговати потребу да постану и наш свакодневни сан. А „ништа се не оствари док се прво не одсања“. (Сандберг)

[Градац – трибина за културу, просвету и уметност бр. 11, Чачак, 1969, стр. 3]

Емотивни израз наших ученика

Зашто је писани израз наших ученика толико оптерећен декоративним патриотским емоцијама? Покушао сам да ту опсервацију обеснажим темама из њиховог интимног света. Али сам сусрео пројекцију исте појаве. Да ли је она спонтана или наметнута?

Склоп задатака, мисли и осећања упућени су наставнику, па је истина о писаном изразу ученика мозаик његове педагошке евиденције и људске физиономије. Недостаци писаног израза у њему скривају свога аутора.

Претерано намештање тема, склеротичност планова писмених задатака, страх од идеолошке неосмишљености, анатемисање осећања ако су у нескладу са нашим моралним кодексом, фрустрирају писани израз ученика који, одбојно одређени, своју алергију изражавају у фразама. И несвесно, чини ми се, оптерећени чиновничким односом, изван света ученика, насилно спутавамо њихову инвенцију, креативност и искреност и ограничавамо собом личност коју би требало универзално и аутономно одредити.

Сазнао сам трагичан пример карикирања и озледе њихових исповести. И открио у њему део мотива о прогнаној искрености. Подређена амбиција за ефектом сва је у лажном и нарцисоидном трагању за експресивним, метафоричним, поетичним стилем. И тако извитоперена, спутана формом, искреност је досегла до периферног значења.

Време у коме говоре уџбеници историје, како би рекао Сандберг, смисао жртве за виши облик живота, свет изван биографија ученика добио је, зато, особене облике. Оптерећење стереотипним темама саопштено је неинвентивном композицијом, неосмишљеним набрајањем, неприродном интонацијом, неукусним апострофирањем, декоративним осећа

њима и стилем. Исте ознаке присутне су и у интимним исповестима.

Одговорајући на теме поводом посете гробљу стрељаних ђака, ученици су заборавили њен смисао и по неким канонима, шематично излагали: полазак аутобуса, путовање, евоцирање историјских чињеница и повратак. Оковани формом, неоднеговане опсервације, нису запазили и схватили смисао поруке: „Пуцајте, ја и сада држим час!“ Нису размишљали како се смрт побеђује животом нити осетили Витменову мисао: „Од свих њих ја чѐм песму о самој себи.“ Било је трава, грања, лишћа, неба, орнаментна из поетског буквара, али није било немира, саживљености, суза. И сазнања која оплемењавају и преображавају. Схватам да је рефлексивни доживљај изнад њихових година, али постоје и емоционални.

Љубавне емоције, на пример, опште су, папирнате, научене, без сугестивности искреног израза. Одбацујем предрасуду о њиховој незрелости. Виши облици писмености, који негујемо, нису само у изражавању доживљеног, већ у снази идентификације са недоживљеним.

Требало би озбиљније и пажљивије послушквати значење писане речи наших ученика, јер нас опомињу, јер су нам упућена и кад нису. И с мером и планом васпитавати њихов емотивни свет. А он је и део нашег света.

„А најтежа је она песма која захтева најпростији глас“ (Тагора).

[*Градац* – трибина за културу, просвету и уметност, бр. 9, Чачак, 1969, стр. 3]

Сећање на Гимназију у Лазаревцу

Кад се човек одмакне од њочейка, све више се множе сећања да зауставе одлазак. Како сада видиш своје њочейке у служби?

Време ме удаљило од тих дана, изменило оптику и збунило открићима о свему, па и о првим корацима о животу и служби. А они су били у знаку путева који су се отварали тамо где сам мислио да се затварају и затварали тамо где ми се чинило да се отварају.

Наведи неке њушине који су њако замршени да ојправдавају њрејходну изјаву.

Само што сам спаковао књиге, после дипломирања на Филолошком факултету у Београду 1963, започео сам ишчитавање новина, моје нове лектире, и то оних страница где су објављивани конкурси. Срочио сам молбе тако да се мисао званичног лица заустави над њима и врати руку која их баца у корпу За отпатке.

Пред почетак школске године пружена ми је таква рука из даљине, из Босанске Градишке. Пошто је била једина рука из бавитељка, кренуо сам на аутобуску станицу у Чачку и затражио карту у том смеру.

Тада се смер, односно пут којим сам кренуо, изненада изменио. Карта се, наиме, куповала у аутобусу који је полазио из Врњачке Бање, а требало га је чекати читав сат. Неко невидљив, а све време уза ме, вратио ме је у стан да још једном окупим у оку оно што не могу да понесем рукама и да са прага, одакле је свет лепши него са било ког места, као Црњански, помилујем завичајно небо, и облаке и врхове Јелице и себе који је тамо остао, благо, руком.

Кад је требало да кренем, наишао је поштар: позвала ме је гимназија у Лазаревцу. Сада знам да сам тада „изгубио пут који путовању смета“. Ко зна какве би ми била судбина да сам се закоренио тамо где се поновило оно што сам мислио да се неће поновити, тамо где су се рађале и где се рађају оне Лоркине убице „са лобањама од олова“, а тамо где је сваки човек „за жал и за муку“ здаден.

Да се врати́мо њрвом њи́шању од ко́ја смо се, можда, ои́у-ђили. Какав је био ваш сусрећ са Лазаревцом и са новим лицима у новом, службеном живоју?

Пролазио сам толико пута поред њега, а нисам га видео. Растао је поред мене, а као да је био негде у космосу. Открио сам га тек кад ме је позвао. Отворио ми је своја невидљива врата и увео у свој храм где кости нису кости, где је свака стопа света стопа, где појање и кад се не чује одјекује у нама читавог живота, где историју не би требало учити из књига... За мене је Лазаревац тада био, и остао, мало велико место.

Ту сам сусрео људе који се памте и кад све заборавимо, који су са нама и кад смо далеко од њих, који нас охрабрују и кад нас живот обесхрабри. Мислим најпре на оне који су са мном били први стални професори обновљене гимназије, Мићу Недељковића и Невенку Димитријевић, али и на оне који су се касније окупили у школи под знаком једне дивне жене, директорке Зораиде Марић.

На ком се месту у вашем сећању налазе ваши ученици?

Одмах сам осетио њихво „голублије срце“, зрно из кога ће да израсту добри људи, а њих нема много у овом отрованом свету, али сам њихову вредност схватио нешто касније када сам их мање видео као ученике. Кажем касније, јер кад човек почне да се затвара више сазнаје о себи и људима око себе него кад се отвара. Тумачећи суштину експресионизма, сусрео сам сродну мисао: „Да бисмо видели, морамо да затворимо очи.“

Не могу овде да казујем њихова имена, иако су окупљена све време у мени. Знам само да би се од њих, како негде рече Матија Бећковић, могла написати најлепша песма. А кад већ

хватам песнике за руке да ми помогну, нека им, у моје име, Десанка Максимовић каже и оно што им никад нисам рекао, да је свака њихова реч у мени до песме порасла.

Има нешто, ипак, што се опире корозији времена, што светли као невидљиво сунце кад нам се затворе сва врата, а кровови легну на рамена. То су, за мене, моји ученици из мале-велике лазаревачке гимназије.

Какву њоруку шаљете некадашњим ученицима, сада мајкама и очевима, који имају своје песме у својој њородици?

Не могу а да опет не зовнем неког песника када се говори о поезији. Нека моју немоћ мудрије и лепше изрекне Бранко Миљковић:

*„Шта је то што њреба рећи?
Бос и њорак њошњуцаш се од речи до речи.“*

Смисао и лепоту открио сам у идеји о свеопштој љубави Онога кога су због ње разапели. Он нам је показао пут од зла до добра, од небића до бића, од земље до неба.

На том путу, а то је најтеже, морамо да победимо себе. Само тим путем можемо да стигнемо до „себе сањаног“.

Сунце на Кадињачи

(запис са излета на Кадињачу и Златибор)

Кроз сунчеве прсте на прозоре аутобуса скакао сам у зелене вирове Мораве, хватао за грање у њој и изнад ње, пео на камене врхове брда, обилазио манастире, завлачио у пећине...

Ходао сам, одједном, млад, млад, путем засутим белом прашином, опкољен гранама старих ораха, заљубљен у реку која је тада, млада и бела, крхка и лаконога, плесала рукама и скакутала по камењу изазивајући Овчар и Каблар, наднете над њену игру. А крупно сунце било је уклињено између њихових глава. Моје сунце. Гледали смо се дуго, дуго... Толико дуго, да га и сада носим у себи као онога дана.

Смех, а све је било смех, многоглави смех, вратио ме одједном у аутобус. То су се моји ученици смејали некоме, обесно, изазовно, љупко, свирепо, и ја сам знао: године су легле на моја леђа, савиле ме, опоменуле...

И тако све време... Час бих се окренуо себи, час ослушкивао живот у аутобусу. Он је испуњавао аутобус, излазио кроз прозоре, корачао испред њега, каскао за њим... Живот младости која је искрила чудима која сам давно заборавио, који се обзнањивао задиркивањима, анегдотама, стиховима, музиком, песмом, виком... Открио сам да моји ученици, програмери, заљубљени у мени страни језик и свет бројева, имају у себи више поезије него што сам очекивао.

Иза нас су већ Пожега, Севојно, Титово Ужице... Сви смо окренути Кадињачи. Аутобус стење, кашље, саплиће се, иде споро. Ми у себи, корачамо брже.

А возач прича...

Сви око њега виде ватре, ножеве, браде, шлемове... Сви око њега чују крикове, пуцњеве, авионе... Сви око њега мисле: смрт се не може избећи. Ето, тај о коме прича, бацио је у Ужицу бомбу на тенк. А онда га је јурила „Штука“ уз један поток, а он је вијугао засут кишом метака и бежао, бежао, бежао...

Неколико година касније седео је ноћу, крај ватре, разговарао са друговима и одједном пао: погодио га залутали метак.

Возач прича... А ми смо већ одбегли од те приче и мислимо о својој причи. И ћутимо...

Одједном: СУНЦЕ! Стоји на брегу, огромно, раширило руке, зове, казује... Сви смо се свели на око, опчињени, освојени тим сунцем. Знали смо: КАДИЊАЧА! А онда, кад смо се ослободили тог чуда, кад смо ишчитали његову симболику, видели смо и остале делове знамења на том историјском брду. Највише је, ипак, било сунца. Сунца на небу, сунца на брду, сунца у нама! А оно нам је, иако немушто, казало све. Прелистало у трену у нама, све оне странице из историје о људима који су ту закорачили у њу, оживело слике из филмова, одрецитовало поему Славка Вукосављевића... Одједном нам је казало све.

После, шетајући туда, загледани у прошлост, нисмо досегли оно што нам је казао тај први сусрет, тај сунчани тренутак у који је стало све што смо знали и што је требало да знамо о Кадињачи.

Гледали смо околна брда, пут од Бајине Баште, изувијан као змија, одакле су дошли освајачи да умру иако су тада победили, да омогуће мртвим партизанима да живе, да буду живљи него док су били живи, да живе у нама, и гледали смо Ужице... Али смо видели, и осећали, и мислили само оно што нам се обзнанило при првом сусрету са тим СУНЦЕМ-СПОМЕНИКОМ.

Касније, путујући ка Златибору, остајали смо често, веома често, окренути Кадињачи.

Иако опчињени Златибором, травама, боровима, ваздухом, небом, загледани у велико око језера опкољеног зеленилом и крововима, ипак нисмо могли да се ослободимо Кадињаче. Видели смо је свуда.

А при повратку, док је светлооки аутобус летео одгурујући мрак, док је у њему жуборио живот, осетио сам како ме године ипак нису савиле земљи, да сам опет, као некад, витак, снажан и млад.

[Полећ, лисћ ученика гимназије „Филић Филићовић“, Чачак, 10. јануар 1980]

Од школске свеске до кошарке

У овом спорту, који је више од игре, све је у знаку круга и сунца.

И крила руку у висинама.

И скокови ка висинама.

И лопта која их здружује у висинама.

Све је, дакле, у њему лет ка кругу и сунцу, пут тела и мисли ка складу, смислу, идеалу...

У овом спорту, који је више од игре, стиже се ка остварењу а одбацује ограничење и немоћ.

Он немушто а гласно прича о отпору и заносу, о поразу и победи.

Он нас учи како у њему човек расте у Човека.

У граду на Морави зачео се овај спорт на месту знамења, одакле је град отворио своје капије на све стране света, месту где је његово срце, његова мисао, његова вера, његов Лик. Зачео се у Гимназији, на светом месту, крај Страцимирове задужбине.

Звона цркве из средњег века звала су вернике на молитву, звона школе новог века звале су ученике да се окрену кошарци. И док је једно свето место код кубетом, друго је било у физкултурној сали.

На оба места се волело и веровало.

На оба места се окретао висинама.

Ка тим висинама у овој школи ишли су и ученици и професори. А васпитачи су били први играчи: Ацо „Пуш“, Циле, Рашко...

А онда је Морава, која се одавно одмакла од Градца, извела играче из школе на своје обале, мрежом хватала лопту, жуборила им у срцу, у хору навијача, у хали где је остварен скок и преко коша, у историју града, у славу, у памћење.

И као што често бива, а друкчије се и не може, у висине, ученици су надрасли своје учитеље: Мишовић, Кићановић...

И једни и други, загледи у лопту која је била њихово сунце, с којим су и они излазили и залазили, остварили су чудо, да скоро анономни град на Морави, спојивши своје са њиховим именима, засија на страницама наше и стране штампе, закликће у медијима као труба из Драгачева.

Капије које је град давно отворио на све стране, одвеле су неке наше играче не само у овај, већ и у звездани свет, у незаборав.

МЕЂУ СВОЈИМА

У име свих из наше генерације

У име свих из наше генерације који живе у Чачку, а поводом 30-годишњице наше матуре, поздрављам присутне, односно нашу генерацију и наше професоре, који су такође наша генерација, јер им је мисија да буду и млади и стари!

Одавно смо искорачили из школе и расули се путевима да освајамо живот. Сви ми на њима остварујемо своју животну причу. Али овакви значајни скупови враћају нас и мотивишу да за кратко заборавимо на своју и да поново будемо јунаци наше, заједничке, школске приче. А она је одувек била најлепша човекова прича.

Она садржи, између осталог, и наше широм отворене очи за светове формула и бројева, за светове књижевних дела која су нам омогућавала да изађемо из себе, живимо много живота и тако боље упознамо себе. Она казује о нашим путовањима по морима и континентима, летовима у космос, иако се нисмо макли из завичаја. Она, дакле, казује како смо скупа, у школи, расли, гранали се, спремали за суочавање са животом.

Наша школска прича садржи и одавно знане игре између професора и ђака, шапутања, знојења на табли, сакривања иза леђа, која нису никад толико широка да нас заштите од опасности, исписивања теорема, формула, текстова на страним језицима, на длану, на рукаву, на клупи, на корицама књиге.

Садржи и наш страх и нашу буну, али и дивљење професорима који су, чинило нам се, у главама имали библиотеке, усмено решавали најсложеније задатке, били огромни као Овчар, а опет тако сроднички близу да смо се, каткад, у њиховом осмеху купали као у Морави.

Садржи та прича једну младост која је била изузетна јер је била наша, иако је имала похабана одела, празне стомаке, забрану кретања по граду после осам сати, зид између

женске и мушке гимназије. Али та наша младост је зајмила одела, хранила се сновима, ишла у забрањено време на забрањене игранке, прескакала зидове између мушког и женског дворишта.

Садржи и она наше враголије: колективни кашаљ као симулирање епидемије, затварање оцака да димом зауставимо професоре, отварање разговора о збивањима у чаршији да би се скратио час и отклонила опасност...

Исписивали су и професори у тој причи о нашој младости своје најлепше странице. Једна од њих, на пример, са својствима песме у прози, објављена својевремено НИИ-у, казује о нашем професору који је у дворишту неговао руже, па их једног јутра нашао уништене и казивао о томе, са сузама, својим ученицима, у школи. А кад су ми они, ганути, обећали да ће засадити нове руже, он их је задивио изјавом да не плаче због ружа већ због оних који су их уништили.

Најлепша оаза у сваком, па и у нашем животу, је школски живот. Зато га у оваквим приликама и оживљавамо, јер смо у њему били, свеједно да ли је тако или смо то измислили, људски чистији, срећнији и лепши.

Намерно нисам на почетку поменуо оне који нису овде, са нама, али који живе у нама као да нису ни отишли, јер сам тако желео да искажем истину да су још ту, да се чујемо и видимо, да не могу отићи из наше животне приче све док сви ми не изађемо из ње.

Чачак, 25. 5. 1985. год.

У име Одбора за прославу 35-годишњице наше матуре

У име Одбора за прославу 35-годишњице наше матуре, поздрављам наше професоре и све присутне из наше генерације. Ево, већ је 35 година откад смо кренули из наше школе у свет да нађемо себе. И што смо даље одмицали од ње, све смо јој бивали ближи. А можда смо баш овде, у срцу нашег малог града, и били најближи себи.

Она нам, као у античкој причи о Антеју, даје снагу када онемоћамо, обнавља младост кад јесен закорачи у нас, замењује сањани свет који нисмо открили. Она је, све више, наше окретање извору кад нас опколи пустиња.

Време нам је, признали то или не, изменило оптику, уклесало на лицу азбуку бора, оштетило стас, оплевило косу... Зато је она наш мали отпор времену и злу под разним облицима. Као и онда, ми смо опет млади, витки, бујнокоси...

Ко од нас не носи „далеко у себи“ онај заједнички школски живот који нас обасјава, а који нико не може и не сме да заборави.

Ко може да заборави оно време када смо гладовали и имали више неко икада; када смо корачали знаним улицама а живели у свим незнатим градовима света; када смо прескакали невидљиви а озваничени зид између мушке и женске гимназије, нашу Линију Мажино, коју касније нисмо могли прескочити; кад смо страховали и били храбрији него икада после, јер смо ћутали и кад је требало да говоримо...

Ко може да заборави професоре које смо волели а од којих смо бежали у споредне улице у забрањено време; који су знали за наше мале замке (формуле на ознојеним длановима, отворене књиге иза увек уских леђа, говећи кашаљ, пантомиму, немуршти говор и остале враголије из наше мале збирке обмана), а глумили као да све то не виде, не чују, не знају, и то

ОНИ за које нам се чинило да знају све одговоре на све заго-
нетке живота.

Још се чују гласови Дрррагише и Маррргите, још ходни-
цима стражари Докманово свевидеће око, још нам (бар ја их
чујем) одјекују у граји наших гласова и гласова наших профе-
сора. Још сањамо (бар ја још сањам) часове на којима се обра-
ћамо Мољу или неком другом елитном ученику да нам шапне,
али никако да то чујемо или изговоримо, никако да решимо
нерешиви задатак на табли. А, ето, ја ни сада не знам да ли
смо нашли одговоре и решили задатке...

Било нас је мало, а тако много. Биле су нас пуне учионице,
ходници, оба дворишта, све улице, оба биоскопа, све игранке,
сва игралишта, сви вирови на Морави, све приче нашег гра-
да... И данас, иако смо проређени, има нас више него што нас
има. Као некада. Овде, бар, увек смо сви на броју. Овде нас
је више и од тог броја. Овде смо живи и кад умремо. Одавде
ипак нема одласка, овде се сви враћамо.

Зато нам се и може учинити, кад се овако окупимо, као да
нигде нисмо ни ишли. Овде смо обједињени сродничким ве-
зама, свежим као у данима наше младости. А ти дани су већ
израсли у наше заједничке празнике.

И, на крају, да поновим раније изречено своју и вашу ми-
сао, да они који нису овде а отишли су да се више не врате,
ипак живе и даље у нама као да никад нису ни отишли, чујемо
их и видимо и не могу изаћи из наше животне приче све док
ми не изађемо из ње. Молим вас да им минутом ћутања ода-
мо почаст. Слава им!

Обраћање својој генерацији поводом прославе 40-годишњице матуре

Опет смо заједно да оживимо оно што нас све време спаја откад смо се, сад већ давно, одселили из наше школе, нашег духовног завичаја, на све стране света.

Где смо стигли и да ли смо нашли „себе волене“, да ли смо оно што смо сањали додирнули рукама и да ли смо се изгубили у загонеткама живота, сазнаћемо тек када стигнемо на „крај пута што никуд не води“.

Овде смо, више него игде, обасјани обманом да нам сунце излази и кад залази.

Овде отварамо врата која нас се затварају.

Овде смо ми којих више нема.

По ходницима још одјекују наши кораци и кораци наших професора. На клупама су још наша имена, формуле, образци, преводи, ликови и многа чуда наших знаних и незнаних зографа.

Овде, као да нисмо отишли, опет можемо да видимо сунце, сишло са кубета Страцимирове цркве или високих кровова наше школе, како се на прозору смеје или плаче. Смеје кад у дневнику угледа Молово или Божово или Драгишино сазвезђе или њихових сродника у другим одељењима, а плаче кад угледа моје или мојих знатно бројнијих сродника у осталим одељењима.

Данас је, у нашем сећању, и дим од угља из старих пећи за зимских дана као мирис тамјана, а учioniце, ходници и сале су као света места.

Њега су удисали и њима су ходали, као и ми, они којих више нема, а који живе у нашим причама као да је време прошло време садашње: Маргита, Драгиша, Лука, Бацо, Сергије, Докман, Ристо, Мишко Боровски, Мица, Клара, Мила, Богдан... Сва света имена, све празници у нашем школском календару.

Тамо смо, у том времену и свету, ми којих више нема.

А ево, сада, овде, после много година и нас којих има.

Овде можемо, ми којих има, да обманемо време које нам се све чешће смеје и да видимо своје некадашње лице, иако већ одавно у огледалу уместо свог гледамо неки туђи лик.

Иако је време многим савило леђа, увећало стомак, оплевило косу, повадило зубе, исписало азбуку бора, изменило оптику, успорило ход, а ускоро ће нам ставити и штап у руке, ипак на овом месту мање видимо себе садашње, а више себе прошле, мање свет изван ових зидова, а више свет међу овим зидовима.

Овде нас све охрабрује као да смо на почетку, као да је све пред нама, као да нам се путеви тек отварају, овде смо опет витки, светлооки, бујнокоси, на лицу нам се смеје „хармоника с два реда дугмета од порцулана“, „пева нам да у граду нема топола“ и све је „зелено, зелено, волим те, зелено“.

Овде нема одлазака.

Ово је кућа наше младости.

Гимназија је у старих Грка била место где су се неговале вештине телесног вежбања, а касније је порасла до средишта духовног живота младих. И ми смо, у знаку наше школе, „корачали према себи као своје циљу“ тим путем: од телесног ка духовном. Сада јој се враћамо супротним путем, док нас време исушује и просипа, да њено звоно опет запева у нама и да Морава опет зајубори у нама. Враћамо се од духовног ка телесном, од главе ка телу. Враћамо се да оно што је било опет буде.

Гимназија је кућа наше младости.

Она је наша прва љубав.

Она је наша најлепша реч.

У њој смо сви на броју. И они из клупа и они иза катедри.

Онима који сада нису а јесу са нама, који су мртви али који су живи, окрећемо се и овим поводом с љубављу и захвалношћу: „Слава им!“

После пола века*

Више од пола века је минуло од када смо закорачили у ову школу да нас спремим за путеве којима ћемо стићи до „себе сањаног“!

Можда смо на тим путевима нешто изгубили, а можда и нисмо, можда су неки од нас отишли тамо где нису хтели, можда су неки постали и већи од свог сна. Сада, када је више иза нас него испред нас, можемо открити да ли смо и докле смо стигли.

Али ма куда ишли и ма где стигли, овде смо, опет, као некада, у нашој школи, окупљени да оживимо оно време које није мртво ни када нам се учини да је тако.

Овде и сада, нисмо исти као других дана, иако нам је време искривило леђа, заорало бразде на лицу, застаклило очи, завадило зубе, оплевило косу...

Овде, и сада, нисмо само инжењери, лекари, економисти, правници, уметници, професори...

Овде смо, опет, у школским клупама и слушамо своје професоре који су већи него што су били, а који су нас у том оскудном времену окретали да видимо оно чега није било али што ће бити.

Овде, и сада, гледамо се очима које нису ни мутне, ни старе, ни зле, очима своје младости, и како, мада за кратко, опет имамо мир који смо изгубили.

Иако нас је све мање, ни они који су отишли у земљу „с чијих међа још ниједан путник вратио се није“, сви смо ипак на броју. И они седе овде са нама, у школи која се, изменила а ипак остала иста. Није више као некада у диму од угља из старих пећи и мирису олајсаног патоса, олињале фасаде и сиромашне библиотеке, већ у новом оделу, окићена сликама

---

* Наслов су дали приређивачи.

и мозаицима, обогаћена књигама и компјутерима. Остала је иста, као и нама тада, јер и онима који долазе открива оне исте путеве како да стигну до „себе сањаног“.

ЗА ДОСТОЈАНСТВО ШКОЛЕ

Министру просвете, Београд

Господине министре,

Поводом оставке нашег директора Синише Милошевића, колектив Гимназије у Чачку Вам се обраћа молбом да је уважите из више озбиљних разлога.

Наиме, оставка је израз његовог моралног става да не може да реши проблеме у школи које ни Ви ни Влада нисте решили, а не може да се окрене, и поред свих упозорења колективу да не штрајкује, против свог колектива. Од њега, природно, не можете захтевати да буде само чиновник, а да не буде човек.

Протест овог колектива је заснован на Вашем непоштовању прописа које је донела Влада о исплати личних доходака, а и на Вашем одрицању од потписа на Споразуму са Синдикатом, па своју кривицу не смете приписавати ни овом колективу ни нашем директору који је све учинио да Вас одбрани.

Што се овог колектива тиче, он само тражи да се исплати зарађено и да се поштују прописи које Влада и Ви доносите. А пошто то не чините, не смете ни своју кривицу да преносите на друге.

Изненадио нас је спонтани протест ученика пред школом, а како постоји опасност да се унесе и у школу, молимо Вас да размислите и о последицама за које не можемо сносити одговорност ако не уважите нашу молбу.

Такође је отворено и питање нормалног завршетка школске године ако се оглушите о ову молбу која је истовремено и опомена да се што хитније проблеми отклоне.

Очекујемо да поступите онако како би са тог веома одговорног места и требало да се одлучује.

Колектив
Гимназије у Чачку
24. мај 1996.

ПРОГЛАС

Одбора Синдиката радника образовања за Општину Чачак

ПОШТОВАНИ

грађани, родитељи, ученици и колеге,

Очекивали смо да се Влада Србије и Министарство просвете одговорно одреде према захтевима просветних радника и што хитније реше проблеме који су довели до општег незадовољства и обуставе рада. Својом одбојношћу и политиком одуговлачења настоје да разоре оно што би требало изградити, односно настоје да заваде и просветне раднике, и ученике, и родитеље, и грађане, и тако сломе наш штрајк. Зато избегавају споразум са нашим синдикалним представницима.

Један од стереотопних одговора који се може често чути је да нема новца. То је знак да неспособни седе на местима која им не припадају. Такве изјаве одговарају онима који се потписују палцем. Новца нема за оне који раде и мисле, а има за оне који нас ударају по главама да их савију и траже да не мислимо.

Наш штрајк није само борба за опстанак, већ и борба за поштовање књиге из које наши ученици уче, а која је обезвређена, за вредност њихове дипломе, за њихово место у друштву, за њихову слободну личност, за њихову будућност. То многи родитељи, на жалост, не схватају. Да ли могу да се васпитавају и уче они који не стоје усправно, који су згажени, поцепани, одбачени? Уместо да им будемо обрасци, ми својим статусом, за које је крива Влада, одбијамо од књиге, од школе, од пута који је школа одувек градила.

Лепи примери, када ученици морално надрастају своје васпитаче и обавезују их да буду достојни човека и свог позива, су у оним школама где су ученици окренули леђа онима који их воде на „пут који путовању смета“ и одбили да иду на часове

оних који су издали своје колеге, а који су застрашени или шићарције.

Драге колеге, не срамотите своју професију ни себе. Будите достојни својих ученика и придружите се онима који се боре да сви скупа више вредимо.

Драги родитељи, научите нешто лепо и од своје деце. Можда она боље од вас виде у каквом свету живимо и какав свет би требало да градимо. Све што је пропуштено може се научити, али се тешко учи шта је човек. У име тог човека у вашој деци, у вама и у нама, ми се сада боримо. Зато очекујемо да нас схватите и подржите, јер ово што се догађа нама не желимо да се догоди вашој деци.

Обраћамо се, такође, и неким директорима основних школа који су се отуђили од својих колега, у којима живи више чиновник него човек, да се оплемене и освесте и не спречавају раднике да учествују у потпуној обустави рада, јер ће се за то сносити одговорност. Верујемо да и за њих има наде, ако већ није умро човек у њима.

Можда је ово ренесанса школе

– каже професор чачанске гимназије, господин Бошко Ђаловић
о актуелном процесу просветних радника, студената и
ученика

Мада је свака професија на свој начин значајна и осетљива на „ударе споља“, изгледа да су грешке мешања политике у образовну делатност најдуже, а самим тим и најскупије плаћене. Наше школство је познало по многобројним реформама које су долазиле из политичких кухиња. Шта је, по Вама, била највећа грешка власни у односу на школство у послератном периоду?

После рата школу је обасјала звезда пореклом из Марксове главе и сазвежђа његових идеолошких сродника. Данас знамо да та звезда није заменила сунце.

За слободну мисао, и књигу, и школу, војевали су „мали велики људи“, опирали се крововима и отварали путеве својим ученицима да сазнају и оно што је забрањено. И приносили жртве. Иза њихових леђа, као у Кафкиној прози, верници новог јеванђеља, власници црвених књижица, смишљали су како да им савију главе и казне за јерес.

У то „смутно време“, сваки министар просвете, имитирајући Вођу, одређивао је судбину школе. Све је почињало од њих и завршавало се њима. Нико није делио судбину својих идеја. Кад их живот оспори, њих, по обичају земље Страдије, награде. Реформи школства је било колико и министара. И сви су отишли у незнан. Оно што је остало иза њих, а остало је мало, очували су ти анонимни „мали велики људи“, чија је трагична кривица била у томе што су волели школу коју нико није волео.

Да ли је лош материјални положај просвете утицао (ако јесте, у којој мери) на неадекватан избор наставног кадра, односно да ли је било неадекватне селекције у области образовања?

Многи су у просвету отишли због љубави, због књиге, због деце, због света у који су веровали. Неки су, опет, збуњени изокренутим системом вредности, у свом и општем беспућу, залутали у просвету. Кажњени неспоразумима са собом и са ученицима, који су од њих очекивали више него што су могли да им дају, нанели су просвети огромне штете. Постали су аргумент онима што оптужују школу, коју су сами срушили. И још запретили да ће одузети и оно што нису ни дали. Зато просвета изумире и у њу одлазе или отписани, или савремене аскете. Та игра, што би рекао Васко Попа, дуго траје.

Прича о селекцији остаје само прича. Ко да је оствари? Прва акција новог министра просвете била је да климне главом. Шта је значајно рекао са места где су некада „сијале светле главе“? Шта он може да измени? И та игра дуго траје, само са другим именима.

Под којим условима и за које време би просвета могла да „стане на своје ноге“ и пође путем усвојених школских система у свету?

– Просвета још не може да „стане на своје ноге“, јер су је саплели. Нико јој и не пружа руку. А можда је сва мудрост у њеној обнови садржана у народној пословици о риби чија глава смрди. Морамо је заменити здравом и морамо се одрећи кобног „престројавања у ходу“.

Да наша школа не би била изван живота, требало би кренути од друштвених потреба, плански, да ученике не оставимо на путу што никуд не води. Да раде оно за шта су оспособљени. Да такву школу градимо сви: и ученици, и родитељи, и учитељи. Да се у њој афирмише слободан човек стваралац. Али тог човека морамо да хранимо и књигом и хлебом. А не да га каменујемо. Свет не можемо стићи ако пасемо траву.

Какав је Ваш став према актуелном наставничком професији?

– Десило се нешто на шта нисмо навикли: просветин радници су се најзад усправили и, после дугог ћутања, проговорили. Трагедију и обнову школе видим и у садашњем збивању. Неки просветни радници још клече, савијају главе и љубе

пете, па им чак и ученици на часовима окрећу леђа и опомињу их да се очовече, а затим напуштају школу да васпитају васпитаче који су издали човека у себи. Многи, опет, у којима се човек побунио и усправио, захтевају да им се поштује рад, књига из које ученици уче, да се поштује њихова диплома, да им се отворе путеви у живот, да се не селе у свет већ да остану у својој земљи.

Они су, наравно, несхваћени. Дуго се веровало да спадају у гмизавце, а не у кичмењаке, па су многи збуњени том еволуцијом.

Тимови стручњака иза оних који се појављују на екранима срочили су оптужбу и злогуку опомену да ће због просветних радника stradати марка, кренути инфлација, пропасти привреда, настати смак света. Тако кривицу за своје неуспехе преносе на оне који су жртве, који само желе да преживе и да се поштују закони које Влада поштује. Нико са екрана није понудио рачуницу како се са личним дохотком, који просветни радници примају са закашњењем од више месеци, могу платити дажбине и купити хлеб. Заборавило се да и они имају децу. А шта би се догодило да им се неком несрећом поцепају ципеле, или хаљина, или панталоне? За колико би их година купили од своје плате?

Да ли људи са екрана могу да нам објасне колико кошта тромесечно финансирање више десетина хиљада полицајаца који су нас штитили од студената, опасних за земљу, планету и космос, док су се иза њихових леђа криминалци међусобно обрачунавали, пљачкали бензинске пумпе, убијали таксисте? Како они не изазваше инфлацију, економску кризу, пропаст земље?

Просветни радници су доживели да их сматрају друштвеним штеточинама. Као да је време стало. Као да је она звезда опет заклонила сунце.

Таква чуда у земљи Страдији требало би бар да нас замисле.

[„Просвета и политика: чији је утицај јачи?, Можда је ово ренесанса школе“, *Чачански глас*, 21. фебруар 1997. године]

БЕСЕДЕ НА РАСТАНКУ

Драги Циле*,

Збило се оно што се само у страшним сновима догађа: неко је „подметнуо ногу, прекорачио црту, небо да нам се преврне“. И ево, школа је сада сиромашнија за човека који није требало да оде, муклија за један глас, али и богатија за једну сузу. Тих суза је у њој, не тако давно, проливено доста, а зову се Мишка, Рашко, Микица...

Обраћајући се теби ја се обраћам и њима и школи у којој остајемо и када одемо. Она се и памти по људима који су порасли до њених знамења, до привилегије да буду јунаци у причи о њој.

И време се у животу једне школе по њима одређује. „То је било у Драгишино, или Маргитино, или Вапино време“, чујемо у причама људи. Верујем да ће се једном казивати и „Било је то у Цилово време“.

Таквих људи нема много.

Кад први пут закораче у школу оставе у њој и ноге, и руке, и главе. И ма где одлазили, њој би се враћали, и ма шта радили, за њу би радили, и ма о чему мислили, она би била њихова мисао. Они су као многи, нажалост, само пролазници, они су њени становници и кад се одселе. Школа се зато и памти по њима, о њој се зато и прича због њих.

Горе, крај улаза у свечану салу, требало би да стоје и фреске таквих људи, као на светим местима.

Има ли некога овде, међу нама, ко те није препознао у овим речима?

---

* Опроштајна реч на комеморацији Бранка Цицварића, професора српског језика и књижевности– *Най. ѝрп.*

Такве људе, зато, и кад оду сусрећемо по ходницима, чујемо у учионицама, с њима отварамо дневнике, расправљамо на седницама, с њима певамо на другарским и матурским вечерима. Они су као кровови наше школе који су улепшали и надвисили наш град. С њима је и пијаца књига, с њима је и Јањова кафана школа, с њима и наш мали живот није мали.

Један наш песник је крикнуо отпор безбојном животу жељом да своје дане окупи као јато шева а онда их распе на све стране света и „проживи живот у тренутку једном“. Исповедао си нам се ових дана да си баш такав, кратак али богат живот, желео више него дуг и малокрван. Зато си му се тако и окретао дајући му, као ретко ко, своју крв толико пута. Имао си заиста пун живот, али је живот оних који те воле сада остао празан.

Где у мислима да кренемо а да те не сусретнемо? Звоно звони иза нас, јер с тобом одлази и део нашег живота. Ако смо далеко, далеко у Москви, или Кијеву, или Одеси, с нама си; ако смо на Златибору, у Сирогојну, с нама си; ако смо у школи, с нама си; ако смо у кафани, с нама си. И зато је твој одлазак и наш одлазак.

Драги Циле,

Не може сунђер смрти избрисати да:

Постоји овде, у школи, кабинет за одбрану и заштиту који ће од сада, ма ко у њему био, увек бити празан;

Постоји комисија за упис ученика која нема свог председника;

Постоје ученици који очекују да их неко обучи како да бране своју земљу;

Постоје дневници који се отварају да их засејеш оценама;

Постоје ходници који неће одјекивати од твојих витких корака;

Постоје колеге које не могу да замисле паузе између часова без тебе, а које су биле мали годишњи одмори;

Постоје неиспушена цигарета и неиспијена кафа у које ћемо гледати док будеш невидљив седео са нама;

Постоје „Таково“, „Јањова кафана“ и друга места где је разговор уз пиће мудрији него најумнија књига;

Постоје пријатељи који ће на тим местима где се лепше говори, где се више види, где се заборавља оно што не треба да се памти, гледати у празну столицу и неће више онако говорити, онако видети, онако заборављати;

Постоји бол који нам неће дати да запевамо;

Постоји Немањина улица којом се нећеш више враћати кући;

Постоји жена која ће без наде отворати врата ономе који неће више доћи;

Постоји мајка која је изгубила оба ока и сада види само црно сунце;

Постоје деца која ће узалуд чекати свог тату;

Постоје речи које смо чули али које ћемо желети да опет чујемо;

Постоји школа која је остала без свог Цила.

Иако је „сваки човјек увек на губитку“, имали смо онога који нам је омогућио да тај губитак буде мањи. То се, нажалост, најчешће открије када такав човек оде, да би онда, на други начин, и више него пре, био са нама.

Драги Миња*,

У суботу је наш град обишао глас, таман као ноћ иако је било подне, глас у коме смо чули гавранове из народних песама, а које си тумачио својим ученицима, да огласе горку вест како си изненада отишао тамо одакле се људи враћају само у сећању.

Нисмо могли да поверујемо.

Како да поверујемо да те нећемо више сусретати у Библиотеци, на књижевним вечерима, за шаховском таблом, на улици, на свим оним местима који су и наша места.

Како да поверујемо да је један велики професор чачанске Гимназије заћутао и престао да учи своје ђаке. А он их је учио и кад је изашао из учионице. Он их је учио и кад је изашао из школе. Он их је учио и кад су они отишли из нашег града.

Они су, сви то знамо, с љубављу изговарали твоје име. Изговарано њиховим устима оно је било нежније и лепше. Оно је личило на загрљај.

Ти си, сви то знамо, живео у њиховим причама о школи, а школа је с тобом у њиховој причи бивала вреднија и лепша.

Ти си им, сви то знамо, показао пут у свет књига, да упознају све људе и цео свет да би боље упознали себе.

Ти си им, и то знамо, помогао да нађу пут до човека у себи.

Сви памтимо твоје и шаљиве и мудре поруке у стиховима, својим матурантима, који објашњавају зашто су те толико волели и шта си им значео:

---

* Опростајна реч на комеморацији Милована Урошевића, професора српског језика и књижевности – *Нај. џир*.

*Каг вас суџра зайочну да киње,
Јер вам живоџ неће биџи цвеће,
Ви ћеџе се зажелџи Миње,
Али Миње ниџе биџи неће.*

Таква једна порука, опет шаљива и мудра, а личи на аутобиографију о осећајном човеку у окошталом времену, садржајна је и у поенти једне сличне песма, у облику домаћег задатка:

Драги ученици, задајем вам домаћи задатак:
„Протумачите мисао Достојевског:
‘Ја сам добар и то је мој највећи недостатак.’“

Драги Миња,
Верујем, зато, да чујеш немушти језик “далеко у нама“, и у твојим ученицима, и у твојим колегама, и у свима који су те познавали.

Не дамо, зато, ни да одеш.

И зато те у нашој школи, Гимназији, као и пре, и даље сусрећемо, и даље чујемо у канцеларији, у ходницима, у учионицама.

И зато смо, као и пре, опет, после часова, у Јањовој кафани, у којој смо, чак, бивали и мудрији, и елоквентнији, и осећајнији, и надахнутији.

И зато, као и пре, гледамо како са страшћу играш шах док се твој противник зноји.

Драги Миња,

Постоје знамења која су уграђена у наше школе, која живе и после одласка из ње, јер је школа постала већа с њима, а зову се Драгиша, Маргита, Мишка Боровски, Бацо, Драги Поповић, Циле, Ранко, Оливера и многи други који нису само зрна у бројаници великих њених имена, већ светлост, ореол који можемо да видимо изнад светог кров наше школе. Међу њима си и ти, и за живота и после живота. Сви су они, као и ти, показали до којих вредности и висина једна школа може да порасте.

Ти си, и то је сада наша утеха, искорачио из школе и постао знамење нашег града. У твојој *Анџолоџији чачанској*

йеснииййва, којом си задужио све који воле књигу и свој град, окупили су се, чини ми се, и песници да те и они ожале, али и да се обрадују, јер си сада са њима, у сјају оних који се опиру нашој тами и нашој кратковекости, јер имају моћ да врате време које је отишло.

Драги Миња,

Невидљивим сузама је данас заплакао наш град, Гимназија је ставила рушницу на своја врата, звона са Страцимирове цркве су огласила одлазак још једног дивног човека који ће се населити заувек у наше памћење.

А како ли је тек твојој породици!

Слава му!

1. април 2002. год.

Драга наша Гино!*

Неко је, изненада, као што у животу често бива, док смо седели окружени књигама, изговорио речи које нисмо очекивали ни желели да чујемо.

Речи које, кад можемо, изгонимо из свог речника.

Оне су, тог тренутка, затвориле све наше књиге, сва врата, све прозоре, све у нама и у школи.

И сунце, које је са кубета Страцимирове цркве листало са нама дневнике, одједном је постало црно.

Школа, из које ниси отишла ни кад си отишла, пустила је невидљиву сузу.

Оплакала је једног од својих најбољих професора, једног од својих најбољих људи, једно од својих најлепших лица.

Угледао сам на месту где си седела, невидљиви цвет у невидљивој књизи, са елегантним, одуховљеним рукописом, лепим као песма, коју си нам оставила као поклон који, као и све значајно у животу, не може више са твог стола ни да се склони.

Има места које припадају само одабранима који су их учинили светим, који ту увек седе ма ко после њих на њима седео; и има имена која се не заборављају у школи, јер су датуми у њеној историји и по њима се одређује њено време, а међу њима је одавно и твоје име; и има књига које се не затварају, а која смо заједно с тобом и ми писали, књига о људима који су са нама и кад оду.

Зато је наша школа сагла главу и пусила невидљиву сузу.

---

* Опростајна реч на комеморацији Ангелине Маричић, професорке српског језика и књижевности – *Нај. ѝрир*.

Драга наша Гино!

Као школске, али и свете књиге, учила си нас иако смо учитељи, ономе што нисмо знали, или шмо знали а нисмо чинили.

Учила си нас на начин који смо песници знају, да од мале ствари направимо велику и обичан дан претворимо у празник.

Учила си нас како да вратимо време и увек будемо млади као и наши ученици.

Учила си нас да очњаке својих речи претворимо у загрљај.

Учила си нас да у човека све мора да буде лепо: и лице, и одело, и мисли, и поступци.

Учила си нас како једна машница, један цвет, једна лепо сročена посвета могу малу књигу да учине великом.

Учила си колеге, и ученике, и родитеље, и све људе у нашем граду, да је у сазвежђу великих речи, професор света реч као и онај кога означава, па су ти се сви окретали с љубављу и поштовањем, као што се и данас окрећу према твојој и нашој школи.

Учила си ученике, али и наш, на такмичењима у лепом изражавању да је моћ говора највећа човекова моћ, да се и речима може изградити у људима онакав свет као што је у Светој књизи, која говори о постању, о њему записан.

Зато твоје речи и данас чујемо иако их више не изговараш.

И научила си нас најважнијем: како да у том свету човек у нама порасте изнад нас.

До таквих људских висина си одвела са својим Милованом, и своју децу. У њима препознајемо тебе, јер си у овом окошталом и отуђеном свету међу реткима с којима се свако радосно сретне. Зато су њихове сузе и наше сузе.

Драга наша Гино!

Због свега тога те сви ми, твоје колеге, твоји ученици, и они који су те знали, чувамо далеко у нама да се одупремо времену, да нас изнутра обасја твоје лепо и умно лице, па да нам, макар за кратко, све буде вредније него што јесте.

Отишла си у земаљском облику, али си остала у оном који траје колико и ми у чије си животе уграђена као што смо и ми у твоје.

То је, изгледа, једина наша надмоћ над земљом „с чијих међа још ниједан путник вратио се није“.

Слава ти!

Ожалошћена родбино и пријатељи,*

Није само небо, одевено у црне облаке, заплакало за Милицом Тодоровић, у школском свету познатијом као Мика Латинка.

И наша школа, Гимназија, пустила је невидљиву сузу за још једним од својих чувених професора који се не заборављају ни кад остваре своју мисију и оду из ње.

Невидљива звона, која чују само они који су је знали и волели, одјекују у овом дану када она креће из земаљског у небески свет да се тамо трајно насели. Једино чиме можемо да је за кратко зауставимо и вратимо јесте наше сећање, те невидљиве руке којима се опиремо сеобама у загонетни свет о коме ништа не знамо и одакле се ниједан путник, изузев Сина Божијег, није вратио.

Оно што не одлази и што овакве сеобе не могу да измене је оно што смо заједно одживели и што чувамо далеко у себи. Оно је део и нашег живота и изаћи ће онда када и ми кренемо на пут који не можемо да избегнемо. Али док смо ми у овом свету, докле ће и она с нама живети у њему.

Зато је, иако је одавно отишла из школе, и даље сусрећемо по ходницима, чујемо њен снажни глас из учионица, учимо заједно са децом латински језик, пијемо с њом кафу у канцеларији уз олује њеног вербалног бичевања онога што оспорава, освојени и понекад опрезни због њене „врлетне нарави“.

Школа је, бар за мене, остала сиромашнија за једну снажну, сликовиту, еруптивну личност, за грмљавину њеног гласа, за смех од кога звоне прозори, за интелектуалног мегданцију, за

* Опроштајна реч на комеморацији Милице Тодоровић, професорке латинског језика – *Най. ѝрпр.*

особу која не може да се не памти, било да је тиха, што је бивало ретко, било да је као ураган, што је бивало често, за одличног зналца латинског језика о коме су ученици причали у школи, али и кад су изашли из ње.

Ни њен професионални избор није био стихија. Загледана у прошло време, одгонетала је своје. Учећи мртви језик, више је схватала живи. Изабрала је језик којим је некад говорио свет, да би он умро са тим светом. Али је тај свет после своје смрти бивао живљи него онај у коме живимо, и мртви језик тог света живљи од многих живих језика. Открила је тако истину да пепео може да буде ватра, много пре песника који је изјавио:

*Узмийте шаку свежеј њейела
или оноја шїо је већ њрошло
и видећете да је њо још увек ваїтра
или да њо може биїи.*

Схватила је тај круг из кога, као ни из личног живота, не можемо да искорачимо, о чему у Светој књизи и Проповедник казује: “Што је било то ће бити; што се чинило то ће се чинити и нема ничега новог под сунцем.” Можемо да се од тог круга одбранимо само Књигом.

Заљубљена, зато у свет књига, она се одрекла, као што се људи одувек нечега одричу, многих ствари у животу, али је свој живот тиме и обогатила живећи више живота. Чудо, које се зове Књига, давало јој је, и многим још даје, смисао, избавља од самоће, отвара затворена врата, нуди праве уместо кривих путева, сиве дане претвара у празнике, омогућава да се искорачи из свог ограниченог и живи више живота.

Због тога смо били њени духовни сродници. Књига нас је зближавала и зато што у њеној откривамо нешто од своје судбине, носимо, као и наша школа, невидљиву сузу у себи, чујемо невидљива звона и пружамо руке сећања да за кратко зауставимо оно што се не може зауставити. Можда је стога, данас и небо одевено у црне облаке и плаче заједно са нама.

Слава јој!

Драги професоре*,

Било је лето а крупно и црвено сунце сишло је са кровова Чачанске гимназије и стало на прозоре наше учионице када си отворио врата и први пут у њу ушао. Било је то у оскудно време после рата. Гледали смо задивљено два сунца: на вратима и на прозору. Био си млад, леп, отмен, као из неког другог света, тако различит од наших излизаних, оцвалих професора. А када си се огласио да нам откриваш тајне биља и животиња, човека и света, свака твоја реч у нама је до песме порасла.

На твојим часовима смо заборављали своју тужну младост у закрпама, празне стомаке, танке виљушке руку, забрану кретања после осам сати увече, зид између Мушке и Женске гимназије.

На твојим часовима смо веровали да наши професори имају библиотеке у глави, да знају све одговоре на загонетке живота, да су огромни као Овчар и лепи као Морава.

На твојим часовима смо путовали у звездане светове иако нам се живот свео на то мало корака између куће и школе.

Много је година прошло откад смо кренули из наше школе у свет да нађемо себе. И што смо даље одлазили, све смо јој бивали ближи. А можда смо, баш ту, и с тобом, у срцу нашег града, били најближи себи.

Сад ми се чини да смо у то наше време када смо гладовали имали више него сада; када смо страховали, били храбрији него икада касније, јер смо ћутали и када је требало да говоримо. Тада смо пресликали невидљиви а озваничени зид из-

---

* Опроштајна реч на комеморацији Миливоја Склопића, професора биологије – *Нај. џирп*.

међу Мушке и Женске гимназије, нашу Линију Мажино, коју касније у животу нисмо могли прескочити. Тада смо лако решавали многе задатке, а данас верујем да не можемо ни оне најважније.

Зато сам с тобом толико говорио о тој нашој прошлости коју си познавао боље него ја, коју си схватао више него ја. А нико није тако лепо изговарао, као ти, имена својих ученика из тог времена наших почетака.

Чини ми се да и сада, можда више него пре, учим од тебе.

Чини ми се сада да си та својства људи из бајке очувао и касније, кад смо искорачили из школе, сусрели се с „гркијем животом“, порасли до твог рамена. Није случајно да си, као и нама некада, и нашој деци у улози школског Деда Мраза омогућавао да плавим очима гледају око себе и верују у сунца која смо и ми гледали некада на вратима и прозорима наше учионице.

Не чини ми се, већ знам, да неки људи порасту до симбола, имена им се изједначе са именом школе, па када изговоримо Миливоје чујемо Гимназија. Четрдесет година си уградио у ту награду, већу од свих, у тај знак једнакости, у ту симбиозу.

Много је твојих школских чуда. Међу њима је и твој распоред часова. Њих су одувек у нашој школи радили само одабрани. Оно што није могао ни компјутер, могао си ти – да мађионичарски оствариш најсложеније комбинације и решиш нерешиве загонетке. Ко не познаје крвоток школе не зна ни величину те уметности.

У олујама које су претиле да сруше нашу школу јер је оптужена да је остатак старог света, само се великом вештином могло одмерити оно што је тако замршено да постане омча. Међу рукама које су је браниле биле су и твоје.

Многи су, мало везани за нашу школу, одлазили из ње без освртања. Ти си јој се враћао и кад те је Закон ослободио те везе. Мало је оних који су сазнали зашто те звала и зашто си јој се одазивао. Мало је оних који су одгонетнули да је звук звона за те најлепша музика. Мало је оних који су схватили да је њено срце куцало у теби.

Иако си сада кренуо у оне звездане светове о којима смо некад сањали на твојим часовима, ипак остајеш са нама, јер

сеоба нема ако нема завичаја из кога се одлази. А ми смо тај завичај, школа је тај завичај, и наш град је тај завичај, где те знају све улице, све зграде, сви људи. У тај звездани свет се не иде ако се не остане и овде. Не дамо ти да одеш јер бисмо тако признали да ниси ни био, али да ни нас нема. Зато сваког јутра улазиш с нама у школу и сваке вечери са нама излазиш из ње.

Иако је време и твојим ученицима савило леђа, уклесало азбуку бора на лицима, оплевало косу, изменило оптику, ипак смо и данас твоји ђаци и ти си за нас исти онакав као кад си први пут закорачио у нашу учионицу у Чачанској гимназији, у време наше оскудне младости кад нам се учинило да видимо два сунца: једно у прозору а друго на вратима.

Ни данас та врата не затварамо.

Ни данас не признајемо да си отишао.

ΠΡΟΦΕΣΟΡ ΚΑΘ' ΥΜΝΑΚ ΡΟΜΑΝΑ

Када је у Гимназији једна Видакова другарица говорила о футуризму, професор ју је упитао како се звао оснивач тог књижевног правца.

„Марионети“, несигурно је одговорила ученица.

„Погрешно, мада приближно“, коментарисао је професор. „Звао се Маринети, али незнатном променом имена, додавањем у средину једног 'о', ти си горопадног Маринетија, који је грмео на трибинама и књижевним вечерима, претворила у марионету, лутку без сопствене воље, снаге и покрета, којој глас и покрете позајмљује неко други.“

Заиста, животни пут многих људи креће се од Маринетија ка Марионетију. Али, ако схвате да то није пут него ћорсокак, Бог ће им помоћи да промене правац и крену к Њему.

Професор књижевности у чачанској Гимназији, Валовић, умео је да им пренесе одушевљење за књижевност. Пун заноса говорио им је о некој теми, рецитовао стихове као најбољи глумац, али није глумио већ је искрено веровао у оно што им је предавао, покушавајући да их уздигне до лепоте и смисла живота. Тако је лепота књижевности почела да осваја Видака, улазећи у њега као гутљаји воде у жедно грло.

* * *

Под утицајем професора Валовића који је одржао надахнуто предавање о Бодлеру, Видак је почео да чита његове песме. Али заволео га је тек кад га је препознао у себи, кад је осетио да Бодлерови стихови изражавају његова, Видакова, осећања.

Равнодушно је прелиставао књигу Бодлерових изабраних песама док није прочитао стихове (у преводу Бранимира Живојиновића):

„Реци ми, да л ти срце одлети кад, Агато,
из црног океана прљавог овог града
ка другом океану што блиста као злато
и где прозрачност чиста ко девичанство влада?
Реци ми, да л ти срце одлети кад, Агато?“

Одједном се све у њему усправило, једро душе се напело као под налетом ветра и пренело га у свет поезије, који од тада неће напуштати.

Осетио је да песник њега, Видака, пита „да ли му срце одлети кад из црног океана прљавог овог града“? О, да, лети, лети му срце из ропства, из тела, из црног океана на чијем дну тавори „ка другом океану што блиста као злато“, том океану могуће љубави „где све што заволимо и вреди да се воли“, како се даље у истој песми каже. А срж је да не заволимо лажне идоле, да се не заљубимо у златно теле, јер тада расипамо наше снаге узалуд, у погрешном правцу, на путу за пакао на коме се наше снаге распадају остављајући нас беспомоћне. Промашени живот је – служење златном телету, и душе створене за велика дела, којима би се обогатиле вратиле своме Творцу, леже као увело лишће отпало од дрвета живота.

Песма „Наличја“ („Reversibilite“), у преводу Николе Бертолина, почиње стихом: „Анђеле радости, да ли знаш за тугу?“.

Заиста, може ли постојати радост која не зна за своју супротност, за тугу која је њено тамно подземље, њен темељ? Без свести о постојању туге, радост је окрњена и себична, налик садизму.

„Анђеле пун доброте, знаш ли за мржњу жарку,
за песнице стиснуте у мраку, сузе жучи,
за освету која нас пакленом знању учи
док је све наше биће не призна за владарку?
Анђеле пун доброте, знаш ли за мржњу жарку?“

Доброта мора познавати осећања гнева и мржње, тескобу у којој душа пати као у кавезу; она не може бити доброта без сажаљења и милосрђа, доброта је празна ако не опрашта и не помаже, а она то не може ако не зна за патњу мржње у

тамници зла из кога не види излаза, јер излаз и излечење нуде управо врата која отвара доброта. Доброта без тих знања је у ствари прерушена злоба, равнодушност која се маскира исплатама новчане помоћи и “добротворним прилозима”.

* * *

Разредни старешина Валовић је покушавао да ученике научи да мисле “својом главом” и изграде став према појавама у друштву. Зато је предложио да се на часовима разредног старешине, који су се одржавали једном недељно, разговара о темама које занимају ученике, тако што би један од ученика, који би се сам пријавио, одржао предавање о нечему по сопственом избору, о чему би се претходно припремио, а остали ученици би се затим укључили у расправу постављајући питања и изражавајући своје мишљење.

Прва тема коју су “обрадили” била је о рок групи Криденс клирвотер ривајл (Creedence Clearwater Revival), са чијим су се опусом упознали. Жаре, који је популарне Криденсе сматрао најбољом групом, одржао је незаборавно предавање о настанку групе, првим плочама, посебно се задржавајући на најважнијем члану Џону Фогертију, гитаристи и певачу, који је написао текст и музику за скоро све њихове песме. На грамофону су саслушали неколико песама, као примере музике Криденса: „Поносна Мери“, „Излазак крњег месеца“, „Да ли сте икад видели кишу“, „Доле на углу“, „Путујући оркестар“, „Сузи Кју“... Али, наравно, никакве дискусије није било јер су ђаци поскакивали у клупама слушајући песме, а разредни старешина је стрпљиво седео за катедром, пратећи предавање, загонетно се осмехујући.

Следеће недеље су се упознали са остварењима групе Дип парпл, затим са Ролингстонсима и таман кад је Видак хтео да се пријави да говори о групи Ти рекс, наставник Валовић се успротивио: „Па имате ли ви нека друга интересовања осим за популарну музику!? Нема сврхе да и даље одржавамо овакве часове!“ И тако се слушање музике на часовима разредног старешине завршило.

* * *

Уочивши, чим је ушао, да Снежана Перовић није уплела косу у реп, строго је погледавши, наставник Валовић јој се обратио:

„Снежана, видим расплела си косе! Хајде, реци нам шта знаш о античким мотивима у поезији Војислава Илића?“

И пошто је она одговарала туц, муц, дао јој је јединицу, а она је од тада увек уредно везивала косу.

* * *

Да хрче док спава Видак је сазнао у Дубровнику, за време ђачке екскурзије. У почетку није веровао, сматрао је да су се другови договорили да га убеде у нешто што не постоји, да га, једноставно, зафркавају. Али кад је то потврдио и професор Валовић, скоро да је поверовао и уплашио се. „Ко зна шта још о себи не знам?“, помислио је.

Имао је 17 година и никад му нико није скренуо пажњу да хрче. Мислио је да је то “привилегија” старијих, људи средњих година и сматрао је да он, Видак, спава нечујно. У кући у Чачку је спавао сам у соби на спрату, одвојен ходником од других соба, па нико није ни могао да га чује да хрче, ако то чини. А на екскурзији, у Дубровнику, спавали су њих седморо дечака и разредни старешина, осми, у истој соби, на четири кревета на спрат, и ујутру су другови почели да га оптужују да од његовог хркања нису могли да спавају.

„Хрчеш и то веома гласно“, убеђивао га је наставник. „Мора да ти нешто смета да нормално дишеш!“

„Због девијације у носу, једна ноздрва ми је запушена“, признао је Видак.

„То све објашњава“, сад су се већ шалили и другови.

Као и увек кад више особа спава у једној соби, у Видаковом детињству на душецима на поду, а сада на уздигнутим лежајима „небу под облаке“, разговара се до дубуко у ноћ. И они су током претходне ноћи разговарали о свему и свачему. У мраку би сваки час букнуо смех озаривши их као светлост, реметећи сан. Видак је упадицама и примедбама доприносио општем расположењу.

„Ти си као 'Онај иза каце' у причама о Симеуну ћаку Петра Кочића“, казао је разредни старешина Видаку. „Таман кад разговор замре и почнемо да дремамо, гукнеш нешто и тргнеш нас из дремежа.“ Видак је ипак заспао међу првима, а затим је својим хркањем сметао онима који нису били те среће да утону у сан пре њега.

Током шетње по Дубровнику Видака су копкале речи „Онај иза каце“ којима га је окарактерисао разредни старешина. У причама о Симеуну ћаку једна личност, из мрака, повремено изражава неверицу у оно што Симеун ћак прича људима окупљеним око казана с ракијом, опомињући га да се држи истине, не дозвољавајући му да се разбукти у лажи. Тај иза каце је нека врста савести, копча која Симеуна ћака повезује са стварношћу, од које узалуд покушава да побегне. Заиста, Видак је морао да призна да „Онај иза каце“ много подсећа на њега. Није био разметљив и није волео да буде истурен. Повученост га је држала у сенци, а стварност га је пратила на свим путовањима у свет маште и сна, опомињући га да се не разбукти и не изгори. У животној игри више је био посматрач него учесник, стајао је са стране не препуштајући јој се. То га је чувало да се не упрља, али га је спречавало да се оствари. На забави у школи, када су се скоро сви ћаци ухватили за руке и заиграли коло, наставник математике је шаљиво посаветовао Видака који се предомишљао да ли да заигра или не: „Ухвати се у коло, јер ако сада то пропустиш, касније ћеш све теже моћи да уђеш!“

За време ћачке екскурзије у Дубровнику Видак се први пут напио. Шетајући са разредним старешином, увече, Видак и свих шест другова из одељења сели су у ресторан под ведрим небом, у главној дубровачкој улици. Спојили су два стола и наручили по чашу црног вина. Причали су и пијуцкали посматрајући пролазнице.

„Момци, хоћемо ли још по једну чашу?“, предложио је разредни старешина када су сви попили своје вино.

Сложили су се.

Пијући другу чашу вина Видак је почео да осећа вртоглавицу. Нагло је постао уморан и поспан, а било је десет сати и тек су намеравали да лутају по граду када се отарасе разредног старешине.

„Е, момци, ја ћу сада да идем да спавам, а ви како хоћете!“, предложио је разредни старешина када су попили и другу чашу вина. Сви дечаци, очигледно поспани као и Видак, ћутке су пошли за разредним старешином назад у конак и већ у пола једанаест сви су блажено спавали.

У зрелим годинама Видак је схватио мудрост поступка разредног старешине. Дечаци жељни доказивања мирно су спавали већ у првим вечерњим сатима да би јутро почели одморни и отворени за нове утиске и сазнања.

* * *

Видак је, прочитавши *Процес*, живео прожет јасноћом поруке овог Кафкиног дела. Јозеф К. је крив, као што смо криви сви ми, пали, грешни људи. Суд у *Процесу*, смештен у скученом поткровљу (као судови удруженог рада) или на степеништу, али увек на месту на коме је Јозеф К, јесте људска савест. Од тог суда не можемо побећи, ни од осећања кривице, чак и онда кад по закону нисмо криви. Јозефу К. је до ослобађајуће пресуде недостајао један корак, покајање. Али он му се приближио тек на крају, кад је било касно. Могућност покајања наговештена је у завршним речима: „Чинило му се да ће га стид надживети.“

Стид је почетак кајања.

Разредни старешина Валовић знао је да каже ученику после неког погрешног одговора или обесног несташлука:

„Можеш ли бар да поцрвениш!“

И ученици су разумели да црвенети због лошег поступка значи да још имамо невиности која се руменилом испољава, да у нама има снаге која нас може препородити.

[Одломци из књиге *Унутрашњи видици* Душка Јевтовића, Графика Јуреш, Чачак, 2011]

ОДЛАЗАК У СВЕЛОСТ СЕЋАЊА

Наши незаборавни часови

„А, птице, нисте прочитали *Тихи Дон*; нешто сте се скочањили?!“ Тајац. Главе су се још више приближиле клупама, које су постале наше једино видно поље. Знали смо да бисмо се, ако подигнемо поглед, сусрели са продорним, плавим оком испод високо подигнуте десне обрве.

„Ти се смејеш, изазиваш – шичеш на свеца! Е, комшинице, сад ћеш да „погинеш“!“

„Ма не, професоре, ја то случајно.“

Тихи смех је заголицао наше усне. То је био знак да је напетост јењавала. Почели смо да се опуштамо и ускоро је атмосфера постала уобичајена.

„Шта смо рекли за данас – слушавање? Да видимо ко квари симетрију. Прво да вам дам неку тројку па да идемо даље. Да видимо... Вуковић Миланка!“

Сви погледи су већ уперени у том правцу. Ишчекује се питање. „Обради неки лик из *Тихој Дона* о којем нисмо говорили.“

„Дарија је жена Петра Мелехова, иначе сасвим се разликује од Наталије...“

Док траје казивање о Дарији сви пажљиво слушају, али истовремено се прати која је страна у дневнику окренута, како би наслутили ко би следећи могао да „квари симетрију“.

„Одмори се мало, Миланка. Павловић Зорица – кажи нешто о Ани Погутко.“

Благо комешање да би се заузеле позиције за ослушкивање о овој јунакињи. У потпуној тишини лагано су откриване црте овог лика. Нико није ни помишљао да се покрене, јер би могао бити следећи на „листи асиметричара“.

Наредног су одредиле „књиге инџијели“. „Цецо – Григорије Мелехов.“

Са Гришом смо за кратко време пролутали кроз његов живот испуњен трагањем за истином, а затим је уследило још неколико питања.

„Увери увел – што рекли Енглези. Ево свима по једна тројка.“ (У дневник су се уселиле дебеле и сочне петице) .

„Е, а сада да започнемо „Корење“, да кажемо нешто о прототипској стварности и ликовима. Наравно, ви ћете да учествујете.“

Упијали смо сваку реч (и наравно записивали) о прототипу Аћима Катића, преровске буне, о Ћосићевим ликовима. Асоцијације су се низале једна за другом, као обично. Био је то још један „звездани тренутак“ нашег професора.

„Он је генијалац!“ – зачуло се тихо и тиме су била изречена сва наша дивљења.

Сетили смо се његове приче о професору коме се дивио и толико желео да придобије његову пажњу да је правио неред и изазивао грдње које су му толико значиле, јер му се професор обратио, јер су биле упућене само њему.

Он и не слути да је ОН ТАЈ НАШ ПРОФЕСОР!

Једно „Ћао, нема више!“ и излагање је завршено.

Присутствовали сте једном часу српскохрватског језика којим је суверено владао професор Бошко Ћаловић.

Нисмо ни слутили да ће нам ови часови постати тако драги.

Јелена Јекић IV/3

Писмо ученика одељења IV₁

Господине директоре,

Постоји један добар професор, а тај професор је још бољи човек. То је наш разредни старешина Бошко Ђаловић. Он је васпитавао наш разред три и по године и тим радом и тим годинама поносан је он, поносни смо ми, а школа се радује због таквих. Зато нипошто не дамо да он оде у пензију и не заврши „мало дело“ – нас IV/1 доведе до краја школовања у овој Гимназији које ћемо се увек радо сећати. Школа мора изаћи у сусрет нашој стварној жељи и испунити је. То смо заслужили и ми и наш разредни.

У чему је разлика и величина васпитача? „Свијет покрећу и воде не локомотиве, него идеја.“ Велики учитељи развијају дух младих износећи идеје и поруке онога чиме уче и обогаћују. То је чинио наш професор на најбољи начин. За то смо му захвални и сви желимо да он то и заврши. Као доказ да стојимо иза горе наведених речи прилажемо и наше потписе.

1. Оцокољић Слободан
2. Радојичић Александар
3. Вукосављевић Ана
4. Шипетић Тања
5. Спасовић Љиљана
6. Марковић Катарина
7. Николић Марија
8. Гарић Ивана
9. Ђосић Ана
10. Шипетић Биљана

---

* Наслов су дали приређивачи.

11. Ђуричић Тамара
12. Дуканац Милица
13. Ивановић Бојана
14. Радивојевић Деспина
15. Маровић Ана
16. Мајсторовић Бојана
17. Ковачевић Радмило
18. Топаловић Жељко
19. Ристић Дејан
20. Миленковић Јелена
21. Александрић Иван
22. Глишовић Игор
23. Раичић Маријана
24. Пејић Игор
25. Велимировић Јована
26. Трнавац Ана
27. Павловић Драгица
28. Јевтовић Анђелка
29. Пртењак Сузана
30. Лазовић Немања

Писмо бившим ђацима Гимназије у Лазаревцу*

„Ошкуда моје очи на њвоме
лицу анђеле браће“

В. Поја

Не извињавам се што ти нисам одговорио на она два писма (а сачувао сам их као драгоценост!), јер живот ме апсорбовао, па сам се изгубио у трагичној борби. Знао сам, наиме, да се после свих испита полаже и никада не положи највећи и најтежи: пред животом! Али сам сада спознао каква је цена тог полагања. Нека искуства, у мало времена, ранила су ме и, забављен собом, изгубио сам време за вас. Зато се и не извињавам: човек је, можда, крив, постојањем. И озбиљно је ако у нашој одисеји нема Итаке! А говорио сам вам: ако је нема, морамо је измислити!!!

Et cetera.

Да сведем на најмањи заједнички садржатељ: нисам вам се (теби и одељењу) јављао јер сам имао озбиљних, егзистенцијалних проблема.

Али сада се искупљујем. Дирнула ме твоја пажња, везаност, твоја непорочна, бела емоција и твој љупки, писмени, мисаоносликовити стил. Ја сам се учио да пишем, волим, размишљај преко писама! Опасно је ако нешто лепо умре само у нама! Открио сам у теби оно што сам сâм (у последње време) ретко: племените трептаје усамљене, сензибилне птичице што вапије вредности да јој дарују смисао. То је вид компензације, бекства од самоће, од ко зна каквих оптерећења. То је жеђ озлеђених: за љубављу! Али је то знак и више лепоте човекове: да себе исповедимо и идентификујемо са другим. Да се, тако, суптилним нитима вежемо за људе и живот.

Et cetera.

Какве ли су сада ваше очи пред кораке? Све вас, понекад, снажно видим: и заболи ме носталгијом свет ваших очију и мисли у којима препознајем себе и оживљавам оно што је

* Наслов су дали приређивачи.

у ме пало ко у гроб. Зар је једино живо у нама успомена?! А остало, изван нас, изгубљено у времену?!

„На путевима Господњим“ сретћемо се једног дана. Тада бих желео да у вама упознам свет који сам изгубио: нежног, сузом улепшаног Владу, снајнооку Анушку, громадну и паметну Љиљу, немирног и луцидног Леку... И остала мала чуда којима сам био разредни старешина.

Желео бих да сви положите те мале испите и одгонетнете питања оног великог испита (живота!) пред којим сам ја зачуђен стао.

Тебе и одељење поздравља разредни старешина Бошко Таловић

Растанак са Гимназијом, чачанском *

Драге колеге,

Иако може да звучи некролошки, ипак овакво обраћање значи завршетак једног, школског, али и отпочињање другог, ваншколског, облика и садржаја живота.

Ово је истовремено и опраштање од своје друге породице, као и од друге куће у којој сам провео више деценија.

Можете, верујем, у овој изјави открити и невидљиву сузу, и тужну и радосну; тужну због одласка, и радосну због тога сто сам овде, са вама, проживео најлепше дане, јер је ово кућа младости у којој се сви ми опиремо времену и стално се обнављамо.

Није лако искорачити из ње.

У скупу лица која насељавају наше памћење само су лица младости, а у свету наше школе само је једно годишње доба – пролеће. У нашим дневницима увек су нова имена. Од њих ми исписујемо своју најлепшу школску, а можда и животну причу.

Трудио сам се, као што и ви радите, да оправдам учитеља у себи, да ученицима отварам путеве до оних вредности које их могу одвести до лепоте и смисла у животу, путеве у свет књига да живе, тако, више живота, да „на најдаља врата закуцају док не наиђу на своја“, да им „мисао буде већа од главе“ и, што је највредније у нашем послу, да пронађу човека у себи...

Пажња коју сте вечерас показали није само знак ваше отмености и људске лепоте, већ и знак охрабрења онима који одлазе да врата ове школе нису иза њих затворена и закључана. А много је лакше отићи ако знамо да ћемо, кад понекад свратимо, опет бити међу својима.

Хвала вам!

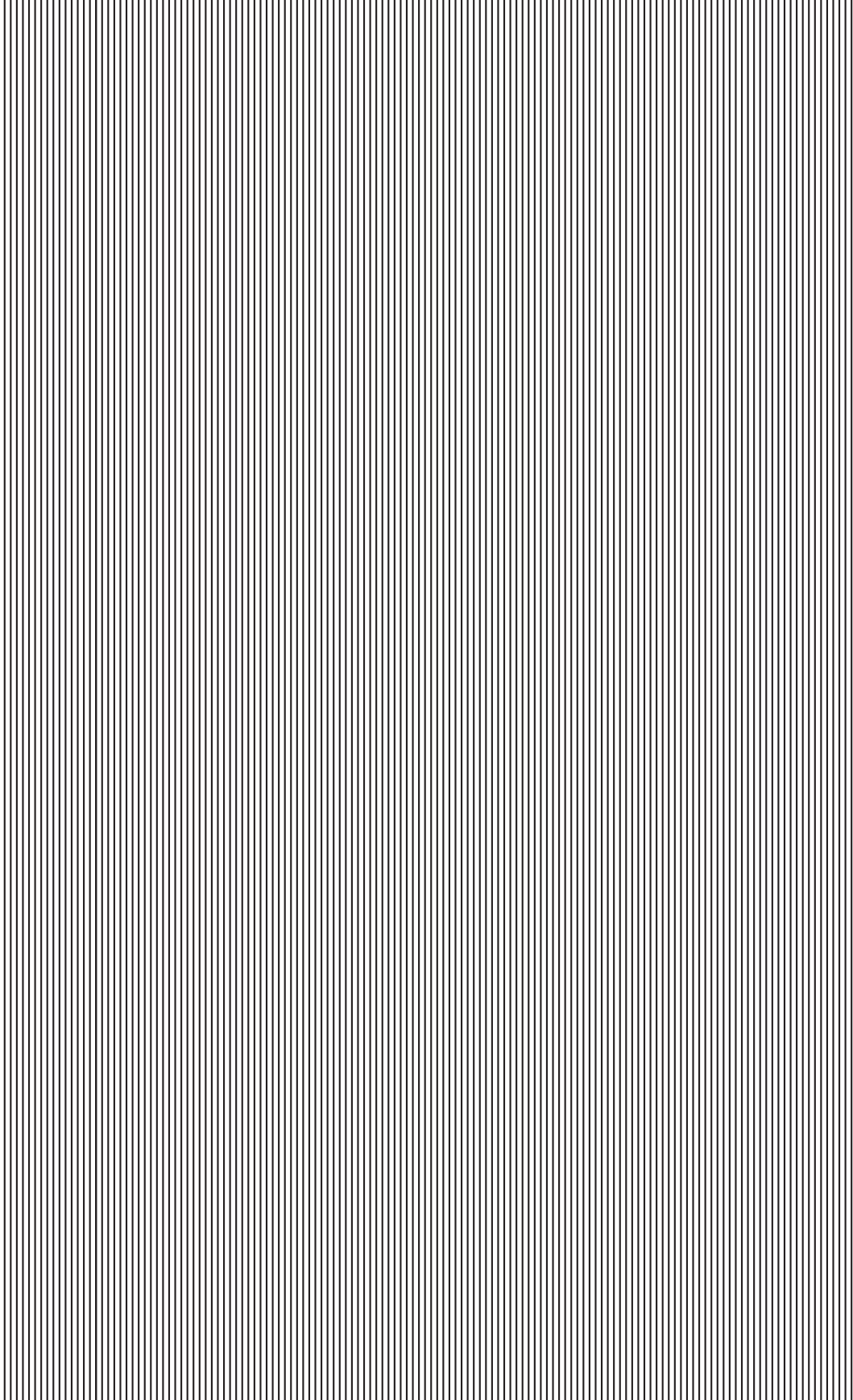
---

* Наслов су дали приређивачи.

НА РАСТАВКУ

Беседа на опелу професора Бошка Ђаловића

У цвељена породице, тужни скупе,

Овакви говори скоро увек почињу ритуалном формулом: „Пала ми је у део тешка дужност да данас и овде говорим о покојнику.“ Колико год овештала фраза, она је, овог пута, дубоко истинита: са покојником сам се, као и већина његових колега из Гимназије, видео у петак, 12. октобра ове године, прво на свечаној Академији поводом 175-годишњице школе, а затим на скромном пријему у тек реновираном малом дворишту наше школе. Професор Ђаловић је дошао, онако отмен и репрезентативан (колико пута ме је покојна мајка прекорела: „Како то изгледаш и како ходаш? Угледај се на професора Ђаловића!“). Блистао је: видео је свечану школску учионицу која је сада и спомен-соба наше мале-велике историје, одушевио се новим изгледом унутрашњег дворишта, а био је ганут и цитатом из једног његовог текста, уграђеним у свечану Академију у Дому културе за коју је сценарио писао његов бивши (и садашњи и будући) ђак, професор српског језика и књижевности, Слободан Николић. Причали смо и шалили се, при чему сам га ја, по ко зна који пут, молио да своја оригинална тумачења појединих књижевних дела из школског програма стави на папир, да буду свима доступна „оставштина за будућност“. Као и увек, смешио и одмахивао руком, дајући неодређена обећања и уверавајући нас да ће доћи на забаву бивших и садашњих трудбеника Гимназије, те вечери, у „Ловац“. Није дошао. На забави смо причали о њему и његовом срцу, верујући да ће га, после операције, још дуго служити.

А није. Зашто? То зна само Господар живота и смрти, Баштован Који узима плодове из Своје градине онда кад су зрели: „Сопствену смрт, о Боже, сваком дај,/мрење што ниче из

оног живота,/где му се љубав збивала, и сјај,/и смисао, и беда, и страхаота“, певао је њему драги песник Рилке. „Има Промисла и у паду једног врапца“, рекао би Хамлет, чију нам је судбини тако умно тумачио.

Говорећи о професору Ђаловићу какав се уградио у мене, знам да говорим о њему какав се уградио и у многе од вас, његове ученике и колеге. Ко ће га заборавити, онако витког и уредног, отмено обученог и лепогласог, кад уђе у учионицу и почне да везе, рецимо, стихове Татјаниног писма Оњегину на руском? Или стихове Миљковићеве „Баладе“ посвећене „охридским трубадурима“ („Мудрости, неискусно свићу зоре!/На обичне речи више немам право!“ Стих те песме великог Бранка, „Птицо, довешћу те до речи!“, користио је кад ђак не зна одговор на постављено питање, па ћути као заливен). Или кад треба да оцењује, па употреби стихове Љубивоја Ршумовића: „Имам колтове од сребра,/да избушим ваша ребра!“ или цитира Хамлета: „Свиреп ћу бити, неприродан не!“, па се изненади незнањем: „Ене, рече књаз Милош!“, или заколута очима да би нагласио колико је „страшан“. Или дугокосој ученици која се чешља, каже, онако маркантно ћелав: „Ти изазиваш!“, па је прозове да одговара. А ко зна добро, вели му да је доживео „звездане часове“. Он није предавао, он је плесао. Скрупулозно се спремао за сваки час, листао књиге и своје белешке, и онда, у учионици, био суверени господар простора, времена и ђачке пажње, наизуст казујући толике стихове, од Дантеа до Његоша, позивајући се на историју цивилизације, на философска дела, на изворе нечувене и лепоте неслућене (како је само казивао Рембоове „Самогласнике“ са њиховим звучним бојама!). Био је прави педагог, у буквалном значењу грчке речи – водио је нас, децу, за руку и показивао нам не седам, него сто седам, и не сто седам, него хиљаду седам светских и домаћих чуда литературе. Зато није необично да су многи његови ђаци постали професори књижевности. А био је, иако самосвестан, отмено скроман: „Ако вас и нисмо нечему научили, бар вас нисмо омели у развоју“, говорио је бившим ђацима кад га хвале. У колективу је био угледан. Његова се реч на наставничком већу слушала с пажњом, а као изврстан беседник, пленио је својим свечаним светосавским

говором. Писао је јетка и убитачна саопштења за наш синдикат, бранећи достојанство просветара који су, и онда као и данас, настојали да обесмисле. Иако наизглед екстравертан, чувао је своје унутарје од туђег ока. Био је, на матурским вечерима, помало повучен и стидљив, говорећи да је „сеоско дете“.

Да, сеоско дете, дете нашег честитог и јуначког Драгачева, син српског устаника који је, за Краља и Отаџбину, пао на Краљеву 1941. године. Покојник наш је био истинољубив и доследан у одбрани културе, чак и када, у „вунена времена“, седамдесетих година 20. века умало није остао без посла јер је ђацима причао о књижевним вредностима Светог Писма (ђаци су га и одбранили од идеолошких правоверника и брзогонитеља). А био је сеоско дете и зато што је волео своје родно село и радио на њиви и ливади. Ко се од нас ђака не сећа његових руку потамнелих од орахове љуске кад се у јесен сабирају плодови? Каткад је своје сеоско битисање правдао платом просветара. Али, наравно, био је то само изговор за трајну завичајност његовог духа укорењеног у тле, колико и космополитског. Био је истински родољуб – управо завичајно. Волео је свој народ, жалио због његове трагичне судбине, учио своје ђаке да, упознавши великане овог језика, и сами постану добри Срби (а то, увек и свагда, значи добри људи; као што је једна бака из Драгачева, за време рата, молила бугарске војнике: „Браћо Бугари, не палите нам куће, ако сте Срби!“).

Врхунцем свог путовања кроз светле пределе духа сматрао је посету манастиру Хиландару, где га је дочекао, лепо и са поштовањем, монах Василије, наш Трепчанац, као и садашњи старешина царске лавре, бивши ђак Гимназије у Чачку, архимандрит Методије (Марковић). Са свог поклоничког путовања школи је донео икону Светог Саве, која је и данас наше славско знамење.

Знам, тужни скупе, да је капија смрти она кроз коју сви морамо проћи, али и да је душа оно што боли кад је цело тело здраво. Зато сада, у име свих овде присутних, изјављујем најискреније саучешће покојниковој породици, супрузи Ружици и синовима Данку и Бранку, снахама и унучади нашег драгог Бошка Ђаловића. Изгубили сте, драги Ђаловићи, дивног

супруга, оца, свекра и деду, породичног човека на првом месту, у доба кад је породица, тај стуб и тврђава смисла, угрожена много чиме и врло често. Ипак, у болу због губитка, треба да будете поносни на то што сте га имали. А ми, његови бивши ђаци и колеге, трудићемо се да дело професора Таловића остане упамћено и овековечено и да, макар у најскромнијем тиражу, објавимо његову писану заоставштину.

Као његов захвални ђак, палићу свећу за покој душе свог доброг Учитеља, а уверен сам да у тој одлуци нисам усамљен.

Бог да му душу прости!

Владимир Димитријевић

16. октобар 2012.

Беседа на школској комеморацији

Добри мој и непревазиђени учитељу,

од истог смо грумена начињени, исти ваздух дисаше твоји и моји преци, исти предели им лечише очи. Зато сам и хтео, да у име заједничких нам драгачевских отаца и матера, који ме обавезују коренским гласовима, као и Настасијевића, да прозборим кратку реч теби у помен.

Сећам се приче покојног оца, са којим си одрастао на зечким ораницама и ћувицима. На једном од њих сте, као глобради младићи, читали приповетку „Црни мачак“ Едгара Алана Поа и у дечачкој опијености приповедачевом магијом веровали да су страх и зло, порођени из необјашњивог понора душе, оно што чека човека на овом свету. Но, никада, ни од тебе ни од њега, не чух ниједну реч – ни устрашену, ни злу, ни необјашњиву. Увек сте говорили о добру, било оно невидљиво или незнатно. Небо је увек јаче од земље. Бескрајно вам хвала на том светоотачком науку. Нека вам Господ то урачуна у највећу правду.

Твој је говор опчињавао, твоје казивање је изазивало бескрајну зачућеност, а твоји предавања из књижевности и даље остају недостигнута и узорна свакоме ко се овог учитељског хлеба лати. Многи ће, поред причалачког умећа које си поседовао као бесцени дар, заувек памтити твоје народско господство олично у одевању и опхођењу, чак и када је оно било нагло или бучно. Али, то си ти, учитељу. Баш таквог и желим да те ушчувам у, како рече Хамлет, говорећи о сећању на свог оца, „умном оку“.

Не ваља много причати пред неутешнима, пошто је само Дух Свети Утешитељ Благи. Надам се да ће Христос, Једини Добри, тебе, мог оца, али и свакога од нас, саставити у Царству

Своме да се више никад не растанемо, као што то пожелe Свeти деспот Стефан Лазаревић свом брату и сваком човеку у **Слову љубве**, о којем си, добри мој и непревазиђени учитељу, и говорио на јавном часу у својој Гимназији пре неких 15 година. Хвала ти на свему што си ме научио, а то је, данас знам, немали, а племенити посед моје душе. Предачко и учитељско наслеђе неурушиви су камен надолазећих дана.

Стога те, радостан што сам понекад био крај тебе, поздрављам речима песник-господина Јована Дучића које ми, као недозрелом дечаку, пружише преко потребну утеху да се нико ни са ким, осим на трен, не раставља. Нека оне буду мој смерни и смислени опроштај од тебе, мог непрежаљеног школског и животног учитеља:

„Кад мој прах, Творче, мирно пређе
У грумен глине ужежене,
Тад неће више бити међе
Између тебе и између мене.“
(„Повратак“, 1931)

Христос воскресe! Ваистину воскресe!

Твој недостојни и заувек захвални ученик
Слободан Р. Николић

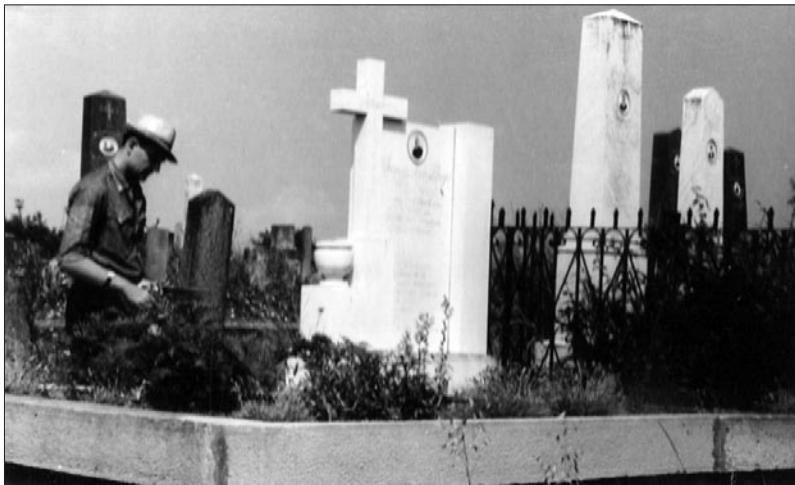
Чачак, октобар 2012. године

На радном задатку у Војној академији у Словенији
(1957. година)

Скрушеност пред сенима предака
гробље у родном селу Зеоке (шездесете године XX века)

Са супругом Ружицом и синовима Данком и Бранком
(почетак седамдесетих година XX века)

Са супругом Ружицом у шетњи давно
заборављеном чачанском варошицом
(почетак седамдесетих година XX века)

Часови предаха у Јанковићима, Зеке
(почетак седамдесетих година XX века)

Са супругом Руџицом на развалинама древне Микене
(осамдесете године XX века)

Негде, у некој старој вароши
(крај шездесетих година XX века)

Градско господство професора Ђаловића
(крај шездесетих година XX века)

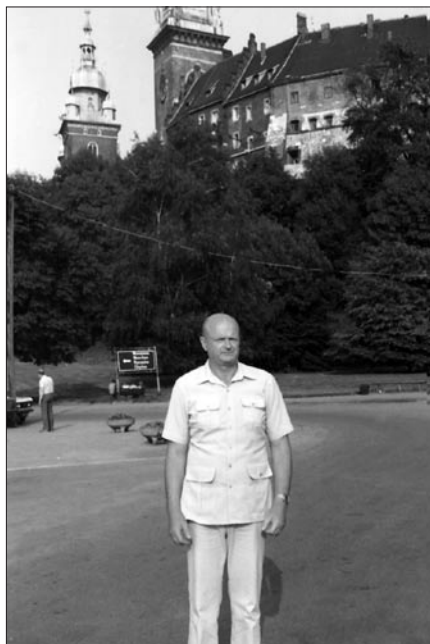
Пред невиним страдалницима, Шумарице
(шездесете године XX века)

Професор Ђаловић на почетку радног века
(крај шездесетих године XX века)

Професор Галовић над својим текстовима
(почетак седамдесетих година XX века)

Усамљен на тргу, Вроцлав, Пољска
(осамдесете године XX века)

Пред црквом Свезог Василија Острошког у родним Зеокама
(деведесете године XX века)

Испред Гимназије приликом прославе 25 година матуре са
професором Михаилом Степановичем Боровским
(седамдесете године XX века)

Неко давно старешинство
(1970. година)

Велики школски час у Шумарицама, Крагујевац
(1975. година)

Пред родном кућом Франце Прешерна у Врби са својим ученицима
Драшком Вучетићем и Душаном Дуканићем
(1977. година)

Са својим одељењем на крају њиховог школовања
(крај осамдесетих година XX века)

На матурској вечери са својим одељењем
(1998. година)

Са колегама на излету на Голији
(седамдесете године XX века)

Са колегама на Борском језеру
(почетак седамдесетих година XX века)

Са колективом Гимназије
(1977. године)

Беседа пред колегама у зборници Гимназије
(средина осамдесетих година XX века)

Са колегама на Акрополису, Атина
(осамдесете године XX века)

Са колегама у порти манастира Враћевшница
(1994. година)

У друштву драгих пријатеља: професор Владимир Димитријевић,
директор Гимназије Рашко Стефановић и директор Градске
библиотеке Љубомир Марковић (1988. година)

Светосавска беседа у Гимназији
(1998. година)

Са својим колегама, професорима српског језика, у Гимназији
(2006. година)

Са својим колегама из Гимназије на прослави матурске вечери (Дом културе, 2005. године)

Издавач

Гимназија Чачак

Уредник

Иван Ружичић, директор

Приређивачи

Владимир Димитријевић

Слободан Николић

Обликовање

Мирослав Марић

Штампа

Штампарија МАЈСТОРОВИЋ

Тираж

200

Издавање ове књије помоћи су:

Регионални центар за професионални развој запослених у
образовању Чачак

Синдикат образовања Чачак

Синдикална организација Гимназије у Чачку

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

821.163.41-82

821.163.41-94

ЂАЛОВИЋ, Бошко, 1936-2012

Птицо, довешћу те до речи : из оставштине
једног професора / Бошко Ђаловић ;
[приређивачи Владимир Димитријевић, Слободан
Николић]. - Чачак : Гимназија, 2014 (Чачак :
Мајсторовић). - 176 стр. : илустр. ; 21 cm

На насл. стр. година издавања: 2013. -
Ауторове слике. - Тираж 200. - Стр. 5-6:
Предговор / Владимир Димитријевић, Слободан
Николић. - Стр. 153-160: На растанку /
Владимир Димитријевић, Слободан Р. Николић.

ISBN 978-86-910343-2-0

а) Ђаловић, Бошко (1936-2012) - У
успоменама
COBISS.SR-ID 204358668